

ISSN: 2312-1548

ЗАСОБИ НАВЧАЛЬНОЇ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

Випуск 44

Збірник наукових праць

Харків 2015

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

ЗАСОБИ НАВЧАЛЬНОЇ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

Збірник наукових праць

Випуск 44

Харків 2015

УДК 373.1+378.147

ББК 74.202+74.580.2

З-23

Постановою Президії ДАК України № 1-05/1 від 10.02.2010 року збірник внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. Спеціальність ДАК: педагогічні науки

Рекомендовано до друку вченою радою

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

(протокол №6 від 17.12.2014 р.)

Редакційна колегія:

Прокопенко І. Ф. – голов. ред., д-р пед. наук, проф., акад. НАПН України, ХНПУ імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна);

Бабіч Н. – д-р пед. наук, проф., Осієкський університет імені Йосипа Юрая Штоссмайєра (Осієк, Хорватія);

Бойчук Ю. Д. – д-р пед. наук, проф., ХНПУ імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна);

Васильєва М. П. – д-р пед. наук, проф., ХНПУ імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна);

Валетов В. В. – д-р біол. наук, проф., Мозирський держ. пед. ін-т імені І.П. Шамякіна (Мозир, Білорусь);

Ван Ітао – д-р філософії (соціологія, педагогіка), проф., Ун-т Шучжень провінції Чжецзян (Ханчжоу, КНР);

Гавриш І. В. – д-р пед. наук, проф., ХНПУ імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна);

Гриньова В. М. – д-р пед. наук, проф., ХНПУ імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна);

Золотухіна С. Т. – д-р пед. наук, проф., ХНПУ імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна);

Микитюк О. М. – д-р пед. наук, проф., ХНПУ імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна);

Карапетян В. С. – д-р психол. наук, проф., Вірменський держ. пед. ун-т імені Х. Абовяна (Єреван, Вірменія);

Коммерс П. – д-р, почесний проф., Міжнародний дослідницький і навчальний центр інформаційних технологій і систем ЮНЕСКО; Університет Твенте (Енсхеде, Нідерланди);

Кохорс-Фрезенбург Е. – д-р математики, проф., Університет Оснабрюка (Оснабрюк, Німеччина);

Подберезський М. К. – д-р пед. наук, проф., ХНПУ імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна);

Процевський О. І. – д-р юр. наук, проф., ХНПУ імені Г. С. Сковороди (м. Харків, Україна);

Юр'єва К. А. – відповідальний секретар, канд. пед. наук, доц., ХНПУ імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна);

Новиков О. В. – технічний секретар (тексти іноземними мовами), ХНПУ імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна).

З-23   **Засоби** навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / ред. кол.: акад. І. Ф. Прокопенко (голов. ред.) та інші; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С.Сковороди. — Вип. 44. — Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. — 146 с.

ISSN: 2312-1548 (Print), ISSN 2312-8801 (Online)

Свідоцтво про державну реєстрацію: KB № 15539-4011ПР від 17.07.2009 р.

Електронну версію журналу внесено до Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Збірник зареєстровано в міжнародних каталогах періодичних видань та базах даних: *Ulrichsweb Global Serials Directory, Google Scholar, Index Copernicus, OCLC WorldCat, Open Academic Journals Index (OAJI), Research Bible, BASE, Polska Bibliografia Naukowa*

Адреса редакції: 61002, м. Харків, вул. Артема, 29, к. 208.

Телефон: (+38)098-433-14-47

Електронну версію збірника розміщено на сайті: <http://journals.hnpu.edu.ua/ojs/zasoby>

E-mail: zasoby.zbirnyk@i.ua

© Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2015

ЗМІСТ

Astakhova M. S.

COMPETENCE IN HEALTH AND SAFETY AS AN INSEPARABLE PART OF A TEACHER'S PROFESSIONAL COMPETENCE 5

Астахова М. С.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Без'язичний Б. І.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ 17

Bezuzychnyy B. I.

ETHICAL COMPONENT SUPPORT OF PHYSICAL CULTURE FUTURE TEACHERS TRAINING CONTENT

Благун Н. М.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ 26

Blahun N. M.

THE ORGANIZATION AS A SOCIAL AND FUNCTIONAL COMPONENT OF A COMPREHENSIVE EDUCATIONAL INSTITUTION MANAGEMENT

Богдановська Л. П.

ДО ПИТАННЯ РОЗРОБКИ СТАНДАРТІВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ 41

Bogdanovs'ka L. P.

ABOUT THE QUESTION OF DEVELOPING INFORMATION COMMUNICATIONAL TECHNOLOGY STANDARDS IN EDUCATION

Грицай С. М.

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ 54

Grytsay S. M.

FORMATION OF POLITICAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS IN THE LEARNING PROCESS

Нук І. Р.

DIAGNOSIS OF THE COMPONENTS OF SELF-ORGANIZATION OF LEARNING AND COGNITIVE ACTIVITY OF MEDICAL COLLEGES STUDENTS 64

Гук І. П.

ДІАГНОСТИКА КОМПОНЕНТІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖІВ

Деміденко В. В.

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ К СИСТЕМІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ КОЛЕДЖУ 73

Demidenko V. V.

TEACHERS PROFESSIONAL-PEDAGOGICAL COMPETENCE DEVELOPMENT MODEL IN THE COLLEGE SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL WORK SYSTEM

Дідук-Ступ'як Г. І.

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ 85

Diduk-Stupryak G. I.

LEARNING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE WITHIN THE FRAMEWORK OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

Дождьева О. С.

МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ З «ОСНОВ ЗДОРОВ'Я» 98

Dozhdova O. S.

METHODS OF EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS EVALUATION OF SECONDARY SCHOOL PUPILS FOR THE SUBJECT "BASICS OF HEALTH"

Morhunova S.O.

COMPONENTS OF PUBLIC RELATIONS COMPETENCY OF FUTURE MANAGERS 107

Моргунова С. О.

КОМПОНЕНТИ PR-КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Чжан Лун

УЧИТЕЛЬ У ТРАДИЦІЙНОМУ КИТАЙСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ОЧИМА ІНОЗЕМЦІВ 118

Zhang Long

TEACHER IN TRADITIONAL CHINESE SOCIETY THROUGH THE EYES OF FOREIGNERS

Шевцов С. О.

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ 133

Shevtsov S. A.

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF UKRAINIAN LAW ENFORCEMENT OFFICERS PROFESSIONAL AND PSYCHOLOGICAL COMPETENCE

Наші автори 144

УДК 37.013.83

**COMPETENCE IN HEALTH AND SAFETY
AS AN INSEPARABLE PART OF A TEACHER'S
PROFESSIONAL COMPETENCE**

M. S. Astakhova

Kharkiv Academy of lifelong learning (Kharkiv, Ukraine)

E-mail: mariastahova@rambler.ru

**КОМПЕТЕНТНІСТЬ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ**

М. С. Астахова

Харківська академія неперервної освіти (Харків, Україна)

The article reveals the essence and the contents of the concepts «the professional teacher's competence» and «the competence in the area of teacher's health and safety» from the point of view of different scientists, the role of a teacher in shaping of safety culture of students. The article states the functional components of teachers' activity in the area of health and safety.

It has been determined that the notion «professional competence» is a complex of human knowledge and abilities to perform certain professional functions. The notion «competence in the health and safety» is an integrated characterization of professional and personal capacities of an expert, which is based on the amount of knowledge, abilities and skills acquired in the process of continuous education in the area of health and safety and also includes the implementation methods and techniques of health and safety system in the professional activities.

The professional competence in the area of health and safety is related to the group of key competences of the individual in general and professional competences of a modern teacher in particular.

The article demonstrates the structure of competence of teacher's health and safety stipulated by the peculiarities of her professional activity and components (motivational, cognitive, activity and reflexive).

Key words: competence, health and safety, teacher, professional competence, competence in the area of health and safety.

The Outline of the Problem. The Child Rights Convention, passed by the United Nations Organization in 1989 foresees that the states-participants, including Ukraine, provide survival and healthy maturity of a child at a maximum possible degree. Yet in modern conditions of aggressive environment the fulfillment of the Convention provisions is possible only if children have formed the culture of health and safety. Effective knowledge of the culture of safety can be obtained by a specific educational process that provides a purposeful training of students for prevention and helps to overcome the influence of harmful and dangerous environmental factors in the process of specially organized creative cooperation between the students and a teacher that is a safety culture bearer [1, p. 30]

Modern education has to become a national resource for the social life renovation; it has to be a mechanism of a social development monitoring and safety. That is why the discussion of the question of a teacher's professionalism, development of his/her culture of health and safety is a necessary condition of the existence of a «safe power».

One of the main ways of education reforming results in the necessity to train a new generation of teachers and to improve their professional and cultural levels. That is why teachers should have a high level of professional competence in the area of health and safety as an integral component of their activity.

Analysis of the main researches and publications which initiate the solution of the given problem. Health and safety is being considered by experts at the state level as well as at some researches, it includes some theoretical provisions, axioms, methods of research of different branches of knowledge that create the general science of Safety.

Thus, health and safety experts Ye. Arustamov, Ye. Zhelibo, N. Zaveruha, V. Zatsarniy, D. Zerkalov, S. Marova have made a considerable contribution into the development of health and safety as a science.

The research works of teachers S. Hvozdiy, L. Horyana, O. Pulyak, A. Tymchenko, Ye. Chernyshova and others devoted to the aspects of teaching schoolchildren and students the health and safety basics, formation of future

teachers' competence in health and safety are interesting for us in a practical perspective [5; 7; 9; 12; 13].

Domestic scientists-teachers Yu. Boichuck, L. Karpova, Ye. Chernishova, K. Jur'eva have released a detailed analysis of a teacher's professional competence phenomenon, revealed its structural elements, particularities and elaborated its systems of development [3; 7; 8; 14].

We know certain works [1; 4; 9; 13], that focus on the process of the continuous education in the area of the teacher's health and safety, but the potential of the competence approach has not been used to the full. There are no researches dealing with the process of teachers' competence development in the area of health and safety in the system of postgraduate pedagogical education.

The aim of the article is the definition of the concept of competence in the area of the teacher's health and safety as an inseparable part of a teacher's professional competence, its contents and structural components.

Presentation of the Main Material. It is a question of an urgent need to train the rising generation for independent safety life in the epoch of extreme situations, cataclysms, threats. A healthy nation upbringing with formed health and safety culture, with mastered algorithm of actions in the specific extreme situations is one of the primary tasks the educational science is facing now.

As the basic priorities, motivations, world outlook, directions on to a certain way of life are formed during childhood and youth, that is why preschool and general educational institutions, that train a considerable number of children and school youth during a long period of time face the task to teach the rising generation to lead a regular life, to teach the students the rules of a safety way of life that could help them take care of their health and strengthen it. The need of continuous and uninterrupted work in this direction stipulates the necessity of search of effective pedagogical technologies, strategies, adequate to individual peculiarities, age and social status of the students, development and implementation of all-embracing preventive measures at educational institutions [13].

There is a well-acknowledged statement in pedagogics about the primary role of a teacher's personality in the child shaping, including teaching the pupils how to form abilities and skills in the area of health and safety.

Such state documents as The Constitution of Ukraine, the laws of Ukraine «On Education», «On General Secondary Education», «On Higher Education» and normative legal acts of safety define the prospects of the modern education

development and the teachers' role in forming in children and school youth knowledge in the area of health and safety.

Deep learning of the content competence in the area of teacher's health and safety requires from us the analysis of the concept «professional competence» from different approaches of scientific literature, namely: it is the totality of professional knowledge, skills as well as ways of fulfillment of professional activity; professional competence contains knowledge, abilities, skills as well as ways and methods of their implementation in action, communication and development of a personality.

We agree with the opinion of respected researchers N. Bibik, L. Vashchenko, O. Lokshyna, O. Ovcharuk, that the competence always results in activity. Teacher's professional competence in particular is manifested while solving professional tasks, the context being of the primary importance, by means of which the specific competence becomes evident. However, there is no unanimous opinion concerning explanation and use of these definitions [8].

Thus, the concept «professional competence» is wider than the knowledge, abilities and skills, it doesn't make their sum, because it involves all the aspects of activity: knowledge-oriented, operational technological, value – motivated etc. Paying attention to the researches of L. Karpova, who believes that methodological, practical active, didactic methodical, special scientific and economical legal, ecological, valeological, informational and executive competence, belong to operational technological sphere of a teacher's professional competence, we add competence of health and safety which should be an inseparable part of a teacher's competence of any speciality [7] to the given structure. Such competence is formed as a result of training and gaining experience at all the stages of education and a person's practical activity.

It is understandable that the level of professional competence of teachers in the area of health and safety in a certain measure depends on the level that was formed during their study at a higher school. However, we can consider a person educated if he/she can control the process of gaining knowledge, skills and competence during their whole life. According to this approach the system of the postgraduate pedagogical education becomes the most important educational link in improving specialists' qualification and further training. That is why the functions of postgraduate education – from serving, accompanying to forestalling, prognostic are being radically changed.

For example, in the researches by O. Teleschak competence in the area of health and safety is an integrated result of the educational activity of students

that is based on the sum of knowledge, gained in the process of education in the area of health and safety while learning special disciplines («Health and safety», «Valeology», «Health and Safety in a Branch», «Civil Protection») and disciplines of psychological pedagogical and fundamental training. This result reveals through the skills necessary for modern life, readiness of a person to act in various life situations, ability and preparedness to achieve more qualitative result of activity [11].

M. Geraskina [6], a scientist researched the phenomenon of professional competence of general educational institutions staff in the area of personal health and safety of students, that contains an idea of the methods of revealing general and specific threats, their prevention and neutralization, as well as ability to improve their professional activity in this branch.

Ye. Rebko and V. Anyschenko offer more detailed definition of professional teacher's competence in health and safety [10]:

– the type of professional result that is based on a fundamental scientific education is a precondition of preparedness for creative solution of educational tasks designing and accomplishing cognitive and value-orientated activity of a person with a behaviour of a safety type;

– systemic realization of formed professionally important regulations and personal qualities, theoretical knowledge and practical skills concerning health and safety; ability to effectively organize an educational process in the area of health and safety in accordance with modern principles and demands.

To understand the essence of professional competence in health and safety of a modern educational institution teacher we should outline a number of demands and tasks for a teacher to deal with during his professional activity.

In «The Provision on the Organization of Work in the Area of Health and Safety of the Participants of Educational Upbringing Process» confirmed by the order of Ministry of Education and Science № 563 from 01.08.2001, there is a defined role of an educationalist in the organization of work for health and safety in an educational institution, namely: *he has a responsibility for health and safety of the students in the process of their education and upbringing; provides the process of education and training, that is regulated by special legislative and normative legal acts of labour protection, health and safety; organizes the students' study of rules and norms of health and safety; implements instructing of health and safety during the studies, extra-curricular activities outside and inside the school premises (entrance, primary, extraordinary and purposeful); implements control over students' fulfillment the rules (instructions)*

of safety; *carries out preventive work* concerning traumatism during educational upbringing process; *carries out preventive work* among the students concerning demands of personal life safety (actions in extreme situations, road traffic, participation in mass measures, stay in public places, trade network establishments etc); *organizes* first aid [2, p.120].

To provide the mentioned demands a teacher has to renew and check his/her professional knowledge of health and safety once every three years (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, № 304 from 18.04.2006) and continually heighten her professional level according to the today's demands [2, p.46].

Analysis and synthesis of different approaches to the defining of competence in health and safety allows us to define it as an integrated characteristics of professional and personal qualities, orientations of value and ability of a specialist reflection, that is based on the totality of knowledge, skills and abilities, obtained in the process of the uninterrupted education concerning health and safety and involves ways and methods for realization of the system of health and safety in professional activity.

It is necessary to separate in the structure of the professional competence in the area of teacher's health and safety the following components: motivational, cognitive, activity and reflexive (Table 1).

Conclusions and Perspectives of Future Researches in the Given Area. So, the analysis of teachers' professional activity in health and safety of pupils has helped us to regulate the structure of personality-professional formation in the teachers' professional competence structure as the competence in health and safety.

In the perspective of future researches we plan to develop technology of teachers' professional competence development in health and safety in postgraduate pedagogical education and to work out basic qualimetric model of its estimation.

Table 1

The Components Characterization of the Professional Competence
in the Area of Teacher's Health and safety

Components	Characterization
Motivational	the need of systematic knowledge realizing in the area of health and safety in order to reduce children injuries; a sensible desire to gain success in the preventive pedagogical activity, the need to realize own potential; comprehension of the importance of the continuous and systemic life-long rise of professional competence.
Cognitive	knowledge of modern normative-legal base in the area of health and safety; knowledge of the primary scientific principles, fundamental laws, theories and statements of the health and safety; knowledge of demands while equipping studies, knowledge of the contents trends of health and safety; (road safety, electric- and fire safety, poisoning, explosion safety, safety in the water, first medical aid, hygienic training and child upbringing, domestic traumatism etc.), possessing the information according to the actual problems in the sphere of safety.
Activity	abilities of using normative base in practice; ability of organizing traditional and non-standard preventive measures; playing problem situations, educational work with parents dealing with the questions in the area of health and safety; the possession of various ways of intensification of the educational cognitive activity of students ability of using visual aids in the area of health and safety; ability of organizing cooperation with profile establishments and specialists in the area of safety; ability of using a preventive component of a studied subject a teacher instructs; ability of analyzing the possible risks that may endanger his life and health; ability to guarantee sticking to the sanitary-hygienic standards in teachers' professional and students' educational activity
Reflexive	possession of abilities to analyze the results of own professional development, students' activity, ability to control the students' fulfillment of safety rules, ability to control behavior in the process of teachers' professional activity, to lead a regular life.

BIBLIOGRAPHY

1. Астахова М. Культура безпеки життєдіяльності вчителя: освіта протягом життя / М. Астахова // Імідж сучасного педагога : наук.-практ. освіт.-попул. часопис / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. — Полтава : АСМІ, 2014. — С. 29–31.
2. Безпека життєдіяльності. Нормативні документи для навчальних закладів / упоряд. : М. В. Васильчук, Ю. В. Бадюк. — К. : Основа, 2010. — 1024 с.
3. Бойчук Ю. Д. Компетентнісний підхід / Ю. Д. Бойчук // Наукові підходи до педагогічних досліджень : [монографія] / за заг. ред. докт. пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України В. І. Лозової. — Харків : Апостроф, 2011. — С. 188–216.
4. Гвозд'ї С. П. Показники ефективності підготовки майбутніх учителів до навчання учнів основ безпечної життєдіяльності / С. П. Гвозд'ї // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія / РВНЗ «Крим. гуманіт. ун-т» ; редкол.: О. В. Глузман [та ін.]. — Ялта : РВВ КГУ, 2010. — Вип. 27. — Ч.1. — С. 54–59.
5. Гераськіна М. Г. Психологическая характеристика безопасности образовательных учреждений / М. Г. Гераськіна // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки / под ред. проф. В. М. Юрьева — Тамбов, 2007. — Вып 3(47) — С. 167–171.
6. Горяна Л. Г. Науково-педагогічні основи модернізації впровадження здоров'язбережувальних технологій у шкільні дисципліни / Л. Г. Горяна // Духовність особистості. — 2012. — Вип. 4. — С. 23–31.
7. Карпова Л. Г. Підвиди професійної компетентності вчителя / Л. Г. Карпова // Інтенсифікація професійної підготовки студентів у навчальних закладах гуманітарної спрямованості. Проблеми сучасного мистецтва і культури : зб. наук. пр. / за заг. ред. Г. Є. Гребенюк. — Харків : Принт Дизайн, 2003. — С. 82–87.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / [Н. М. Бібік, Л. С. Вашенко, О. І. Локшина та ін.]; під заг. ред. О. В. Овчарук. — К. : К.І.С., 2004. — 112 с.
9. Пуляк О. В. Підготовка вчителів природничих дисциплін до викладання основ безпеки життєдіяльності у школі: сучасний стан і проблеми / О. В. Пуляк // Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка / відп. ред. С. П. Величко. — Вип. 55. — Кіровоград : РВЦ КДПУ імені В. Винниченка, 2004.— С. 308–315.
10. Ребко Э. М. Особенности преподавания безопасности жизнедеятельности в педагогических вузах / Э. М. Ребко // Молодой ученый. — 2014. — №2. — С. 850–855.
11. Телешак О. А. Компетентнісний підхід як засіб підвищення рівня підготовки студентів з безпеки життєдіяльності / О. А. Телешак // Наукові праці

Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія, соціологія / за заг. ред. проф. О. Мінаєва. — Вип. 6. — Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. — С. 96–100.

12. Тимченко А. М. Формування знань студентів класичного університету за умов удосконалення форм аудиторної та самостійної роботи / А. М. Тимченко, Г. М. Тимченко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В. І. Євдокимова і проф. О. М. Микитюка. — Вип. 43. — Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. — С. 214–224.

13. Чернишова Є. Р. Стан підготовки майбутнього вчителя до формування в учнів основ знань щодо здоров'я та безпеки життєдіяльності / Є. Р. Чернишова // Рідна школа. — Київ. — 2003. — №12 — С. 8–10.

14. Юр'єва К. А. Компетенція, компетентність, міжкультурна компетентність учителя: сутність і зміст / К. А. Юр'єва, О. М. Тіщенко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В. І. Євдокимова і проф. О. М. Микитюка ; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. — Вип. 42. — Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. — С. 169–182.

Астахова М. С. Компетентність з безпеки життєдіяльності як невід'ємний складник професійної компетентності вчителя. У статті розкрито сутність та зміст понять «професійна компетентність вчителя» та «компетентність з безпеки життєдіяльності» з погляду різних учених, окреслено роль вчителя у формуванні культури безпеки в учнів та функціональні компоненти педагогічної діяльності з питань безпеки життєдіяльності.

Визначено, що «професійна компетентність» – це сукупність професійних знань, умінь, а також способів виконання професійної діяльності, а «компетентність з безпеки життєдіяльності» – це інтегрована характеристика професійних і особистісних якостей спеціаліста, яка базується на сумі знань, умінь та навичок, отриманих у процесі неперервної освіти з питань безпеки життєдіяльності, та включає способи і прийоми реалізації системи забезпечення безпеки життєдіяльності в професійній діяльності.

Компетентність з безпеки життєдіяльності віднесено до групи ключових компетентностей особистості в цілому та професійних компетентностей сучасного вчителя зокрема.

Визначено сутність компетентності з безпеки життєдіяльності вчителя, зумовлену особливостями його професійної діяльності, та її структурні компоненти (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний).

Ключові слова: компетентність, безпека життєдіяльності, учитель, професійна компетентність, компетентність з безпеки життєдіяльності.

Астахова М. С. Компетентность по безопасности жизнедеятельности как неотъемлемая составляющая профессиональной компетентности учителя. В статье раскрыта сущность и содержание понятий «профессиональная компетентность учителя» и «компетентность по безопасности жизнедеятельности» с точки зрения различных ученых, очерчена роль учителя в формировании культуры безопасности учащихся и функциональные компоненты педагогической деятельности по вопросам безопасности жизнедеятельности.

Определено, что «профессиональная компетентность» – это совокупность профессиональных знаний, умений, а также способов выполнения профессиональной деятельности, а «компетентность по безопасности жизнедеятельности» – это интегрированная характеристика профессиональных и личностных качеств специалиста, которая базируется на сумме знаний, умений и навыков, полученных в процессе непрерывного образования по вопросам безопасности жизнедеятельности, и включает способы и приемы реализации системы обеспечения безопасности жизнедеятельности в профессиональной деятельности.

Компетентность по безопасности жизнедеятельности отнесена к группе ключевых компетентностей личности в целом и профессиональных компетенций современного учителя в частности.

Определена сущность компетентности по безопасности жизнедеятельности учителя, обусловленная особенностями его профессиональной деятельности, и ее структурные компоненты (мотивационный, когнитивный, деятельностный и рефлексивный).

Ключевые слова: компетентность, безопасность жизнедеятельности, учитель, профессиональная компетентность, компетентность по безопасности жизнедеятельности.

REFERENCES

1. Astakhova M. Kul'tura bezpeky zhyttyediyal'nosti vchytelya: osvita protyahom zhyttya [The culture of teacher's health and safety: a life-long learning] / M. Astakhova // Imidzh suchasnoho pedahoha : nauk.-prakt. osvıt.-popul. chasopys / Poltav. nats. ped. un-t im. V. H. Korolenka. — Poltava : ASMI. — 2014. — S. 29–31.
2. Bezpeka zhyttyediyal'nosti. Normatyvni dokumenty dlya navchal'nykh zakladiv [Health and safety. Normative documents for educational institutions] / uporyad. : M. V. Vasylychuk, Yu. V. Badyuk. — K. : Osnova, 2010. — 1024 s.
3. Boychuk Yu. D. Kompetentnisnyy pidkhid [Competence approach] / Yu. D. Boychuk // Naukovi pidkhody do pedahohichnykh doslidzhen' : [monohrafiya] za zah. red. dokt. ped. nauk, prof., chl.-kor. NAPN Ukrayiny V. I. Lozovoyi. — Kharkiv : Apostrof, 2011. — S. 188–216.
4. Hvozdiy S. P. Pokaznyky efektyvnosti pidhotovky maybutnikh uchyteliv do navchannya uchniv osnov bezpechnoyi zhyttyediyal'nosti [Indicators of the effectiveness preparation of the future teachers of natural sciences to teaching students the bases of safety vital activity] / S. P. Hvozdiy // Problemy suchasnoyi pedahohichnoyi osvity. Seriya: Pedahohika i psykholohiya / RVNZ «Krym. humanit. un-t» ; redkol.: O. V. Hluzman [ta in.]. — Yalta : RVV KHU, 2010. — Vyp. 27. — Ch. 1. — S. 54–59.
5. Geras'kina M. G. Psihologicheskaja harakteristika bezopasnosti obrazovatel'nyh uchrezhdenij [The psychological characterization of the safety of educational institutions.] / M. G. Geras'kina // Vestnik Tambovskogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki / pod red. prof. V. M. Jur'eva — Tambov, 2007. — Vyp 3(47) — S. 167–171.
6. Horyana L. H. Naukovo-pedahohichni osnovy modernizatsiyi vprovadzhennya zdorov'yazberezhuval'nykh tekhnolohiy u shkil'ni dystsypliny [Scientific-pedagogical bases of modernization implementation in the area of healthcare technologies in the disciplines] / L. H. Horyana // Dukhovnist' osobystosti. — 2012. — Vyp. 4. — S. 23–31.
7. Karpova L. H. Pidvydy profesiynoyi kompetentnosti vchytelya [Subspecies of professional competence of teachers] / L. H. Karpova // Intensyfikatsiya profesiynoyi pidhotovky studentiv u navchal'nykh zakladakh humanitarnoyi spryamovanosti. Problemy suchasnoho mystetstva i kul'tury : zb. nauk. pr. / za zah. red. H. Ye. Hrebenyuk. — Kharkiv : Prynt Dyzayn, 2003. — S. 82–87.
8. Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti: svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy: biblioteka z osvıtn'oyi polityky [Competence approach in modern education: international experience and Ukrainian prospects: library of educational policy] / [N. M. Bibik, L. S. Vashchenko, O. I. Lokshyna ta in.]; pid zah. red. O. V. Ovcharuk. — K. : K.I.S., 2004. — 112 s.
9. Pulyak O. V. Pidhotovka vchyteliv pryrodnychkykh dystsyplin do vykladannya osnov bezpeky zhyttyediyal'nosti u shkoli: suchasnyy stan i problemy [Training teachers of natural sciences in the area of teachers' health and safety: situation and prospects current] / O. V. Pulyak // Naukovi zapysky KDPU imeni

V. Vynnychenka / vidp. red. S. P. Velychko. — Vyp. 55. — Kirovohrad : RVTs KDPU imeni V. Vynnychenka, 2004.— S. 308–315.

10 Rebko Je. M. Osobennosti prepodavaniya bezopasnosti zhiznedejatel'nosti v pedagogicheskikh vuzah [Specialisation of teaching in the area of life safety in Teacher Training University] / Je. M. Rebko // Molodoj uchenyj. — 2014. — №2. — S. 850-855.

11. Teleshchak O. A. Kompetentnisnyy pidkhid yak zasib pidvyshchennya rivnya pidhotovky studentiv z bezpeky zhyttyediyal'nosti [Competence approach as a means of improving training students in the area of health and safety] / O. A. Teleshchak // Naukovi pratsi Donets'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Seriya: Pedagogika, psykholohiya, sotsiolohiya / za zah. red. prof. O. Minayeva. — Vyp. 6. — Donets'k : DVNZ «DonNTU», 2009.— S. 96–100.

12. Tymchenko A. M. Formuvannya znan' studentiv klasychnoho universytetu za umov udoskonalennya form audytornoyi ta samostiynoyi roboty [Knowledge formation among the students of classical university under the conditions of improving the forms of in-class] / A. M. Tymchenko, H. M. Tymchenko // Zasoby navchal'noyi ta naukovo-doslidnoyi roboty : zb. nauk. prats' / za zah. red. prof. V. I. Yevdokymova i prof. O. M. Mykytyuka. — Vyp. 43. — Kharkiv : KhNPU imeni H. S. Skovorody, 2014. — S. 214–224.

13. Chernyshova Ye. R. Stan pidhotovky maybutn'oho vchytelya do formuvannya v uchniv osnov znan' shchodo zdorov'ya ta bezpeky zhyttyediyal'nosti [The state of training teachers for the development of students' basic knowledge about the health and human health and safety] / Ye. R. Chernyshova // Ridna shkola. — Kyiv. — 2003. — №12 — S. 8–10.

14. Yuryeva K. A. Kompetentsiya, kompetentnist', mizhkul'turna kompetentnist' uchytelya: sutnist' i zmist [The sphere of competence, competence, teacher's inter-cultural competence: essence and content] / K. A. Yuryeva, O. M. Tishchenko // Zasoby navchal'noyi ta naukovo-doslidnoyi roboty : zb. nauk. prats' / za zah. red. prof. V. I. Yevdokymova i prof. O. M. Mykytyuka ; Khark. nats. ped. un-t imeni H. S. Skovorody. — Vyp. 42. — Kharkiv : KhNPU imeni H. S. Skovorody, 2014. — S. 169–182.

УДК 378.147:17

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЗМІСТУ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

Б. І. Без'язичний

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди (Харків, Україна)
E-mail: bezyazychnyy58@mail.ru*

**ETHICAL COMPONENT SUPPORT OF PHYSICAL CULTURE
FUTURE TEACHERS TRAINING CONTENT**

B. I. Bezyazychnyy

*H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine)*

У статті розглянуто проблему інтеграції заходів етичної спрямованості до змісту всіх ланок (навчально-пізнавальної, науково-дослідної, громадсько-виховної, професійно-педагогічної, спортивної, професійного самовиховання) професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Автор наголошує, що включення студента в різнопланові види діяльності є важливим фактором, який зумовлює всебічність розвитку майбутнього вчителя та духовне багатство його особистості. Розкрито можливості позанавчальної діяльності щодо формування етичної компетентності студентів факультету фізичного виховання. Зазначено, що у позааудиторній роботі, яка поєднує різноманітні види діяльності та спілкування, створюються оптимальні умови для вирішення завдань формування етичної компетентності студентів. Визначено основні вимоги до організації позааудиторної виховної роботи студентів. Конкретизовано основні завдання, які мають вирішуватися в процесі позааудиторної виховної діяльності студентів у контексті формування етичної компетентності.

Ключові слова: діяльність, етична компетентність, майбутній учитель, професійна підготовка, виховання, позааудиторна робота.

Постановка проблеми. Утвердження гуманістичної парадигми освіти орієнтує на визнання особистості учня найвищою цінністю. Необхідність гуманізації навчально-виховного процесу в умовах школи, актуалізує проблему формування в майбутніх учителів етичної компетентності як сукупності етичних і професійно-етичних знань, навичок і вмінь, які дають змогу вчителю фізичної культури не тільки розвивати учнів фізично, а й виконувати виховні завдання, формувати в школярів загальнолюдські цінності й моральні якості.

Необхідність залучення майбутніх учителів до різних видів діяльності в процесі професійної підготовки зумовлена закономірністю виховання особистості, яка полягає в тому, що «діяльність і спілкування індивіда – основа виховного процесу. Тому чим доцільніше організована діяльність вихованців, чим розумніше будується їх спілкування, тим ефективніше проходить виховний процес» [3, с. 26]. Отже, ефективність процесу формування етичної компетентності в майбутніх учителів фізичного культури залежить від того, наскільки вони будуть залучені до різних видів діяльності під час професійної підготовки, наскільки буде забезпечена активність особистості в діяльності й спілкуванні, що передбачає обмін інформацією з проблем етики, моралі, праці, спорту, досвіду, обмін уміннями, результатами діяльності, взаємодію в цьому процесі, тобто наскільки діяльність буде значущою для майбутнього фахівця, мати для неї особистісний сенс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним основам підготовки майбутніх учителів присвячено праці О. Абдулліної, І. Богданової, В. Гриньової, О. Дубасенюк, К. Дурай-Новакової, В. Євдокимова, В. Лозової, О. Пехоти, О. Попової, І. Прокопенка, В. Семиченко, С. Сисоєвої, А. Троцько та інших науковців. Проблему реалізації компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя досліджували С. Бондар, Н. Бібік, Є. Бачинська, Г. Васянович, М. Головань, І. Зязюн, Я. Кічук, В. Лозовецька, Г. Олексюк, О. Онопрієнко, О. Овчарук, О. Пометун, Є. Павлютенко, О. Пехота, С. Раков, О. Савченко, Т. Сущенко та інші вчені. Питання етичного розвитку майбутнього вчителя висвітлюється в наукових працях сучасних дослідників: І. Бега, І. Зязюна, О. Пехоти,

В. Радула, О. Савченко, О. Сухомлинської, К. Артамонової, Г. Батишева, Є. Бондаревської, О. Силаєвої, В. Сластьоніна, І. Якиманської.

Попри значні досягнення педагогічної науки в розробці ключових компетентностей педагога проблема етичної складової професійної компетентності майбутніх учителів залишається недостатньо дослідженою. Зокрема потребують вивчення питання забезпечення етичної спрямованості змісту професійної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Мета статті – визначення шляхів забезпечення етичної складової змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Виклад основного матеріалу. Діяльність людини – основа життя суспільства в цілому й розвитку кожної особистості, бо в ній містяться об'єктивно-суб'єктивні процеси й можливості її формування, здійснюється взаємодія суб'єктів діяльності – їх спілкування. Діяльність і спілкування особистості становлять єдине ціле, зокрема й тому, що в основному взаємодія з предметами є одночасно й взаємодією з людьми. Важливим у цьому процесі є те, що в спілкуванні конкретний індивід виступає і як суб'єкт, і як об'єкт взаємодії: не лише інші люди впливають на особистість, а й вона сама впливає на інших, на характер міжособистісних стосунків [3, с. 26].

Згідно з особистісно-діяльнісним підходом у процесі діяльності відбувається привласнення людиною суспільно-історичного та соціокультурного досвіду. Активне включення суб'єкта в різнопланові види діяльності є важливим фактором, що зумовлює всебічність розвитку та духовне багатство особистості.

Центральне місце в системі підготовки майбутніх учителів посідає навчальна діяльність як головне джерело отримання нових знань, умінь і навичок, які згодом перевіряються та закріплюються в інших видах професійної підготовки.

Безперечно, важливе значення для формування етичної компетентності майбутніх учителів фізичної культури має позааудиторна діяльність студентів. Таку діяльність ми розглядаємо як систему навчально-виховних заходів, що є невід'ємною складовою в процесі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів і здійснюється з метою створення умов для інтелектуального, духовного та професійного розвитку студентів і їх самореалізації.

Окремі автори (Л. Заремба, В. Кутєв та інші), за даними дослідження О. Медведєвої [4], позанавчальну діяльність обмежують в основному пізнавальною діяльністю, розвитком інтелекту, продовженням у відповідних умовах процесу пізнання, водночас для формування особистості, розвитку її творчого й культурно-морального потенціалу місця майже не залишається. Проте більшість авторів (Р. Абдулов, Л. Кондрашова, О. Медведєва, Г. Троцько та інші) розглядають позанавчальну діяльність студентів у виховному аспекті.

Позанавчальна діяльність дозволяє створити сприятливі умови для формування етичної компетентності студентів, оскільки дає можливість забезпечити:

- свободу прийняття студентом рішення про участь у різних видах діяльності, утому числі морального характеру;
- діалогову взаємодію з людьми різного віку й різних соціальних груп;
- вибір різних колективів, спільностей і можливостей їх зміни;
- входження в культурне, природне, інформаційне й інші складові освітньо-виховного середовища навчального закладу.

Позааудиторна робота студента є продовженням аудиторної роботи, а може бути й окремим елементом у процесі підготовки майбутнього фахівця. Для нашого дослідження найбільш доцільним при розгляді позааудиторної роботи студентів є цілісний підхід, оскільки ми погоджуємося з тими авторами, які відносять позааудиторну діяльність до категорії систем, тобто цілісних утворень, що складаються із взаємопов'язаних елементів [5].

Отже, у позааудиторній роботі, яка поєднує різноманітні види діяльності та спілкування, створюються оптимальні умови для вирішення завдань формування етичної компетентності студентів.

Основна особливість позааудиторної роботи студентів педагогічного ВНЗ, як відмічає Л. Петриченко, зумовлюється специфікою професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, що передбачає оволодіння не тільки спеціальними знаннями й уміннями зі свого предмета, а й оволодіння сукупністю професійних компетенцій та особистісних якостей, необхідних для здійснення цілісного навчально-виховного процесу в умовах сучасної школи, що постійно ускладнюються з посиленням вимог суспільства до системи освіти [5]. Беручи участь у позааудиторній роботі,

студенти набувають досвіду організації позакласної діяльності школярів, у тому числі з метою їх морального виховання.

Отже, роль і значення позааудиторної роботи для підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до продуктивної діяльності ми вбачаємо в тому, що вона (позааудиторна робота) «стимулює формування особистості майбутнього педагога в контексті професіоналізації всіх виховних впливів на студентів» [2, с. 122].

Професіоналізація позааудиторної роботи вміщує, з одного боку, «спеціалізацію», тобто врахування специфіки факультету, а з іншого, – «педагогізацію», що враховує загальну професіограму вчителя, надаючи всій системі навчально-виховної роботи у вищій школі педагогічної спрямованості, широко застосовуючи в практиці виховання приклади з професійної діяльності [2].

Із метою формування етичної компетентності майбутніх учителів фізичної культури в сучасному педагогічному ВНЗ ми визначили основні вимоги до організації позааудиторної виховної роботи студентів, а саме:

- гуманізація, гуманітаризація та гармонізація всіх напрямів професійної підготовки студентів;
- забезпечення системності й цілісності навчально-виховного процесу;
- орієнтування на розвиток індивідуальності студента, урахування його потреб, інтересів, прагнення до участі в діяльності морального характеру;
- організація колективних форм роботи;
- постійне оновлення змісту й ускладнення взаємодії суб'єктів педагогічного процесу на основі професійної етики.

Найважливішими *завданнями*, які мають вирішуватися в процесі позааудиторної виховної діяльності студентів у контексті формування етичної компетентності, вважаємо такі:

- формування професійно-етичної свідомості, тобто морально-етичних уявлень, переконань, понять і суджень про моральність людини в цілому й учителя зокрема, переконань у цінності гуманізму, миролюбності, доброзичливості, толерантності, тактовності;
- організація позааудиторної роботи, спрямованої на закріплення норм професійної етики;

- залучення студентів до загальнолюдських і професійних моральних цінностей;
- оволодіння досвідом гуманних взаємин;
- формування внутрішніх регуляторів етичної поведінки, попередження «афекту неадекватності» шляхом допомоги в корисному самоствердженні кожного студента.

Важливо підкреслити, що організація позанавчальної діяльності студентів вимагає врахування особливостей виховання в сучасних закладах освіти (як середніх, так і вищих), які зумовлюються, передусім, тенденціями розвитку суспільства. Якщо ще два десятиліття тому, як слушно зазначає Т. Авдулова [1], фактично мала місце дихотомія «чорне-біле», то сучасне суспільство не пропонує єдиних моральних орієнтирів. Мораль, що регулює діяльність суспільства, стала певною мірою багатовекторною, різні шари суспільства орієнтовані на різні цінності, які іноді мають суперечливий характер. За цих умов виховання майбутнього вчителя, яке передбачає формування етичної компетентності особистості, професійно-моральної позиції студента, значно ускладнюється.

Оскільки одним з основних виховних завдань формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури є гармонійний розвиток особистості шляхом поглиблення духовних контактів із навколишнім світом, а також становлення чіткої громадянської позиції, принципів соціальної орієнтації та моральної поведінки, прагнення до саморозвитку, самовдосконалення та моральної самозавершеності, студентів необхідно залучати до участі в громадській діяльності, в органах студентського самоврядування, стимулювати до професійно-етичного самовдосконалення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Система формування етичної компетентності майбутніх учителів фізичної культури реалізуються в різних видах діяльності студентів: навчально-пізнавальній, науково-дослідній, громадсько-виховній, професійно-педагогічній (передусім у період педагогічних практик), спортивній, самовиховній.

Поглиблення етичними питаннями змісту навчальних дисциплін і курсів із метою набуття студентами системних професійно-етичних знань, умінь та особистісних якостей вимагає корегування навчальних програм психолого-педагогічних, суспільствознавчих, культурологічних і фахових дисциплін, планів виховної роботи в напрямі забезпечення наявності в них етичного компонента.

Заходи етичної спрямованості, відповідні методи і форми навчання, які використовуються в різних видах діяльності майбутніх фахівців, дають можливість моделювати діяльність викладачів і студентів, спрямовану на оптимальну реалізацію мети й завдань процесу формування етичної компетентності майбутніх учителів фізичної культури.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка педагогічних умов професійно-етичної самореалізації майбутнього вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдулова Т. П. Предпосылки формирования морального сознания в старшем дошкольном возрасте : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / Т. П. Авдулова. — М., 2001. — 20 с.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. для студ. магістратури / С. С. Вітвицька. — К. : Центр навч. літ-ри, 2003. — 316 с.
3. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : [навч. посіб.]. — 2-ге вид., випр. і доп. / В. І. Лозова, Г. В. Троцько ; ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. — Харків : «ОВС», 2002. — 400 с.
4. Медведєва О. Р. Формування творчих умінь студентів у позааудиторній виховній роботі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Медведєва Олена Рудольфівна. — Харків, 2008. — 266 с.
5. Петриченко Л. О. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в позааудиторній роботі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Петриченко Лариса Олексіївна. — Харків, 2007. — 215 с.

Безьязычный Б. И. Обеспечение этической составляющей содержания профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры. В статье рассмотрена проблема интеграции мероприятий этической направленности в содержание всех звеньев (учебно-познавательного, научно-исследовательского, общественно-воспитательного, профессионально-педагогического, спортивного, профессионального самовоспитания) профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры. Автор отмечает, что включение студента в разноплановые виды деятельности является важным фактором, обуславливающим всесторонность развития будущего учителя и духовное богатство его личности. Раскрыты возможности внеучебной деятельности по формированию этической компетентности студентов факультета физического воспитания. Отмечено, что во внеаудиторной работе, которая сочетает разнообразные виды деятельности и общения, создаются оптимальные условия для решения задач формирования этической компетентности студентов. Определены основные требования к организации внеаудиторной воспитательной работы студентов. Конкретизированы основные задачи, которые должны решаться в процессе внеаудиторной воспитательной деятельности студентов в контексте формирования этической компетентности.

Ключевые слова: деятельность, этическая компетентность, будущий учитель, профессиональная подготовка, воспитание, внеаудиторная работа.

Bezyazychnyy B. I. Ethical component support of physical culture future teachers training content. The article considers the problem of integration ethical focus events to the content of all parts (education, research, social, educational, vocational, educational, sports, professional self) of training of future physical education teachers'. The author notes that the inclusion of a student in diverse activities is an important factor that determines the comprehensiveness of development of future teachers and spiritual richness of his personality. Revealed possibility of extracurricular activities on the formation of ethical competence of students of physical education. It is noted that in the extracurricular work that combines various activities and communication, are created optimal conditions for solving tasks of formation ethical competence of students. The basic requirements for the organization of extracurricular educational work of students are determined. Concretized the main tasks that must be solved in the process of extracurricular educational activities of students in the context of ethical competence.

Keywords: activity, ethical competence, future teacher, professional training, education, extracurricular work.

REFERENCES

1. Avdulova T. P. Predposylki formirovanija moral'nogo soznanija v staršem doshkol'nom vozraste [Preconditions of formation of moral consciousness at the senior preschool age] : avtoref. dis. na soiskanie uchenoj stupeni kand. psihol. nauk : spec. 19.00.13 «Psihologija razvitija, akmeologija» / T. P. Avdulova. — M., 2001. — 20 s.
2. Vitvic'ka S. S. Osnovi pedagogiki vishhoї shkoli [Basics of High School Pedagogics] : metod. posib. dlja stud. magistraturi / S. S. Vitvic'ka. — K. : Centr navch. lit-ri, 2003. — 316 s.
3. Lozova V. I. Teoretichni osnovi vihovannja i navchannja [The theoretical basis of education and training] : [navch. posib.]. — 2-ge vid., vipr. i dop. / V. I. Lozova, G. V. Trocko ; HDPU im. G. S. Skovorodi. — H. : «OVS», 2002. — 400 s.
4. Medvedeva O. R. Formuvannja tvorchih umin' studentiv u pozaauditornij vihovnij roboti [Formation of students creative abilities in extracurricular educational work] : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Medvedeva Olena Rudol'fivna. — H., 2008. — 266 s.
5. Petrichenko L. O. Pidgotovka majbutn'ogo vchitelja pochatkovoї shkoli do innovacijnoї dijal'nosti v pozaauditornij roboti [Training future teachers of elementary school to innovation in extracurricular work] : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Petrichenko Larisa Oleksiivna. — H., 2007. — 215 s.

**ОРГАНІЗАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА
СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМ
НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ**

Н. М. Благун

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника» (Івано-Франківськ, Україна)
E-mail: n.blahun@gmail.com*

**THE ORGANIZATION AS A SOCIAL AND FUNCTIONAL
COMPONENT OF A COMPREHENSIVE EDUCATIONAL
INSTITUTION MANAGEMENT**

N. M. Blahun

*Vasyl Stefanyk Precarpathiuan National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)*

Розкрито сутність організації як однієї із функцій соціального управління, а також її потенціал. Окреслено теоретичні та методологічні засади організації, систему загальних принципів наукової організації праці.

Визначено мету організації та її підсистем: організацію діяльності педагогічного колективу; організацію діяльності учнівського колективу; організацію діяльності адміністративно-управлінської ланки загальноосвітнього навчального закладу (ЗНЗ); організацію допоміжного персоналу. Подано основні критерії оцінювання ефективності виконання обов'язків з боку керівників школи.

Розглянуто характерні ознаки соціалізації організації діяльності ЗНЗ: професіоналізм, демократизм, толерантність.

Ключові слова: організація, соціально-функціональне управління, педагогічний колектив, учнівський колектив, адміністративне управління, освітній процес.

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою будь-якої діяльності, в тому числі управлінської, є організація. «У цьому плані *організацію* як функцію управління коротко можна визначити як діяльність людей щодо створення упорядкування об'єкта і суб'єкта управління, рівно як і відношень між ними» [1, с. 221]. Сутність організації полягає в тому, щоб забезпечити виконання прийнятого управлінського рішення, створити систему організаційних відносин суб'єктів і об'єктів з метою забезпечення окреслених завдань.

Найбільш ефективною методологією, яка забезпечує досить переконливе проникнення у потенціал організації, організаційні соціально-системні властивості суспільства, можливості людини щодо їхнього пізнання, є теорія організації М. Вебера, теорія управлінського потенціалу Г. Гегеля, соціальні аспекти кібернетичної науки. Їхній творчий доробок слугує науково достовірному аналізу загальноцивілізаційних засад соціального управління [4, с. 74].

У сучасній науці термін «організація» вживається принаймні в кількох значеннях, а саме: як стан упорядкованості, структура, внутрішня форма системи; як комплекс, що має складну внутрішню структуру; як діяльність, спрямована на створення цілісної формації, організаційна праця; як об'єднання, соціальний інститут. Тобто, окремі автори розглядають організацію як головну ознаку управління, інші – як структуру, в якій відбувається процес управління. А це означає, що організація як сутність управління є його об'єктивною характеристикою. Саме в цьому сенсі слід розглядати управління як організаційну діяльність, оскільки воно відтворює будь-яке явище (об'єкт) як певну організаційну структуру. Власне остання щодо соціальних утворень характеризується організацією як доцільною єдністю, яка полягає в налагодженні відносин людини з природою, вищим проявом яких є праця. За цих умов людина виступає як певна організаційна структура, яка складається не лише з безпосередньо трудових зусиль, але й особистісного самоуправління, процес якого починається з мислення та його основного результату – з пізнання. «Тому спеціалізація елементів організації людської діяльності у формі поділу праці є відображенням природних потреб, законів природи, а взаємодія спеціалізацій – організаційною сутністю управління», – зазначає

О. Гаєвська [4, с. 79]. Автор наголошує, що організація як сутність – це не тільки сукупність елементів, що входять до її складу, а й рівень взаємовпливу між ними, що за необхідності породжує ті якості організації, які не може подати жоден її елемент окремо. Якість організації включає весь набір властивостей, який може існувати тільки у певному управлінському режимі. Саме режим розглядається як вищий її прояв. І чим він у соціальному аспекті доцільніший, тим він і доцільніший із погляду управління. Тут потрібна повна адекватність. У цьому сенсі слід говорити про об'єктивність цілей, які не привнесено ззовні, а породжено цим режимом, когерентністю його частин. «Взаємозв'язок організації та управління як відношення між сутністю та явищем здійснюється у вигляді процесу, якому властиві, як і будь-якому процесові взагалі, свої суперечності. І в даному разі суперечності виступають у ролі джерела руху, розвитку» [4, с. 91]. Тож цілком правомірним є авторське окреслення принципів соціального управління – це принцип відповідності системи та методів управління, конкретності, стимулювання, ієрархічності, колективності, контролю, відповідальності, прогнозування, випереджувального розвитку теорії стосовно до практики.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Характеристики організації як функції управління об'єктивно беруть початок із системної природи суспільства. У свою чергу вона сама спрямована на приведення системи у відповідність з притаманними їй закономірностями розвитку. У такому розумінні проблему місця організації в управлінні вирішує В. Афанасьєв, який пов'язує це явище з управлінським циклом і визначає організацію через її місце в управлінському процесі. «Операції, дії суб'єкта управління, які відповідають стадіям управлінського циклу, що послідовно змінюють одна одну, являють собою функції управління, а сукупність цих функцій – зміст управлінського процесу. Цими функціями є: розробка та прийняття управлінського рішення; організація; регулювання, коригування; облік і контроль [1, с. 207]. Водночас В. Афанасьєв наголошує на розумінні стадій управлінського циклу саме як функцій управління – на відміну від розуміння функцій як певних конкретних завдань, що виконуються конкретним соціальним суб'єктом: «...Жодна із функцій сама по собі, або просто сума функцій не дають уявлення про управління: тільки у нерозривній єдності, діалектичному взаємозв'язкові вони утворюють єдиний управлінський цикл» [1, с. 207].

У питаннях про сутність організації, про співвідношення організації й управління в науковій літературі немає спільної думки. Представники кібернетики, наприклад, розуміють організацію як процес, що протікає поза процесом управління, який розглядається як вплив суб'єкта на об'єкт. Управління, зазначає В. Трапезніков, це «коректуючий вплив на об'єкт, пов'язаний зі зміною його матеріальних і енергетичних процесів» [12, с. 38]. Близьким до кібернетичного є визначення управління й організації, яке дав В. Терещенко: «Під організацією слід розуміти структуру, підґрунтя, у межах якого виконуються певні заходи». Управління – це сукупність скоординованих заходів, спрямованих на досягнення мети. Організація – це свого роду «анатомія» установи, управління – це його «фізіологія». Якщо хочете, організація – це «статика» справи, управління – його «динаміка» [11, с. 12].

Важливим аспектом проблеми є формування організаційної культури соціально-педагогічного управління загальноосвітнім навчальним закладом, що означає встановлення такого зв'язку субординації та координації, який би з найменшими витратами часу та сил дозволив ефективно виконати управлінське рішення. А на практиці це означає дещо інше, ніж створення оптимальної кількості ланок управління. Наприклад, створення системи обліку та контролю підпорядковане завданням підвищення ефективності функціонування соціально-педагогічної системи та фактора часу. Тут треба враховувати як специфіку галузевого управління, так і можливі соціально-педагогічні наслідки.

Мета статті полягає у визначенні організації як сутності управління. *Організації притаманні якості всіх функцій управління*, зокрема такі ознаки як системність, комплексність, тобто розуміння управління як функції в широкому сенсі [4, с. 119].

На сьогодні у світі відбувається процес зміни стихійної самоорганізації трудової діяльності через свідому організацію її кооперативних засад. Сучасний рівень розвитку цивілізації може зберегтися та розвиватися лише як навмисно організований стан. Як об'єктивний режим суспільства самоорганізація впливає із його системної природи, об'єктивної необхідності взаємозв'язку всіх сфер життя соціуму, який ґрунтується, власне, на кооперації працівників.

Ключовою методологічною засадою проблеми соціального управління постає теза: за умов сучасної цивілізації джерелом розвитку суспільства є й сама організація – управлінські відносини. При цьому

управлінська діяльність виступає як одна із різноманітних форм реалізації різноманітних норм соціуму. Організаційна сутність управління функціонально виявляє себе в упорядкуванні спільної діяльності людей, вищою формою якої в історії цивілізації є кооперативна організація.

Роль і місія організації, на думку О. Виханського, полягає в тому, що вона орієнтує інтереси й очікування людей, які її сприймають у середині, та тих, які її сприймають ззовні. «У широкому розумінні місія – це філософія та призначення, сенс існування організації» [3, с. 71]. «У вузькому розумінні місія – це сформоване твердження відносно того, для чого чи з якої причини існує організація, тобто місія обмірковується як твердження, що розкриває смисл існування організації, в якому проявляється відмінність даної організації від її подібних» [3, с. 72]. Визначення місії організації сприяє єднанню корпоративного духу її учасників. Йдеться про організацію як певну установу, фірму.

Водночас можна провести паралель і констатувати соціальну *місію загальноосвітнього навчального закладу*, який покликаний надавати освітні послуги всім дітям шкільного віку, готувати випускників ЗНЗ до активної участі в соціумі, а також сприяти реалізації персональної місії кожним із них у взаємодії з оточуючим середовищем.

Посилення соціальної місії ЗНЗ у сучасних умовах його функціонування зумовлює необхідність розгляду управління ним як цілеспрямованого впливу на соціальну систему. Так, із позиції соціології управління розглядають як процес, який відображає послідовну зміну станів системи, просторово-часові характеристики її динаміки. «У найпростішому розумінні, процес управління – це діяльність керівника в підпорядкованому йому колективі, завдяки якій відбувається поєднання праці членів цього колективу», – зазначає Є. Подольська [9, с. 302]. Автор подає таку класифікацію функцій управління, як от: прогнозування, планування, робота з інформацією, управлінське рішення, організація, регулювання та координація, контроль і оцінка результатів управлінського рішення. То ж сутність управління розкрито не тільки через його функції, але й через принципи: єдиноначальності, мотивації, лідерства, науковості, відповідальності, правильності, економічності, інформаційного забезпечення, розподілу праці, повноваження, дисциплінованості, підлеглості, централізації, скалярного ланцюга [9, с.304-306].

На наш погляд, виокремлювати *прогнозування, планування та роботу з інформацією* в окремі самостійні функції управління недоцільно

у зв'язку з тим, що вони є невід'ємними елементами прийняття управлінського рішення – це, власне, його покрокові компоненти. Однак, розкриття їхньої сутності може бути корисним для керівників ЗНЗ. Зокрема, *прогнозування* за допомогою засобів логічного, соціологічного, статистичного характеру сприяє передбаченню кінцевих тенденцій розробки варіантів моделей майбутнього стану керованої системи, формулюванню найбільш важливих завдань і визначенню можливостей їх рішення. Щодо *планування*, то воно є однією із форм прийняття управлінського рішення. Робота з *інформацією* сприяє орієнтації керівника в реальних обставинах, а також розробці відповідного управлінського рішення.

На нашу думку, *«Організація – такий вид управлінських дій, який пов'язаний із формуванням структури керуючої та керованої систем. Мова йде про органи управління, їхню структуру, персонал, правову регламентацію, про становлення матеріального забезпечення, наукову організацію праці, соціологію малих груп тощо. Таке упорядкування перелічених напрямів обсягу роботи виступає у певному сенсі початковою умовою забезпечення процесу функціонування суб'єктів і об'єктів управління»* [9, с. 334–304]. На підтвердження правомірності визнання ЗНЗ як соціально-педагогічної системи Є. Подольська робить зауваження, що: *«організація (від лат. organizo) – це різновидність соціальних систем, об'єднання людей, які спільно реалізують певну мету та діють на засадах визначених принципів і правил (державна установа, фірма, громадська організація тощо). Це елемент суспільної системи, найпоширеніша форма людської спільноти, первинний осередок соціуму»* [9, с.307–308].

Розглянуті вище теоретичні та методологічні засади організації як функції управління соціальними системами дозволяють трансформувати їх у розгляді проблем організації діяльності ЗНЗ.

Термін «організація» означає впорядкування, зведення чогось до певної системи, надання чомусь планомірного, узгодженого характеру. Організація – це певний порядок у побудові та функціонування тих або інших об'єктів. Під організацією розуміють міру впорядкованості. Підвищення рівня впорядкованості систем, у яких беруть участь люди, має велике практичне значення. З цього приводу М. Черпінський підкреслював: *«Рациональна міра організації потрібна для правильного функціонування кожної системи. Рациональність усуває невизначеність у*

процесах, забезпечує правильні відносини між людьми, сприяє створенню необхідних трудових навичок і звичок» [13, с. 15].

Педагогічній праці притаманна організація, що виражена в поєднанні її елементів і складових частин, зведенні їх до тієї чи іншої системи, визначенні порядку її функціонування відповідно до заданої нею мети. Організація визначає також порядок прямих і зворотних зв'язків виконавців із предметом праці безпосередньо чи через відповідно дібрані засоби.

Організація праці може бути доброю або поганою. Якщо в її процесі все налагоджено та досягнуто результатів без будь-яких збитків – добра організація. Відповідно, для поганої організації праці характерні стихійність, випадковість, хаотичність. Властивими ознаками правильної організації праці є те, що її елементи виконуються планомірно, у певній послідовності, що відповідає поставленій меті.

Наукова організація праці ґрунтується на наукових засадах, результатах сучасних досліджень, що власне забезпечує досягнення її максимальної результативності при мінімальних витратах робочого часу, фінансових і трудових ресурсів, збереженні здоров'я та веде до підвищення рівня працездатності. Слід розрізняти *наукову організацію праці*, яка зумовлюється закономірностями, принципами, раціональними методами, прийомами, формами та включає і практичну організацію, яка не передбачає використання наукових засад і діє за методом «проб і помилок».

Отже, організація є невід'ємною складовою будь-якої діяльності, в т. ч. управлінської. Її мета полягає у забезпеченні умов для реалізації прийнятого управлінського рішення, розв'язання конкретних завдань, спрямованих на досягнення кінцевої мети діяльності ЗНЗ – досягнення соціально значущої результативності взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу: високого рівня якості освіти, культури та конкурентоспроможності випускника. Ці досягнення можливі лише за умови раціональної організації праці, високого професіоналізму, оптимального психофізіологічного мікроклімату в ЗНЗ.

Організація діяльності загальноосвітнього навчального закладу як соціально-педагогічної системи інтегрує такі підсистеми:

- організацію діяльності педагогічного колективу;
- організацію діяльності учнівського колективу;
- організацію діяльності адміністративно-управлінської ланки ЗНЗ;

—організацію діяльності допоміжного персоналу ЗНЗ.

Організація діяльності педагогічного колективу ЗНЗ передбачає, передовсім, розміщення вчителів з урахуванням типології педагога, оптимальність навчального навантаження, рівень професійної підготовки, враховує досвід роботи, психофізіологічні схильності до окремих видів діяльності, стан фізичного здоров'я. Щодо типології педагогів, то Е. Костяшкін розглядає три типи: *емоційно-організаторський, вольовий, інтелектуальний* [5]. Учитель емоційно-організаторського типу відрізняється підвищеною здатністю відчувати переживання учня, його духовного світу, настрою. Він володіє тонкощами сприйняття емоційного стану дитини. Таким має бути вчитель початкових класів. Вольовий тип педагога характеризується чіткістю й організованістю в роботі, вимогливістю, вмінням захопити учнів своєю впевненістю та волею. Таких учителів переважна більшість (близько 60–65%). Їм доцільно працювати в базовій школі з підлітками.

Інтелектуальний тип педагога вирізняється проявом інтересу до дослідницької роботи, вмінням працювати з науковими джерелами новітньої інформації. Такий тип педагога доцільно залучати для роботи в старших класах.

Слід зауважити, що врахування типу педагога в організації навчального процесу та в розміщенні педагогічних кадрів не є панацеєю. Виняткову роль тут відіграє професіоналізм учителя, тобто його глибокі знання свого навчального предмету (але не лише в рамках навчальної програми), загальна ерудиція, високі людські якості, зокрема: гуманізм, демократизм, толерантність, естетичні смаки тощо. Комплектування педагогічних кадрів буде демократичним тоді, коли до цієї справи долучаються батьки учнів і безпосередньо самі учні. Керівникам ЗНЗ слід надавати можливість дітям і батькам самостійно вибрати собі вчителя. Необхідно формувати таку атмосферу в навчальному закладі, щоб учні йшли добровільно в той чи інший клас, до конкретного вподобаного вчителя. Технологія реалізації цієї думки може бути різною, а також різними будуть механізми. Доцільно скористатися анкетуванням учнів і батьків, усним опитуванням, написанням твору, наприклад, на тему «Мій ідеал учителя» тощо. Аналогічний підхід може бути реалізовано у виборі класного керівника як найближчого наставника, порадника, союзника. Тільки психологічна сумісність, взаємна повага, взаєморозуміння, спільні

устремління, інтереси учнів і класного керівника забезпечать успіх організації навчально-виховної роботи в класі [2].

Згідно з «Положенням про загальноосвітній навчальний заклад», педагогічні працівники ЗНЗ мають право самостійно обирати форми, методи, способи навчальної роботи, брати участь у роботі методичних об'єднань, підвищувати кваліфікацію, здійснювати науково-дослідну роботу, об'єднуватися в професійні спілки тощо. На них покладено й певні обов'язки, як от: забезпечення належного рівня викладання навчального предмета, контроль навчальних досягнень учнів, сприяння розвитку інтересів школярів, підготовка їх до самостійного життя, виконання наказів і розпоряджень керівника ЗНЗ [10].

Організацію учнівського колективу ЗНЗ слід розглядати в контексті організації діяльності педагогічного колективу. За твердженням А. Макаренка; «колектив учителів і колектив учнів – це не два колективи, а один колектив, і крім того, колектив педагогічний» [7, с. 179]. Цілісний підхід до шкільного колективу А. Куракін тлумачить так: «...педагогічний колектив школи слід розглядати як соціальну спільність, яка здійснює важливі ідеологічні та культурно-виховні функції в системі соціального виховання» [6, с. 50]. Завдання керівників школи та педагогічного колективу полягає в забезпеченні оптимальних умов праці учнів, організації їхньої діяльності, в удосконаленні основних організаційних форм діяльності (навчальні заняття в школі, виконання домашніх завдань, факультативи, предметні гуртки, наукові товариства, спортивні секції тощо). Чітка регламентація змісту та форми занять сприяє підвищенню ефективності змісту й організації позаурочної виховної роботи, суспільно корисній праці, самообслуговуванню, забезпеченню життєдіяльності та фізичного розвитку учнів.

Кожен із окреслених видів діяльності учнів має свої особливості та переваги з огляду їхньої організації та змісту.

Важливим документом, який регламентує організацію діяльності учнів і вчителів ЗНЗ, є розклад уроків. Основні вимоги до його складання – це поєднання *педагогічних, психофізіологічних, санітарно-гігієнічних, організаційних чинників.*

Суть педагогічних вимог полягає у забезпеченні реалізації тижневого навчального навантаження кожного вчителя, кожного класу, з кожного навчального предмета; згідно з Державним стандартом загальної середньої освіти (ДСЗСО) розподіл навчальних годин із кожного навчального

предмета впродовж тижня; рівномірне навантаження вчителя впродовж тижня (не більше трьох годин на день); урахування специфіки різних видів занять (лабораторна робота, екскурсія, написання творів тощо); поділ класу на групи при вивченні окремих навчальних предметів, зокрема іноземної мови тощо.

Психофізіологічні вимоги щодо розкладу уроків спрямовані на з'ясування динаміки працездатності вчителя та учнів протягом тижня та дня; на чергування навчальних предметів із урахуванням їх специфіки (математично-природничі, гуманітарні предмети тощо); на передбачення розкладом уроків «вікна» для перепочинку вчителя.

Санітарно-гігієнічні вимоги до розкладу уроків полягають у забезпеченні оптимальної працездатності вчителя й учнів із аналізом динаміки працездатності впродовж дня, мінімальної міграції учнів у школі у зв'язку з переходом із кабінету в кабінет, тривалості «перепочинку» навчальних кабінетів, можливості їх провітрювання та вологого прибирання.

Організаційні вимоги до складання розкладу уроків мають сприяти проведенню загальношкільних заходів, можливості передачі дидактичних матеріалів, комп'ютерної техніки, кінофільмів, діафільмів тощо, гарантуванню умов для занять факультативів, предметних гуртків, спортивних секцій тощо.

Окрім методичних вимог до складання розкладу уроків, варто враховувати специфічні чинники, зокрема: стан здоров'я вчителя, сімейні обставини, відстань житла від школи, сумісництво з іншою роботою тощо.

Організація діяльності членів адміністративно-управлінської ланки ЗНЗ передбачає розподіл функціональних обов'язків між її членами згідно з посадовим сертифікатом і функціональними обов'язками відповідно до врахування фахової підготовки, педагогічного стажу роботи, специфіки ділянки роботи, за яку кожен із них відповідатиме впродовж навчального року. Основні ділянки роботи: стан викладання навчальних предметів, перевірка якості знань учнів – рівня їхньої навчальної компетентності, позакласна робота з навчальних предметів (наукові товариства, факультативи, гуртки, форуми, конференції, тижні навчальних предметів тощо); організація навчально-виховної роботи в групах продовженого дня; діяльність учнівських організацій, позакласна виховна робота.

Варіанти розподілу обов'язків між керівниками школи залежать від типу школи, кількості класів та учнів, змін заняття тощо. Тому кожна

школа розробляє свій варіант розподілу ділянок роботи між управлінським персоналом. При цьому доцільно керуватися такими загальними вимогами: охоплення керівництвом і контролем усіх ділянок роботи школи; рівномірний розподіл навантаження на членів адміністративної ланки; врахування фахового й управлінського рівня підготовки директора школи та його заступників; посиленість щодо якісного виконання дорученої справи.

Одним із важливих критеріїв оцінювання ефективності виконання керівниками школи своїх обов'язків є витрати часу як важливого критерію раціональної організації праці. Тому доцільним і корисним є періодичний самоаналіз діяльності (кожним членом адміністративної ланки), а також складання звіту про свою діяльність перед педагогічним колективом. Організуючим та детермінуючим засобом роботи керівника школи є тижневе планування з конкретним переліком того, що і коли необхідно зробити, а також проведення нарад при директорі [8].

На тижневій нараді звітують члени адміністративно-управлінської ланки, що сприяє підвищенню якості їхньої роботи, а також плануванню роботи на наступний тиждень. Доцільно також практикувати розширену нараду з нагальних питань роботи школи.

Оцінити роботу директора ЗНЗ, прояв його особистісних якостей у спілкуванні з підлеглими впродовж тижня можна за допомогою анкетування.

Анкета

оцінювання прояву особистісних і ділових якостей директора ЗНЗ
протягом тижня (з.....до..... 2015 р.)

1. Виявив далекоглядність
2. Принизив підлеглого
3. Вчинив гуманно
5. Вчинив справедливо
6. Поставився самокритично
7. Проявив сумлінність і старанність
8. Виявив неорганізованість та недисциплінованість
9. Проявив співчуття
10. Проявив компетентність

(поставити «крапку» біля відповідної цифри – прояву якості).

Толерантність, гуманність, демократичність керівника ЗНЗ знаходять свій вияв у культурі спілкування з підлеглими, відвідувачами, позитивній

реакції на їхні прохання. Поради мають бути чіткими, доброзичливими, спрямованими на розв'язання проблеми та не виходити за межі службових рамок і юридичних повноважень.

Організація діяльності допоміжного персоналу школи полягає в чіткому окресленні функціональних обов'язків кожного працівника, контролі якості їх виконання з метою забезпечення санітарно-гігієнічних та організаційних умов функціонування закладу освіти.

Висновки. Отже, функціонування організаційних підсистем ЗНЗ (учнівський колектив, колектив учителів, адміністративна ланка керівників, допоміжний персонал) має свою специфіку, зумовлену і юридично гарантовану «Положенням про загальноосвітній навчальний заклад». Характерними ознаками соціалізації організації діяльності ЗНЗ є високий рівень прояву *професіоналізму, демократичності, гуманності, толерантності, активності* у взаємостосунках із усіма учасниками навчально-виховного процесу, підготовка їх до активної участі в соціумі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьев В. Г. Научное управление обществом (опыт системного исследования) / В. Г. Афанасьев. — Москва : Изд-во полит. лит-ры, 1973. — 392 с.
2. Благун Н. М. Соціально-функціональний аспект регулювання та коригування діяльності загальноосвітнього навчального закладу / Благун Наталія Михайлівна // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2014. — № 5. — С. 55-60.
3. Виханский О. С. Стратегическое управление : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / О. С. Виханский. — Москва : Гардарики, 2002. — 296 с.
4. Гаєвська О. Б. Загальноцивілізаційні засади соціального управління : дис. ... докт. філос. наук : 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Гаєвська Оксана Борисівна — Київ, 2008. — 393 с.
5. Костяшкин Э. Профессиональная типология педагога / Э. Костяшкин. // Народное образование. — 1981. — № 8. — С. 70–73.
6. Куракин А. Школьный коллектив как социально-педагогическая система / А. Куракин // Вопросы воспитания: системный подход / под. общ. ред. Л. И. Новиковой. — Москва : Прогресс, 1981. — С. 51–90.
7. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу // А. С. Макаренко. Твори : в 7 т. — Т. 5. — К. : Рад. школа, 1954. — 382с.

8. Островерхова Н. М. Теоретико-прикладні засади організаційних механізмів впровадження державного стандарту загальної середньої освіти : монографія / Н. М. Островерхова. — Київ : Вид-во НАПН України, 2014. — 221 с.

9. Подольская Е. А. Управление социальными процессами : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Е. А. Подольская. — Харьков : НУА, 2007. — 524 с.

10. Положення про загальноосвітній навчальний заклад : Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. №778. / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України. — 2010. — № 65. — С. 133.

11. Терещенко В. И. Организация и управление : Опыт США / В. И. Терещенко — Москва : Экономика, 1965. — 48 с.

12. Трапезников В. А. Управление и научно-технический прогресс / В. А. Трапезников. — Москва : Наука, 1983. — 223 с.

13. Черпінський М. В. Наукова організація праці в школі / М. В. Черпінський. — Київ : Радянська школа, 1972. — 126 с.

Благун Н. М. Организация как социально-функциональная составляющая управления общеобразовательным учебным заведением. Раскрыта сущность организации как одной из функций социального управления, а также её потенциал. Определены теоретические и методологические основы организации, система общих принципов научной организации труда.

Определены цели организации и её подсистем: организация деятельности педагогического коллектива; организация деятельности ученического коллектива; организация деятельности административно-управленческого звена общеобразовательного учебного заведения (школы); организация вспомогательного персонала. Представлены основные критерии оценки эффективности выполнения обязанностей со стороны руководителей школы.

Рассмотрены характерные признаки социализации организации деятельности ОУЗ: профессионализм, демократизм, толерантность.

Ключевые слова: организация, социально-функциональное управление, педагогический коллектив, ученический коллектив, административное управление, образовательный процесс.

Blahun N. M. Organization as a social and functional component of a comprehensive educational institution management. The organization and its potential were presented as the functions of social management. The research shows theoretical and methodological organization principles, system of general organization work principles.

The author determined the aims of the organization and its subsystems: teaching staff; students group; administrative and managerial section of secondary school; support staff. The basic criteria for evaluating its effectiveness were presented.

The research describes characteristic the socialization features of secondary school: professionalism, democracy, tolerance.

Keywords: organization, social and functional management, pedagogical collective, students group, administration, educational process.

REFERENCES

1. Afanas'ev V. G. Nauchnoe upravlenie obschestvom (opyit sistemnogo issledovaniya) [The scientific management of the company (experience of system research)] / V. G. Afanas'ev. — Moskva : Izd-vo polit. lit-ryi, 1973. — 392 s.

2. Blahun N. M. Sotsial'no-funktsional'nyy aspekt rehulyuvannya ta koryhuvannya diyal'nosti zahal'noosvitn'oho navchal'noho zakladu [Socio-functional aspect of regulation and adjustment of educational institution] / Blahun Nataliya Mykhaylivna // Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. — 2014. — № 5. — S. 55–60.

3. Vihanskiy O. S. Strategicheskoe upravlenie [Strategic management] : uchebnik. / O. S. Vihanskiy. — 2-e izd., pererab. i dop. — Moskva : Gardariki, 2002. — 296 s.

4. Hayevs'ka O. B. Zahal'notsyvilizatsiyni zasady sotsial'noho upravlinnya [Civilizational foundations of social control] : dys. ... dokt. filos. nauk : 09.00.03 – sotsial'na filosofiya ta filosofiya istoriyi / Hayevs'ka Oksana Borysivna — Kyiv, 2008. — 393 s.

5. Kostyashkin E. Professionalnaya tipologiya pedagoga [Professional teacher typology] / E. Kostyashkin. // Narodnoe obrazovanie. — 1981. — № 8. — S. 70–73.

6. Kurakin A. Shkolnyiy kollektiv kak sotsialno-pedagogicheskaya sistema [School staff as a socio-pedagogical system] / A. Kurakin // Voprosyi vospitaniya: sistemnyiy podhod / pod. obsch. red. L. I. Novikovoy. — Moskva : Progress, 1981. — S. 51–90.

7. Makarenko A. S. Metodyka orhanizatsiyi vykhovnoho protsesu // A. S. Makarenko. Tvory : v 7 t. — T. 5. — K. : Rad. shkola, 1954. — 382s.

8. Ostroverkhova N. M. Teoretyko-prykladni zasady orhanizatsiynykh mekhanizmiv vprovadzhennya derzhavnoho standartu zahal'noyi seredn'oyi osvity : monohrafiya / N. M. Ostroverkhova. — Kyiv : Vyd-vo NAPN Ukrayiny, 2014. — 221 s.

9. Podolskaya E. A. Upravlenie sotsialnyimi protsesami : ucheb. posobie dlya studentov vyssh. ucheb. zavedeniy / E. A. Podolskaya. — Harkov : NUA, 2007. — 524 s.

10. Polozhennya pro zahal'noosvitniy navchal'nyy zaklad : Zatverdzhennyi Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 27 serpnya 2010 r. № 778. / Kabinet Ministriv Ukrayiny // Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny. — 2010. — № 65. — S. 133.

11. Tereschenko V. I. Organizatsiya i upravlenie : Opyit SShA / V. I. Tereschenko — Moskva : Ekonomika, 1965. — 48 s.

12. Trapeznikov V. A. Upravlenie i nauchno-tehnicheskyy progress / V. A. Trapeznikov. — Moskva : Nauka, 1983. — 223 s.

13. Cherpins'kyi M. V. Naukova orhanizatsiya pratsi v shkoli / M. V. Cherpins'kyi. — Kyiv : Radyans'ka shkola, 1972. — 126 s.

УДК 373.5.016:94(100):004(043.3)

ДО ПИТАННЯ РОЗРОБКИ СТАНДАРТІВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ

Л. П. Богдановська

*Київський національний лінгвістичний університет
(м. Київ, Україна)*

E-mail: mila318@ukr.net

ABOUT THE QUESTION OF DEVELOPING INFORMATION COMMUNICATIONAL TECHNOLOGY STANDARDS IN EDUCATION

L. P. Bogdanovska

Kyiv National Linguistic University (Kyiv, Ukraine)

У статті проаналізовано розвиток і сучасний стан впровадження інформаційно-комунікаційних технологій і технологічних стандартів у системі освіти зарубіжних країн та в Україні. Зроблено огляд сучасних підходів до визначення понять «стандарт», «ІКТ компетентність», «ІКТ грамотність». Висвітлено актуальні питання стандартизації освіти та підкреслено необхідність вдосконалення стандартів інформаційно-комунікаційних компетентностей учнів на основі наукових підходів ЮНЕСКО. На підставі проведеного аналізу наукових досліджень і публікацій, рекомендацій Міжнародного товариства за технології в освіті (ISTE) зроблено висновок про ефективність використання в процесі навчання стандартів ІКТ-грамотності, до яких віднесено, серед іншого, дослідницькі, інформаційні та технологічні вміння, що відповідають вимогам XXI століття.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, стандарти ІКТ, ІКТ компетентність, ІКТ грамотність.

Постановка проблеми. Проблема стандартизації освітньої галузі існує і обговорюється вже давно. Вона актуалізується процесами глобалізації та інформатизації освіти, стрімким розвитком нових технологій у навчанні. У сучасних умовах інформаційні технології є невід'ємною складовою навчання в будь-якому навчальному закладі, ІКТ грамотність стає однією з вимог в процесі оцінювання навчальних досягнень учнів у системах освіти зарубіжних країн, що затверджено відповідними документами і стандартами на державному рівні. В Україні також, згідно з державними документами (Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття», Указ президента України «Про першочергові задачі із впровадження новітніх інформаційних технологій», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної програми запровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2017 року»), загальноосвітні заклади мають забезпечити формування у школярів умінь та навичок самостійного наукового пізнання на основі нових інформаційно-комунікаційних технологій, самоосвіти та самореалізації особистості в різних видах творчої діяльності. Велика увага сьогодні приділяється розробці та перегляду стандартів ІКТ в освіті завдяки інтеграції України у загальносвітові освітні процеси та мережі. Це зумовлює необхідність розробки стандартів ІКТ компетентності учнів на основі наукових підходів ЮНЕСКО.

Аналіз основних досліджень і публікації, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У багатьох країнах світу намагаються змінити процес навчання і викладання з тим, щоб підготувати учнів до життя в інформаційному суспільстві. Над цими питаннями працювали і працюють науковці різних країн: С. Віркус (Велика Британія), Д. Боуден, Г. Дженкінс (Сполучені Штати Америки), Є. Полат (Росія) та інші. Дидактичний потенціал засобів ІКТ в сучасному освітньому середовищі України розглядали В. Биков, М. Жалдак, В. Лапінський, Н. Морзе, Ю. Машбиць та інші. Проблеми застосування ІКТ при вивченні суспільствознавчих дисциплін аналізували П. Гевал, В. Дрібниця, Ю. Комаров, Т. Ладиченко, О. Мокрогуз, С. Нетьосов, О. Пометун, А. Фоменко, В. Шевчук та інші. Українськими дослідниками запропоновано нові підходи до створення навчальних комп'ютерних програм, розроблено окремі педагогічні програмні засоби із

суспільствознавчих дисциплін, підготовлено методичні рекомендації щодо запровадження комп'ютерних технологій на уроках із суспільствознавчих предметів. Проблеми використання новітніх інноваційних технологій у навчанні порушуються вітчизняними фахівцями з методики викладання історії та суспільствознавства (К. Баханов, А. Булда, В. Комаров, Р. Пастушенко, О. Пометун, Г. Фрейман та інші). Увага цих фахівців спрямована передусім на забезпечення ефективності навчально-пізнавальної діяльності учнів на засадах компетентнісного підходу. В науковій літературі поняття ІКТ-компетентності на сучасному етапі досліджується українськими вченими А. Єлізаровим, М. Жалдаком, Н. Морзе, В. Биковим, Є. Смирновою-Трибульською та ін. [3].

Мета статті – здійснити огляд досвіду інформатизації освіти та розробки стандартів ІКТ компетентності й ІКТ-грамотності в зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства в Україні є «забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення, насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх ІКТ у формуванні всебічно розвиненої особистості» [6]. Школа має готувати учня до життя в реаліях такого суспільства, де цінність інформації, можливості оперування нею, можливості ефективного пошуку інформації у досить жорстко перевантаженому інформаційному потоці – такі ж базові уміння, як уміння писати, читати і виконувати математичні дії з числами. Впровадження сучасних інформаційних освітніх технологій має виходити з пріоритету загальнолюдських цінностей [10, с. 17].

Проникнення ІКТ у навчальний процес створює передумови для кардинального оновлення як змістово-цільових, так і технологічних сторін навчання. К. Баханов стверджує, що на основі поєднання традиційних педагогічних технологій та ІКТ вдається значно ефективніше розвинути природні здібності людини [1]. На думку Р. Гуріна, використання ІКТ означає впровадження нових підходів у навчально-виховний процес, що орієнтований на розвиток інтелектуально-творчого потенціалу людини, з метою підвищення його ефективності завдяки застосуванню сучасних технічних засобів. І далі: «нові інформаційні технології в навчанні – це використання в навчанні різноманітних технічних засобів, у тому числі й комп'ютерних... які забезпечують операції збору, продуціювання, накопичення, збереження, обробки, передачі інформації» [4, с.17–18].

Широке використання сучасних ІКТ у навчальному процесі дає можливість розкрити значний гуманітарний потенціал суспільствознавчих дисциплін, пов'язаний з формуванням наукового світогляду учнів, розвитком аналітичного і творчого мислення, громадянської свідомості й свідомого ставлення до довкілля, заохоченням учнів до самого процесу навчання і самостійного набуття ними необхідних знань.

Навчальний процес із використанням ІКТ надає учневі багато можливостей: використовувати різноманітні джерела інформації; гнучко планувати свій навчальний час та місце його проведення; досить вільно обирати стратегію свого навчання, використовувати різні форми та методи набуття знань; розробляти міждисциплінарні проекти; розвивати критичне і творче мислення.

Дієву допомогу вчителям і учням надають існуючі освітні портали і мережі: ВЕСТА, Globalschoolnet, Educared, Happychild, Teachers Network та інші. Створені на основі Інтернет, вони мають різні напрями розвитку, пов'язані з методиками навчання різних предметів. У безмежному морі інформації, розміщеної у всесвітній Мережі, можна умовно виділити окремі групи ресурсів, які стануть у нагоді і педагогам і учням. Це, зокрема:

- науково-популярна інформація (он-лайн видання, он-лайн версії газет і журналів, стрічки новин тощо);
  - довідкова інформація (мережеві словники, довідники, енциклопедії, «віртуальні бібліотеки» та ін.);
  - освітня інформація (методичні розробки, дистанційні курси тощо);
  - пізнавальна інформація («віртуальні музеї», тематичні сайти та ін.)
- [11, с. 127].

Проте, як зазначає В. Биков, ефективне впровадження ІКТ у навчально-пізнавальну діяльність не завжди забезпечується в межах традиційної класно-урочної системи організації навчального процесу, а тому часто вимагає змін форм його організації [2, с. 507]. Використання цих технологій у процесі навчання створює нові дидактичні умови, спричинює формулювання нових цілей та оновлення змісту освіти. На шляху широкого запровадження ІКТ в навчально-виховний процес для української освітянської спільноти важливим стає аналіз та узагальнення вже наявного досвіду країн Європейського Союзу та США, діяльності міжнародних організацій та ініціатив (ЮНЕСКО, ECDL, INTEL, MICROSOFT та ін.).

Світова спільнота йде шляхом узгодження кваліфікаційних рівнів різних національних систем освіти. Для цього розробляються й узгоджуються національні та міжнародні рамки кваліфікацій. В Європі це, зокрема Рамка кваліфікацій європейського простору вищої освіти (РК-ЄПВО) та Європейська рамка кваліфікацій навчання впродовж життя (ЄРК).

Основою для побудови національної системи кваліфікацій є стандарти, які мають забезпечувати ефективну роботу всіх учасників освітнього процесу на відповідних етапах взаємодії. Так, у США, де в останні роки активно відбуваються процеси стандартизації, поняття «освітній стандарт» тлумачиться дуже широко і передбачає такі стандарти: дошкільної підготовки учнів; змісту освіти; якості його засвоєння учнями; матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів [8]. Опрацювання нових стандартів освіти має кінцевою метою розв'язання таких завдань як забезпечення всім дітям США найвищого у світі рівня освіти, необхідного для життя у XXI столітті.

У вітчизняному Національному глосарії вищої освіти зазначається, що «Стандарти (Standards) – це положення (норми), які визначають певний рівень вимог до змісту, якості та умов її оцінювати... Щодо освітніх/навчальних програм, то стандарти включають опис результатів навчання, необхідних для присудження кваліфікації» [9].

Згадувана вище європейська Єдина рамка кваліфікацій як основа для розробки освітніх стандартів – це системний і структурований опис рівнів кваліфікацій через вимоги до знань, умінь та компетентностей. Феномен компетентності, її сутність, структура, зміст, умови формування досліджувалися багатьма авторами [13; 14 та ін.]. Більшість авторів сходяться в тому, що компетентність як інтегроване особистісне утворення містить не тільки когнітивний і операційно-технологічний складники, але й мотиваційний, етичний, соціальний. Наведене в Національному глосарії вищої освіти визначення засвідчує, що «компетентність / компетентності – це динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, що описують результати навчання за освітньою / навчальною програмою. Компетентності покладені в основу кваліфікації випускника» [9].

У контексті стратегії ЄС навчання впродовж життя країнами-членами ЄС було визначено вісім ключових компетентностей, серед яких одна з основних – навички використання ІКТ. У свою чергу, ІКТ компетентність

може бути визначена як компетентність, побудована на застосуванні базових інформаційно-комунікаційних навичок: використання комп'ютерів для доступу, накопичення, представлення та обміну інформацією у спільнотах через мережу Інтернет [7].

Значну роботу з питань розробки та впровадження стандартів ІКТ компетентностей здійснює Міжнародна спільнота за технології в освіті (ISTE (International society for technology on education)). У Великій Британії, Німеччині, США, Польщі розроблені й упроваджуються стандарти ІКТ технологій на всіх рівнях освіти, існують системи обов'язкового моніторингу та сертифікації ІКТ компетентностей учнів [16].

Слід зазначити, що в освітянській практиці поряд із терміном «ІКТ компетентність» широко вживається поняття ІКТ-грамотності. В англійських системах освіти термін «ІКТ-грамотність» ідентичний поняттям «інформаційна і технологічна грамотність» (information and technology literacy).

Використання стандартів ІКТ-грамотності у процесі вивчення суспільствознавчих дисциплін у школі запропонувала організація «Партнерство для навичок XXI століття» (Partnership for 21-st Century Skills), яка була створена урядом США [12]. У співробітництві з американською Національною радою із соціальних досліджень (NCSS) та іншими організаціями було розроблено «Карти ІКТ-грамотності» для трьох ступенів школи: початкового, середнього, старшого. Стандарти, що запропоновано в цих документах, дають можливість педагогам зорієнтуватися, які конкретні знання і навички зі сфери ІКТ-грамотності можуть бути інтегровані до змісту навчальних предметів, щоб відповідати вимогам XXI століття й створювати умови для більш ефективного та якісного навчання й забезпечення рівного доступу до освіти. Концептуальні засади, що лягли в основу розробки цих карт, базуються на компетентісному підході і спрямовані на формування знань та вмінь учнів у шести напрямках:

– формування критичного мислення і навичок вирішення проблем, що включає набуття практичного досвіду у формулюванні власних міркувань під час осмислення проблеми, уміння зробити складний вибір, розуміння взаємозв'язку між системами, визначення рамок або площини проблеми, її аналіз і шляхи вирішення;

Засоби навчальної та науково-дослідної роботи

– навчання контекстуальних умінь передбачає використання знань у найрізноманітніших контекстах, як у класі, так і за його межами, розуміння того, що знання набуваються в рамках контексту;

– комунікативні вміння, володіння якими надає можливість формулювати думки та ідеї чітко й ефективно;

– уміння у сфері інформаційної і медіа грамотності сприяють розумінню, використанню і створенню ефективних усних, письмових та мультимедійних повідомлень у різних форматах і контекстах. Ці вміння допомагають аналізувати, знаходити, керувати, інтегрувати, оцінювати та створювати інформацію в різних формах, у тому числі й медіа-форматі;

– уміння творчої та інноваційної діяльності передбачають оригінальність і винахідливість у роботі, вміння розробляти, впроваджувати та поширювати нові ідеї;

– уміння співпраці передбачають здатність учня демонструвати готовність і можливість ефективної роботи в різних групах, бажання бути корисним, у разі необхідності проявляти готовність іти на компроміс для досягнення спільної мети.

По кожному напрямку для кожного з трьох ступенів школи (початкової, середньої та старшої) розробники пропонують стандартизовані вимоги до знань, умінь і здатностей учнів щодо використання ІКТ. Наприклад, після закінчення 8-го класу учні, використовуючи інструментарій ІКТ, набувають таких умінь, знань та навичок:

– робота з пошуковими системами та стратегіями пошуку;

– побудова таблиць та робота з ними;

– знання графічного програмного забезпечення;

– використання Інтернет-джерел;

– проведення «мозкового штурму» програмного забезпечення;

– робота з графічними програмами (малюнок, живопис, редагування зображень);

– робота з мультимедійними ресурсами (картинки, відео, звук, анімація);

– робота в режимі відеоконференції, ТБ та DVD [11].

Зважаючи на важливість отримання відповідного рівня технологічної грамотності, у США впроваджуються і постійно оновлюються Національні освітні технологічні стандарти (National Educational Technology Standards NETS). Вони розміщені на сайті Міжнародного товариства для технологій

в освіті ISTE (International Society for Technology in Education ISTE), до складу якого входить близько 10000 педагогів усього світу, які опікуються проблемами розвитку освіти та покращення її якості шляхом запровадження ІКТ у процес навчання [15]. Ця організація, що є провідною в США, розробляє і поширює інноваційні стратегії і засоби освіти, приділяючи значну увагу розвитку технологій. ISTE пропонує стандарти, відомі в освітній системі як NETS – Національні освітні технологічні стандарти (National Educational Technology Standards) [15], окреслені шістьма модулями:

1. Творча та інноваційна діяльність. Учні демонструють творче мислення, набувають знання в процесі використання технологій.

2. Комунікативність та співпраця. Учні використовують цифрові медіа та інші засоби для спілкування і спільної роботи, в тому числі дистанційні, для навчання і сприяння навчанню інших.

3. Дослідницькі вміння та інформативна грамотність. Учні застосовують цифрові засоби для збору, оцінки та використання інформації.

4. Критичне мислення, вирішення проблем та прийняття рішень. Учні використовують уміння критичного мислення, планування і проведення наукових досліджень, управління проектами, навчаються вирішувати проблеми і приймати обґрунтовані рішення з використанням відповідних засобів і цифрових ресурсів.

5. Цифрове громадянство. Учні мають аналізувати та усвідомлювати людські, культурні та соціальні проблеми, пов'язані з технологією.

6. Оперативні і концептуальні технології. Учні демонструють чітке розуміння концептуальних підходів до технологій, систем та операцій і використовують їх у навчанні [8].

Основні знання, вміння, навички і стратегії, якими має володіти учень, формуються засобами ІКТ і охоплюють дослідницькі, інформаційні та технологічні сфери, окреслені певними групами стандартів, а саме:

Місце пошуку інформації:

– використання бібліотечних, он-лайн або інших інструментів для визначення місцезнаходження джерел інформації;

– пошук джерел інформації з використанням ключових слів, таблиць, індексів, бібліографії;

– використання інформаційних ресурсів шляхом участі у спільнотах.

Дослідження інформації:

- використання різних частин тексту, документа, візуального, електронного або звукового джерела;
- проведення інтерв'ювання у спільноті;
- оцінювання характеру або походження джерела інформації та форми, в якій вона подана (друкована, візуальна, електронна, звукова);
- використання карт, глобусів, графічних об'єктів та інструментів, а також географічних інформаційних систем;
- тлумачення соціальних і політичних повідомлень;
- тлумачення історії через артефакти.

Організація інформації у зручній формі, структурування інформації у придатному для використання вигляді, що охоплює схеми, анотовані інформаційні ресурси, резюме, бібліографії та інші інформаційні продукти.

Використання комп'ютерно-орієнтованих та медійних технологій, що передбачає:

- користування мультимедійними пристроями;
- користування іншими медійними / комунікаційними технологіями;
- користування відповідними мультимедійними джерелами для спрямованої та незалежної навчальної діяльності.

Використання Інтернет-мереж, що передбачає:

- використання інструментів і ресурсів для керування інформацією та її передачі, включаючи кореспондування, фінансові процедури та процеси;
- використання он-лайн інформації та робота в тематичних спільнотах для реалізації потреб у співробітництві, дослідженнях з метою публікування і комунікації;
- використання інструментів для досліджень, інформаційного аналізу, розв'язання проблем і прийняття рішень у навчальному процесі.

Висновки. Розробка змісту освіти залишається пріоритетною для багатьох систем освіти, в тому числі і для України, яка здійснює поступові кроки на шляху інтеграції до світових та європейських освітніх процесів. Питання вдосконалення та впровадження стандартів ІКТ є сьогодні нагальною вимогою часу. Використання ІКТ та розширення інформаційної грамотності молодого покоління вносять свої корективи в компетентнісно-орієнтоване навчання. Набуття необхідних ІКТ-компетентностей та запровадження Національних освітніх технологічних стандартів є складовою стратегії навчання впродовж життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баханов К. О. У пошуках інноваційних технологій викладання історії / К. О. Баханов // Історія в школах України. — 1996. — № 1. — С. 20–24.
2. Биков В. Ю. Інформатизація загальноосвітньої і професійно-технічної школи України: концептуальні засади і пріоритетні напрями / В. Ю. Биков // Професійна освіта: педагогіка і психологія : Україно-польський журнал / за ред. І. Зязюна, Н. Нічкало, Т. Левовицького, І. Вільш. — Вид. IV. — Ченстохова : Вид-во Вищої педагогічної школи у Ченстохові, 2003. — С. 501–515.
3. Богдановська Л. П. Перспективи використання програмних та мережевих засобів при вивченні всесвітньої історії / Л. Богдановська // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. — Кам'янець-Подільський : Вид-ць ПП Зволейко Д. Г., 2011. — № 7. — С. 25–31.
4. Гурін Р. С. Підготовка майбутнього вчителя гуманітарного профілю до застосування нових інформаційних технологій у навчальному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Гурін Руслан Сергійович. — Одеса, 2004. — 21 с.
5. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / за ред. Н. Г. Нічкало. — Хмельницький : ТУП, 2002. — 334 с.
6. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 № 537-V [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>
7. Интернет в гуманитарном образовании : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. Е. С. Полат. — М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. — 272 с.
8. Міжнародна спільнота технологій в освіті / International Society for Technology in Education (ISTE) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.iste.org/STANDARDS>
9. Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад.: В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий та ін. / за ред. В. Г. Кременя. — К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. — 100 с.
10. Олійник А. І. Інформаційні технології як основа і засіб реалізації інноваційних процесів в сучасній освіті : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / Олійник Анатолій Іванович. — К., 2008. — 20 с.
11. Основи критичного мислення : [навч. посіб.] / [Пометун О. І, Пилипчатіна Л. М., Сущенко І. М., Баранова І. О.] — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. — 127с.

12. Партнерство для навичок XXI століття [Partnership for 21-st Century Skills] [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.21stcenturyskills.org>.

13. Пометун О. І. Практика реалізації компетентнісного підходу у суспільствознавчих дисциплінах / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. — К. : К.І.С., 2004. — С. 105–108.

14. Юр'єва К. А. Компетенція, компетентність, міжкультурна компетентність учителя: сутність і зміст / К. А. Юр'єва, О. М. Тіщенко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В.І.Євдокимова і проф. О.М.Микитюка — Вип. 42. — Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2014. — С. 169–182.

15. The ISTE National Educational Technology Standards (NETS•S) and Performance Indicators for Students [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.iste.org/standards/iste-standards/standards-for-students>.

16. Definition and Selection of Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Background Paper [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/41529556.pdf>.

Богдановская Л. П. К вопросу разработки стандартов информационно-коммуникационных технологий в образовании. В статье проанализировано развитие и современное состояние внедрения информационно-коммуникационных технологий и технологических стандартов в системе образования зарубежных стран и в Украине. Осуществлён обзор современных подходов к определению понятий «стандарт», «ИКТ компетентность», «ИКТ-грамотность». Освещены актуальные вопросы стандартизации образования, подчеркивается необходимость усовершенствования стандартов информационно-коммуникационных компетентностей учащихся на основе научных подходов ЮНЕСКО. На основании проведенного анализа научных исследований и публикаций, рекомендаций Международного общества за технологии в образовании (ISTE) сделан вывод об эффективности использования в процессе обучения стандартов ИКТ-грамотности, среди которых выделяют исследовательские, информационные и технологические умения, соответствующие требованиям XXI века.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, стандарты ИКТ, ИКТ компетентность, ИКТ грамотность.

Bogdanovska L. P. About the question of developing information communicational technology standards in education. The article analyses the development and current state of information technologies and technological standards introduction into the system of education of foreign countries and Ukraine. A number

of contemporary approaches to the notions “standard”, “ICT competence”, “ICT literacy” have been surveyed. Actual problems of education standardization have been enlightened and the necessity of improvement of information-communication standards of students under according to the UNESCO scientific approaches has been emphasized. In the result of the analyzed scientific research works and publications, recommendations of the International Society for Technology in Education (ISTE) the conclusion on the efficiency of the use of ICT literacy standards in the educational process, including research, informational and technical skills, which correspond to the XXI century requirements has been drawn.

Key words: information-communication technologies, ICT standards, ICT competence, ICT literacy.

REFERENCES

1. Bachanov K. O. U pošukach innovacijnych technolohij vykladannja istorii [In search of innovative history teaching technologies] / K. O. Bachanov // Istorija v školach Ukraïny. — 1996. — № 1. — S. 20–24.
2. Bykov V. Ju. Informatyzacija zahal'noosvitn'oï i profesijno-techniçnoï školy Ukraïny: konceptual'ni zasady i priorytetni naprjamy [Informatization of general academic and technical schools of Ukraine: conceptual framework and priority areas] / V. Ju. Bykov // Profesijna osvita: pedahohika i psiholohija : Ukraïno-pol's'kyj žurnal / za red. I. Zjazjuna, N. Niçkalo, T. Levovyc'koho, I. Vil's. — Vyd. IV. — Čenstochova : Vyd-vo Vyšçoi pedahohiçnoï školy u Čenstochovi, 2003. — S. 501-515.
3. Bohdanovs'ka L. P. Perspektyvy vykorystannja prohramnych ta mereževych zasobiv pry vyvčenni vsesvitn'oï istorii [Prospects of software and network tools usage during world history study] / L. Bohdanovs'ka // Pedahohiçna osvita: teorija i praktyka : zb. nauk. prac' Kam''janec'-Podil's'koho nacional'noho universytetu im. I. Ohijenka. — Kam''janec'-Podil's'kyj : Vyd-c' PP Zvolejko D. H., 2011. — № 7. — S. 25–31.
4. Hurin R. S. Pidhotovka majbutn'oho vçytelja humanitarnoho profilju do zastosuvannja novych informacijnych technolohij u navçal'nomu procesi zahal'noosvitn'oï školy [Development of future humanitarian teacher's competence in case of using new informational technologies in educational process in general academic school] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 «Teorija i metodyka profesijnoï osvity» / Hurin Ruslan Serhijovyč. — Odesa, 2004. — 21 s.
5. Deržavni standarty profesijnoï osvity: teorija i metodyka [State standards of vocational school: theory and methods] : monohrafija / za red. N. H. Nyçkalo. — Chmel'nyc'kyj : TUP, 2002. — 334 c.
6. Pro osnovni zasady rozvytku informacijnoho suspil'stva v Ukraïni na 2007–2015 roky : Zakon Ukraïny vid 09.01.2007 № 537-V [About basic principles of

information society development in Ukraine for 2007-2015: Law of Ukraine since 09.01.2007 № 537-V] [Elektronnyj resurs] / Verhovna Rada Ukraïny. — Režym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>

7. Internet v gumanitarnom obrazovanii : ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenijj [Internet in liberal education: textbook for students of higher educational institutions] / pod red. E. S. Polat. — M. : Gumanit. izd. centr VLADOS, 2001. — 272 s.

8. Mižnarodna spil'nota tehnologij v osviti / International Society for Technology in Education (ISTE) [Elektronnyj resurs]. — Režym dostupu : <http://www.iste.org/STANDARDS>

9. Nacional'nyj osvitnij hlosarij: vyšča osvita [National educational glossary: higher education] / 2-e vyd., pererob. i dop. / avt.-uklad.: V. M. Zacharčenko, S. A. Kalašnikova, V. I. Luhovyj ta in. / za red. V. H. Kremenja. — K. : TOV «Vydavnyčyj dim “Plejady”», 2014. — 100 c.

10. Olijnyk A. I. Informacijni tehnologii jak osnova i zasib realizacijj innovacijnyh procesiv v sučasnij osviti [Information technologies as the basis and tool for implementing innovative processes in modern education] : avtoref. dys. ... kand. filoz. nauk : spec. 09.00.10 «Filosofija osvity» / Olijnyk Anatolij Ivanovyč. — K., 2008. — 20 s.

11. Osnovy krytyčnogo myslennja [Fundamentals of Critical Thinking] : [navč. posib.] / [Pometun O. I., Pylypčatina L. M., Suščenko I. M., Baranova I. O.] — Ternopil' : Navčal'na knyha – Bohdan, 2010. — 127s.

12. Partnerstvo dlja navyčok XXI stolittja [Partnership for 21-st Century Skills] [Elektronnyj resurs]. — Režym dostupu : <http://www.21stcenturyskills.org>.

13. Pometun O. I. Praktyka realizacijj kompetentnisnogo pidchodu u suspil'stvoznavčykh dyscyplinach [The practice of competence approach implementation in social sciences] / O. I. Pometun, H. O. Frejman // Kompetentnisnyj pidchid u sučasnij osviti: svitovyj dosvid ta ukraïns'ki perspektyvy. — K. : K.I.S., 2004. — S. 105–108.

14. Yuryeva K. A. Kompetencija, kompetentnist', mižkul'turna kompetentnist' učytelja: sutnist' i zmist [The sphere of competence, competence, teacher's inter-cultural competence: essence and content] / K. A. Yuryeva, O. M. Tiščenko // Zasoby navčal'noï ta naukovo-doslidnoï roboty : zb. nauk. prac' / za zah. red. prof. V.I.Jevdokymova i prof. O.M.Mykytjuka. — Vyp. 42. — Charkiv : ChNPU imeni H.S.Skovorody, 2014. —S. 169–182.

15. The ISTE National Educational Technology Standards (NETS•S) and The ISTE National Educational Technology Standards (NETS•S) and Performance Indicators for Students [Elektronnyj resurs]. — Režim dostupu : <http://www.iste.org/standards/iste-standards/standards-for-students>.

16. Definition and Selection of Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Background Paper [Elektronnyj resurs]. — Režim dostupu : <http://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/41529556.pdf>.

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

С. М. Грицай

*Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
(м. Суми, Україна)*

E-mail: gritsai.sergei@yandex.ua

FORMATION OF POLITICAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS IN THE LEARNING PROCESS

S. M. Gritsai

Sumy In-Service Teacher Training Institute (Sumy, Ukraine)

У статті розкрито можливості процесу навчання для формування політичної культури майбутніх учителів у педагогічному ВНЗ. Автором стверджується, що в сучасних умовах переходу до дійсної демократії, реальної участі народу у прийнятті політичних рішень, багатопартійності і плюралізму думок зростає потреба формування в молодого покоління всебічної політичної освіченості, гнучкого політичного мислення, навичок суспільно-політичної діяльності. Вирішити ці завдання здатен тільки соціально зрілий учитель зі сформованою власною політичною культурою. З'ясовано, що для успішного формування політичної культури майбутніх учителів слід використовувати навчально-виховні можливості як аудиторної, так і позааудиторної навчальної роботи. Установлено, що найбільший дидактичний потенціал для забезпечення когнітивного компоненту політичної культури майбутнього вчителя мають соціально-суспільні та психолого-педагогічні навчальні дисципліни.

Ключові слова: майбутній учитель, політична культура, формування, процес навчання, соціально-суспільні навчальні дисципліни, психолого-педагогічні навчальні дисципліни.

Постановка проблеми. Нова модель освіти має базуватися на засадах демократизму й гуманізму та сприяти створенню умов для особистісного розвитку, самореалізації людини. Учителю належить провідна роль у формуванні майбутніх творців нового життя в Україні, у вихованні в них національної свідомості, громадянської культури, духовно-етичних якостей і культури поведінки особистості, у вихованні патріотизму та формуванні культури міжетнічних відносин, планетарної свідомості. Ці завдання віднайшли відображення в Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року, Концепції національно-патріотичного виховання молоді, законах України «Про вищу освіту», «Про захист суспільної моралі» тощо.

Вирішити вказані завдання здатний тільки соціально зрілий вчитель з гнучким соціально-політичним мисленням, яскраво вираженою соціальною позицією, сформованими навичками суспільно-політичної діяльності та професійною готовністю до ефективного вирішення питань морального, громадянського, політичного виховання молодого покоління. Закономірно постає питання про формування в майбутнього вчителя політичної культури як важливої складової його професійної підготовки. Сформованою політичною культурою майбутнього вчителя визначається його соціальна зрілість, вона впливає на рівень громадянської свідомості, забезпечує засвоєння основних цінностей і моральних норм демократичного суспільства, оволодіння інструментарієм для аналізу та прийняття оптимальних рішень у конкретних життєвих і професійних ситуаціях та надання допомоги вихованцям в орієнтації у складних соціально-політичних процесах, що відбуваються в державі і світі.

Водночас виховання політичної культури майбутнього вчителя досить часто залишається поза увагою завдань, які вирішує педагогічний колектив педагогічного ВНЗ. У системі роботи багатьох викладачів спостерігається орієнтація лише на формування фахових знань, умінь і навичок, а питання громадянського виховання, у тому числі формування політичної культури студентів, не вирішуються.

Аналіз останніх досліджень. В останні десятиріччя з'явилась низка наукових праць, які певною мірою висвітлюють питання політичної культури вчителя та її формування (О. Гевко, Д. Гончаров, Т. Демиденко, Т. Демонюк, В. Радул, А. Троцько та інші). Серед сучасних наукових праць, присвячених проблемі формування політичної культури майбутніх учителів, слід також відзначити колективну монографію В. Бебика,

М. Головатого та В. Ребкало, в якій розглядаються особливості та шляхи формування політичної культури сучасної молоді в контексті історичної місії, самоідентифікації української нації. Проблеми формування громадянськості, політичної культури студентів, вироблення в них соціально-політичної позиції присвячені наукові праці Ю. Абабкова, С. Абдокова, О. Адаменко, О. Внукової, Н. Гедікової, І. Жадана, Л. Калашнікової, С. Кисельова, О. Кисельової, О. Попової, С. Рябова та інших науковців. Проте питання формування політичної культури студентів у навчальному процесі педагогічних ВНЗ не знайшла достатнього висвітлення в сучасних дослідженнях.

Мета статті – розкрити можливості процесу навчання для формування політичної культури майбутніх учителів у сучасному педагогічному ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Політична культура майбутнього вчителя є інтегрованим утворенням особистості, яке є результатом соціалізації і професійної підготовки. Її формування відбувається під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. До внутрішніх факторів слід віднести: потребу, бажання і прагнення студентів до професійного самовдосконалення, розуміння соціальної ролі вчительської професії та важливості оволодіння політичною культурою. Внутрішні фактори зумовлюються дією зовнішніх факторів, до яких слід віднести різні впливи з боку оточуючого середовища. Серед таких впливів найбільш значущими для формування вищевказаної якості майбутнього вчителя виявляються ті, які є спеціально організованими. І це, передусім, освітній процес, що здійснюється в межах педагогічного університету. Цей фактор вважаємо провідним у формуванні політичної культури майбутнього вчителя, оскільки:

1) у процесі навчально-виховної діяльності створюється можливість цілеспрямованого і довготривалого впливу на професійне становлення особистості студента;

2) за умови педагогічно доцільної організації цілісного освітнього процесу відбувається розвиток пізнавальної і соціальної активності майбутнього вчителя, формування професійно значущих якостей, усвідомлення своєї соціальної ролі;

3) викладачі мають можливість відстежувати динаміку рівнів політичної культури майбутнього вчителя на основі здійснення моніторингу результатів освітнього процесу. Це, у свою чергу, надає

можливість викладачу коригувати і прогнозувати подальшу діяльність з формування політичної культури студентів.

Цілеспрямована організація процесу навчання, на нашу думку, повинна забезпечити всі структурні компоненти досліджуваної якості. Головну роль при цьому відіграють суспільно-історичні дисципліни і навчальні предмети психолого-педагогічного циклу.

Безперечно, вища школа має готувати фахівців, які мають не тільки високий рівень професіоналізму, але й широкий культурний і суспільно-політичний кругозір, сформовану активну громадянську позицію, політичну культуру відповідно до сучасних суспільних потреб. У формуванні світогляду сучасного студентства величезна роль належить кафедрам суспільних наук – філософії, економіки, історії України, конституційного права України, історії релігії, політології, соціології, культурології. Але, вочевидь, це потребує оновлення змісту самих суспільних наук, усунення догматизму в їх викладанні.

Навчальний курс філософії має вводити студентів у коло проблем філософії людини, знайомити їх з історичними та сучасними досягненнями теоретичного мислення в пізнанні закономірностей людського існування й діяльності. Філософські знання, накопичені в цій галузі, складають фундамент існуючих систем освіти і концепцій педагогіки, тому повинні органічно стати складовою професійної культури майбутнього вчителя.

Важко переоцінити у формуванні політичної культури значення таких навчальних дисциплін, як «Історія України» та «Конституційне право України», які покликані сформувати в майбутніх педагогів національну свідомість, чітку громадянську позицію, правильне розуміння демократичних процесів у державі.

В умовах переходу до ринкових відносин потребує переосмислення структура викладання соціально-економічних дисциплін. У педагогічному ВНЗ вивчення економіки має сприяти:

- розумінню майбутніми вчителями закономірностей і принципів функціонування ринку, зокрема, таких його елементів, як різноманітні типи підприємств, акціонерні форми господарювання, ціни і податки, механізми конкуренції і державного регулювання, підприємницька діяльність, маркетинг і менеджмент, зовнішньоекономічні зв'язки тощо;
- вивченню економічних аспектів розвитку освіти, оптимізації її соціальної і економічної функцій, меж використання бюджетних і

комерційних засад у цій сфері, організації та планування діяльності освітніх закладів, регіональних комплексів системи освіти;

- економічному вихованню майбутніх учителів, усвідомленню економічної самостійності і відповідальності особистості, формуванню навичок прийняття економічних рішень, розвитку моральних основ господарської діяльності в умовах ринкових відносин.

Вважаємо, що провідна роль у формуванні політичної культури належить таким навчальним дисциплінам, як «Політологія» і «Соціологія».

Доцільність викладання в педагогічному ВНЗ політології зумовлюється тим, що в нашому сучасному політизованому суспільстві, за відсутністю традицій демократії, низька політична культура перетворює багатьох людей у фанатиків, запаморочує їхню свідомість забобонами, заважає правильному розумінню суспільно-політичних явищ. Саме політологія допомагає розібратися в суті політичних поглядів, течій, партій. Досвід дає підстави для висновку, що навіть найдемократичніші вибори не дають дієвих результатів, якщо не враховуються механізми формування демократичних інститутів, політичної свідомості мас, можливості маніпулювання суспільною думкою, технології політичних маніпулювань, роль політичного лідерства тощо.

Політична наука забезпечує найвищу форму поваги і гідності особистості, оскільки надає людині можливість більш вільно діяти та більш усвідомлено обирати позицію в боротьбі політичних сил за владу, за вплив на свідомість населення. У педагогічному вищому навчальному закладі значення вивчення курсу політології зростає, оскільки майбутній учитель вирішуватиме завдання соціалізації особистості учнів.

Завдання курсу соціології визначається потребою вивчення законів виникнення, розвитку і функціонування суспільних систем. У своєму пізнанні суспільного розвитку соціологія виходить з економічних даних, отриманих у ході науково-обґрунтованої методики дослідження.

Оскільки йдеться про формування політичної культури не просто студента, а студента педагогічного ВНЗ, особлива роль у її розв'язанні належить психолого-педагогічним навчальним дисциплінам, у процесі вивчення яких майбутні вчителі отримують знання суті та методики політичного виховання школярів.

Формування політичної свідомості майбутніх учителів, їхньої політичної культури, безперечно, забезпечується всім процесом навчання, його організації. Але при цьому студент має займати активну позицію в

навчальному процесі, що визначає не формальне, а творче, зацікавлене ставлення до навчання.

Результати нашого дослідження свідчать, що найбільше задоволення від вивчення суспільних і психолого-педагогічних наук отримують студенти в тих групах, де має місце проблемне читання лекцій і використання активних методів навчання (проблемна бесіда, диспут, дискусія, полеміка, «мозкова атака» тощо). Сьогодення вимагає того, щоб на кожному семінарському занятті була створена атмосфера творчості, коли студенти «змушені» культивувати здатність до самостійних суджень, уміння вести наукову суперечку, в якій, як відомо, народжується істина. Саме діалог є необхідним елементом дійсно творчого процесу професійної підготовки майбутнього вчителя.

Активізації навчальної діяльності студентів на семінарських заняттях сприяє використання групових форм роботи (методики малих груп). При цьому створюються умови для активного сполучення теоретичних знань із суспільною практикою, підвищується самостійність і відповідальність студентів у проведенні семінарів, активність і вміння відстоювати свою позицію, вести полеміку, самостійно визначати проблему, забезпечують зворотний зв'язок (студент – викладач). Водночас слід зазначити, що робота в малих групах не завжди є ефективною. Упровадження вказаної технології потребує достатньо високого рівня інтелектуальних здібностей і кругозору студентів, наявності інтересу до суспільних наук, психологічної сумісності викладача і студента. Без довіри й поваги до викладача така технологія не функціонує. Важливою умовою є й рівень підготовки самого викладача, його психолого-педагогічна компетентність, морально-громадянська зрілість.

Отже, провідна роль у забезпеченні гносеологічного блоку політичної культури відіграє навчальний процес, винятково важливе значення в якому має діяльність кафедр суспільних наук, а також кафедр історії, особливо кафедри історії України, кафедр психології та педагогіки. Саме ці науки надають студентам знання, без яких неможливо сформувати в них політичну культуру: загальнополітичні знання про суть політики й політичних норм, права, обов'язки громадян, про політичні процеси, що відбуваються в державі та у світі тощо. Проте слід пам'ятати: щоб сформувати в майбутнього вчителя політичну культуру як професійну якість, кожна суспільна навчальна дисципліна не має обмежуватися тільки своїм предметом. Розкриття й обґрунтування внутрішніх зв'язків

суспільних наук, логіки переходу від кожної з них до інших, від тих чи інших положень суспільних наук до положень психолого-педагогічних наук має бути постійною турботою викладачів суспільних наук у педагогічному вищому навчальному закладі. Кафедри психології та педагогіки забезпечують формування готовності майбутнього вчителя до громадсько-політичного виховання молодого покоління.

Висновок. У сучасних умовах переходу до дійсної демократії, реальної участі народу в прийнятті політичних рішень, багатопартійності і плюралізму думок зростає потреба формування в молодого покоління всебічної політичної освіченості, гнучкого політичного мислення, навичок суспільно-політичної діяльності, іншими словами, формування в молоді політичної культури. Вирішити ці завдання здатний тільки соціально зрілий вчитель із сформованою власною політичною культурою. Успішність формування політичної культури майбутніх учителів забезпечується залученням їх до різних видів навчальної діяльності. При цьому слід використовувати навчально-виховні можливості як аудиторної, так і позааудиторної навчальної роботи. Найбільший дидактичний потенціал для забезпечення когнітивного компонента політичної культури майбутнього вчителя мають соціально-суспільні та психолого-педагогічні навчальні дисципліни.

Перспективними напрямками розв'язання проблеми формування політичної культури майбутнього вчителя є розробка умов забезпечення цілісності процесу формування політичної культури майбутніх педагогів, пошук нових ефективних особистісно орієнтованих технологій навчання і виховання майбутніх учителів, спрямованих на підвищення ефективності вказаного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бебик В. М. Політична культура сучасної молоді / В. М. Бебик, М. Ф. Головатий, В. А. Ребкало. — К. : А.Л.Д., 1996. — 112 с.
2. Беленька Г. В. Становлення майбутнього фахівця в період вузівського навчання / Г. В. Беленька // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. — 2003. — № 1. — С. 169–176.
3. Внукова О. П. Формування політичної культури майбутніх педагогів професійно-технічних навчальних закладів як педагогічна проблема // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2003. — № 1. — С. 59–69.

4. Волик Л. Полікультурне суспільство як вид політичної субкультури / Лариса Волик // Шлях освіти. — 2006. — № 4. — С. 6–10.
5. Гедікова Н. П. Політична соціалізація особистості в період демократизації українського суспільства : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Н.П. Гедікова.— Одеса, 1999. — 18 с.
6. Ерышев А. А. Политическая культура личности / А.А. Ерышев, В. А. Ребкало. — К. : Вища школа, 1985. — 143 с.
7. Калашнікова Л. Ю. Навчально-виховне середовище педагогічного університету як один із чинників формування соціальної позиції студентів / Л. Ю. Калашнікова // Наукові праці : Науково-методичний журнал. Педагогіка — Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. — Вип. 239. — Т. 251 — С. 15-18.
8. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні : Аналіт. звіт / [І. Жадан, С. Кисельов, О. Кисельова, С. Рябов; Ін-т громад. освіти НаУКМА]. — К. : Тандем, 2004. — 79 с.
9. Політологія у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / за заг. ред. К. М. Левківського. — К. : Вища шк., 2003. — 263 с.
10. Радул В. Соціальна зрілість особистості / Валерій Радул // Рідна школа. — 2007. — № 4. — С. 3–6.

С. М. Грицай. Формирование политической культуры будущих учителей в процессе обучения. В статье раскрыты возможности процесса обучения для формирования политической культуры будущих учителей в педагогическом вузе. Автором утверждается, что в современных условиях перехода к настоящей демократии, реального участия народа в принятии решений, многопартийности и плюрализма мнений повышается потребность формирования у подрастающего поколения всесторонней образованности, гибкого политического мышления, навыков общественно-политической деятельности. Решить эти задачи может только социально зрелый учитель с сформированной собственной политической культурой. Установлено, что для успешного формирования политической культуры будущих учителей необходимо использовать учебно-воспитательные возможности как аудиторной, так и внеаудиторной учебной работы. В статье доказывается, что наибольший дидактический потенциал для обеспечения когнитивной составляющей политической культуры будущих учителей имеют социально-общественные и психолого-педагогические учебные дисциплины.

Ключевые слова: будущий учитель, политическая культура, формирование, процесс обучения, социально-общественные учебные дисциплины, психолого-педагогические учебные дисциплины.

Grytsay S. M. Formation of political culture of future teachers in the learning process. the possibilities of process of education for forming of political culture of future teachers in higher educational pedagogical establishments are disclosed in the article. The author argues that in the modern conditions of changing to the real democracy, the real participation of people in making decisions, multi-party system and pluralism of opinions, the necessity of forming of comprehensive scholarship, flexible political thinking and skills of socio-political activity of coming generation is rising. Only a socially mature teacher can manage these tasks having their own formed political culture. It is set that for successful formation of political culture of future teachers it is necessary to use teaching and educational means of both curricular and extracurricular activities. It is proved that the most didactic potential for providing the cognitive constituent of political culture of future teachers has socially-public and psychoeducational disciplines.

Key words: future teacher, political culture, forming, process of education, socially-public educational disciplines, psychoeducational disciplines.

REFERENCES

1. Bebyk V. M. Politychna kultura suchasnoi molodi [Political culture of modern youth] / V. M. Bebyk, M. F. Holovaty, V. A. Rebkalo. — K. : A.L.D., 1996. — 112 s.
2. Bieliienka H. V. Stanovlennia maibutnoho fakhivtsia v period vuzivskoho navchannia [Becoming of future specialist in the period of higher studies] / H. V. Bieliienka // Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Filosofii. Psykholohiia. Pedahohika. — 2003. — № 1. — S. 169–176.
3. Vnukova O. P. Formuvannia politychnoi kultury maibutnykh pedahohiv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv yak pedahohichna problema [Forming the political culture of future teachers vocational educational establishments as pedagogical problem] // Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity. — 2003. — № 1. — S. 59–69.
4. Volyk L. Polikulturene suspilstvo yak vyd politychnoi subkultury [Multicultural society as a type of political subculture] / Larysa Volyk // Shliakh osvity. — 2006. — № 4. — S. 6–10.

5. Hedikova N. P. Politychna sotsializatsiia osobystosti v period demokratyzatsii ukrainskoho suspilstva [Political socialization of personality in the period of democratization of Ukrainian society] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : spets. 23.00.02 «Politychni instytuty ta ppotsesy» / N. P. Hedikova. — Odesa, 1999. — 18 s.

6. Eryshev A. A. Politicheskaja kul'tura lichnosti [Political culture of personality] / A.A. Eryshev, V. A. Rebkalo. — K. : Vishha shkola, 1985. — 143 s.

7. Kalashnikova L. Iu. Navchalno-vykhovne seredovyshe pedahohichnoho universytetu yak odyn iz chynnykiv formuvannia sotsialnoi pozytsii studentiv [Educational environment of pedagogical university as one of factors in forming students'social position] / L. Iu. Kalashnikova // Naukovi pratsi: Naukovo-metodychnyi zhurnal. Pedahohika — Mykolaiv : Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2014. — Vyp. 239. — T. 251 — S. 15–18.

8. Politychna kultura ta problemy hromadianskoi osvity v Ukraini : Analit. zvit [Political culture and problems of civil education in Ukraine : the Analyst report] / [I. Zhadan, S. Kyselov, O. Kyselova, S. Riabov; In-t hromad. osvity NaUKMA]. — K. : Tandem, 2004. — 79 s.

9. Politolohiia u zapytanniakh i vidpovidiakh : navch. posib. [Political science in questions and answers : train aid] / za zah. red. K. M. Levkivskoho. — K. : Vyscha shk., 2003. — 263 s.

10. Radul V. Sotsialna zrilist osobystosti [Social maturity of personality] / Valerii Radul // Ridna shkola. — 2007. — № 4. — S. 3–6.

**DIAGNOSIS OF THE COMPONENTS OF SELF-
ORGANIZATION OF LEARNING AND COGNITIVE ACTIVITY
OF MEDICAL COLLEGES STUDENTS**

I. P. Huk

*Medical College of Kharkiv National Medical University (Kharkiv,
Ukraine)*

E-mail: hukinna@ukr.net

**ДІАГНОСТИКА КОМПОНЕНТІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ
НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ
МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖІВ**

I. П. Гук

*Медичний коледж Харківського національного медичного університету
(Харків, Україна)*

The article discloses the research base criteria for self-organization of learning and cognitive activity of students of medical colleges. The author argues that a high level of quality education is impossible without realization of self-organization of learning and cognitive activity by students. The motivational target, organizational planning, operational and executive, reflective and regulatory structural components of self-organization of learning and cognitive activity of students of medical colleges are determined, the content of which is considered when selecting the base of criteria of the study: motivational and personal, cognitive, action-effective, reflective criteria. It is set that on motivational and personal criterion for diagnostic and modeling stage of the technology of providing self-organization of learning and cognitive activity students of medical colleges have insufficient focus on self-organization.

Key words: self-organization, criterion, student, learning and cognitive activity, motivation.

Problem statement. One of the priority tasks facing higher medical educational establishments is to improve the educational process that will bring the quality of a health professional with the requirements of modern science and practice. The quality of education is defined as a system of socially constructed indicators of level of knowledge, skills, value attitude to the world, which should have a future professional [9]. Achieving high quality education is impossible without realization of self-organization of learning and cognitive activity by students because providing the appropriate level of knowledge, skills and professional qualities of a student, involving him in independent acquisition of knowledge in the future professional activity depends primarily on the student's attitude to learning, skills of planning and analyzing his activity, rational use of his time. Therefore, self-organization of learning and cognitive activity of students is one of the factors of efficiency of educational process that promotes revitalization, optimization and improvement of the learning process, and as a result provides quality professional training.

Analysis of recent researches. Analysis of psychological and educational literature allows to distinguish scientific works, which highlight the issue of problems of self-organization in the educational process of higher educational establishments: the organization of independent work of students (S. Amirova, A. Belyaeva, N. Koryakovtseva, G. Mykhailenko, P. Pidkasystyy, I. Shymko); forming a rational educational activity (N. Rybakova); the interrelation of self-organization and motivation of learning activity (H. Kogan); the interrelation of self-organization and self-control (J. Ustinova); creating a culture of self-organization (G. Hmyzina); interrelation of self-organization components and academic progress (O. Ishkov); forming self-organization techniques (V. Lvovych).

It should also be noted that constant attention is paid to the improvement of the educational process in higher medical education. Certain aspects of diagnosis of health professionals' training at the college are studied in the recent researches. Thus, studying the nurses' training, O. Kovalenko [4] developed a quotient-criteria model for evaluating levels of independence, which allowed determining the level of development and the degree of expression of medical students' independence. Criteria for formation of the cognitive activity of students while studying natural sciences were determined by T. Temerivska [8].

Since increasing students' readiness for realization of self-organization is important in education at medical college, the base of criteria of self-

organization of learning and cognitive activity requires clarification and improvement.

The aim of the article is to justify the criteria basis for self-organization of learning and cognitive activity of students of medical colleges and to present the results of diagnostics of its motivational target component.

Problem statement. In the context of our study we consider the self-organization of learning and cognitive activity of students as a conscious activity of students associated with the skills to organize themselves in the learning process, which is manifested in the commitment, active, conscious motivation, planning their activities, independence, rapidity of making decision and responsibility for them, critical assessment of the results of their actions, a sense of duty. In the process of self-organization skills and personal qualities that ensure the effectiveness of learning and cognitive activity of students are formed. Student's learning and cognitive activity is based on positive motivation, personal qualities of the student as a subject of learning, and is aimed at the formation of the student as a person who has the ability to self-organize own activities.

In the structure of self-organization of learning and cognitive activity of students we determined the following components: motivational target, organizational planning, operational and executive, reflective-regulatory. Such self-structuring covers all activities of students in the learning process.

The motivational target component of self-organization of learning and cognitive activity of students is characterized by the formulation of goals of their own self-organization, determination of their own tasks, students' focus on realizing the content of this activity and the expected result.

The organizational and planning component of self-organization of learning and cognitive activity is characterized by the planning process of learning: the content of self-organization is defined; planning and design of certain processes of self-organization of learning and cognitive activity are being performed.

The operational and executive component of self-organization of learning and cognitive activity is to implement learning and cognitive activity organized accordingly.

The reflective-regulatory component is systematical feedback on the progress and results of learning and cognitive activity, provides student's self-regulation the process of self-organization.

To determine the effectiveness of the technology of providing self-organization of learning and cognitive activity of students according to the purpose and tasks of the study we substantiated a set of criteria and related indicators of self-organization of future medical professionals.

The term “criterion” (from the Greek criterion – means for judging) we understand as “generalized indicator the development of a system, success of activity, the basis for classification ... a key feature of the observed object on which assessment is carried out” [6, p. 42], and the essence of the definition of “indicator” as measured characteristics of “an aspect of “key” feature (criteria) of the object, which gives a quantitative or qualitative information about its specific properties” [6, p. 49].

J. Ustinova and S. Kotova to determine the formation levels of skills of self-organization and self-control of learning activity [10] and competences of self-organization of students’ learning-professional activity [5] define the following criteria: knowledge of the theory of self-organization and self-control, their availability and quality; the level of practical knowledge skills and competencies that ensure the success of the process of self-organization and self-control of learning and learning-professional activity; awareness, appropriateness and systematic implementation of self-organization and self-control learning and learning-professional activity.

Investigating the formation of professional skills of self-organization, L. Faleeva developed the following criteria for assessing the levels of professional skills of self-organization: cognitive, operational, diagnostic [11].

A. Kirillova includes the following factors to the criteria of forming students’ self-organization: the level of development of the cognitive component; the level of formation of the functional component; the level of formation of the personal component of self-organization [3].

When choosing the research base of criteria we take into account the content of the structural components of self-organization of learning and cognitive activity of students of medical colleges.

In view of the above-mentioned, the following criteria and indicators of self-organization of learning and cognitive activity of students of medical colleges were determined: a) *motivational and personal* (attitude to training and to independent work in particular, professional and educational interest, awareness of the importance self-organization to improve the quality of training, moral and volitional qualities); b) *cognitive* (knowledge of self-organization of learning and cognitive activity, cognitive activity, cognitive independence); c)

action-effective (formation of skills of self-organization of learning and cognitive activity of students, the level of educational achievement); d) *reflective* (reflective skills formation, the adequacy of self-assessment, the level of self-assessment).

In order to ascertain the level of self-organization students according to motivational and personal criterion for diagnostic and modeling stage of the technology of providing self-organization of learning and cognitive activity among medical colleges students there was used a complex of scientific and pedagogical research methods (observation, interviews, questionnaires, tests) and diagnostic techniques, including “Motivation of learning in higher educational establishments” (T. Ilyina [1]), “Study of motives of students’ learning activity” (A. Rean, V. Yakunin [1]), “diagnostics of features of self-organization” (O. Ishkov [2]).

The study was conducted in academic groups of Medical College of Kharkiv National Medical University and Municipal Health Care Establishment “Kharkiv Medical College № 2” during 2012–2015. 321 students took part in the study.

In the process of diagnosis the students’ level of desire to acquire knowledge and their curiosity was determined. 49.8% of students study subjects required for their future profession. 54.2% of respondents think that the full acquisition of the profession requires equal thoroughness of learning all disciplines. 75.6% of students consider own willpower for training sufficient. 49.4% responded positively to the statement: “I’m doing the best when I am occasionally stimulated”.

The scale “acquirement of the profession” contained a statement to clarify the desire of students to acquire professional knowledge and form good professional quality. Among the first-year students 62% tell friends about their future profession with pleasure. 55.4% of students associate their admiration with future work. 62.6% of respondents consider the choice of the educational establishments as a final one. 60.8% responded that they were interested in the profession of health professional before entering the educational establishment. 66.8% of students consider this profession the most important and the most promising.

These studies allowed to define priority motives of learning and cognitive activity of students: to become highly qualified specialist – 88%; to obtain deep and strong knowledge – 73%; ensure the success of future professional activity – 51.6%.

To identify difficulties and contributing factors of self-organization of medical colleges there was conducted a survey of students' individual characteristics "Students' self-esteem of individual factors of own self-organization of learning and cognitive activity".

Thus, the survey indicated possible to ascertain the level of students' willpower in learning. 58% of students said that can work despite the immediate emotional impulses, 74% – direct their efforts to create opportunities to achieve this aim, 58% – successfully overcome situational desires that distract from particular purpose.

In the proposed statement to determine the level of planning of their own activities, students responded positively: "I make a work plan for the week" (10%), "at the end of the day I analyze where and for what reasons I wasted time" (37%), "I plan own work the next day" (68%), "I use a system for fixing assignments, tasks" (16%).

The research allowed finding out that students have positive motivation to study and future career, a sufficient level of willpower, but are not able to plan their activities, to use the time rationally.

Conclusion. The criteria basis of the study is the following criteria: motivational and personal, cognitive, action-effective, reflective – and related indicators that give an opportunity to get objective results about the studied phenomenon.

According to the study it was found that for motivational and personal criterion of self-organization of learning and cognitive activity despite positive professional motivation students have a lack of focus on self-organization.

BIBLIOGRAPHY

1. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. — СПб. : Питер, 2003. — 512 с.
2. Ишков А. Д. Учебная деятельность студента : психологические факторы успешности : монография / А. Д. Ишков — М. : Изд-во АСВ, 2004. — 224 с.
3. Кириллова А. В. Диагностика самоорганизации будущих педагогов / А. В. Кириллова // Среднее профессиональное образование. — 2012. — № 2. — С. 32-33.
4. Коваленко О. О. Факторно-критеріальна модель оцінювання рівнів сформованості самостійності у студентів медичних коледжів / О. О. Коваленко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал. — Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. — Вип. 8 (3). — С. 206–216.

5. Котова С. С. Компетенции самоорганизации учебно-профессиональной деятельности студентов / С. С. Котова, О. Н. Шахматова // Образование и наука : изв. УРО РАО — 2008. — № 2 (14). — С. 44–53

6. Педагогический словарь : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / [В. И. Загвязинский, А. Ф. Закирова, Т. А. Строкова и др.] под. ред. В. И. Загвязинского, А. Ф. Закировой. — М. : Изд. центр «Академия», 2008.— 352 с.

7. Попова О. В. Особистісно-діяльнісний підхід / О. В. Попова, А. В. Губа // Наукові підходи до педагогічних досліджень : колективна монографія / За заг. ред. докт. пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України В. І. Лозової. — Х. : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. — С. 216–245.

8. Темерівська Т. Г. Різномірний підхід до самостійної пізнавальної діяльності студентів у медичному училищі / Т. Г. Темерівська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка та психологія. — Вінниця. — 2002. — Вип. 7.— С. 183–186.

9. Тесленко М. М. Внутрішні та зовнішні фактори формування пізнавальної самостійності студентів які навчаються у ВНЗ / М. М. Тесленко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. — Чернігів, 2012. — С. 146–150. (Серія: «Педагогічні науки»).

10. Устинова Я. О. Формирование умений самоорганизации и самоконтроля учебной деятельности у студентов вузов : дисс. ...канд. пед. наук : 13.00.08 Теория и методика профессионального образования / Я. О. Устинова. — Челябинск, 2000. — 191 с.

11. Фалеева Л. В. Формирование у будущих менеджеров профессиональной способности к самоорганизации / Л. В. Фалеева. — Вестник ВятГГУ. — № 1. — 2009. — С. 116–126.

Гук І. П. Діагностика компонентів самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності студентів медичних коледжів. У статті обґрунтовано критеріальну базу дослідження самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності студентів медичних коледжів. Автор стверджує, що досягти високого рівня якості навчання неможливо без здійснення студентами самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності. Виокремлено мотиваційно-цільовий, організаційно-планувальний, операційно-виконавчий, рефлексивно-регулятивний структурні компоненти самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності студентів медичних коледжів, зміст яких враховано при виборі критеріальної бази дослідження: мотиваційно-особистісний, когнітивний, діяльнісно-результативний, рефлексивний критерії. З'ясовано, що за мотиваційно-особистісним критерієм на діагностико-моделювальному етапі технології забезпечення самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності

студенти медичних коледжів мають недостатню спрямованість на самоорганізацію.

Ключові слова: самоорганізація, критерій, студент, навчально-пізнавальна діяльність, мотивація.

И. П. Гук. Диагностика компонентов самоорганизации учебно-познавательной деятельности студентов медицинских колледжей. В статье обоснована критериальная база исследования самоорганизации учебно-познавательной деятельности студентов медицинских колледжей. Автор утверждает, что достичь высокого уровня качества обучения невозможно без осуществления студентами самоорганизации учебно-познавательной деятельности. Выделены мотивационно-целевой, организационно-планировочный, операционно-исполнительный и рефлексивно-регулятивный структурные компоненты самоорганизации учебно-познавательной деятельности студентов медицинских колледжей, содержание которых учтены при выборе критериальной базы исследования: мотивационно-личностный, когнитивный, деятельностно-результативный, рефлексивный критерии. Установлено, что по мотивационно-личностному критерию на диагностико-моделирующем этапе технологии обеспечения самоорганизации учебно-познавательной деятельности студенты медицинских колледжей имеют недостаточную направленность на самоорганизацию.

Ключевые слова: самоорганизация, критерий, студент, учебно-познавательная деятельность, мотивация.

REFERENCES

1. Il'in E. P. Motivacija i motivy [Motivation and motives] / E. P. Il'in. — SPb. : Piter, 2003. — 512 s.
2. Ishkov A. D. Uchebnaja dejatel'nost' studenta : psihologicheskie faktory uspešnosti [Student's learning activities: psychological factors of success] : monografija / A. D. Ishkov — M. : Izdatel'stvo ASV, 2004. — 224 s.
3. Kirillova A. V. Diagnostika samoorganizacii budushhih pedagogov [Diagnostic of future teachers' self-organization] / A. V. Kirillova // Srednee professional'noe obrazovanie. — 2012. — № 2. — S. 32–33.
4. Kovalenko O. O. Faktorno-kryterial'na model' otsinyuvannya rivniv sformovanosti samostiynosti u studentiv medychnykh koledzhiv [Factorial-criteria model of evaluation of the levels of medical colleges students' independence] / O. O. Kovalenko // Pedagogichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi :

nauk. zhurnal. — Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka, 2013. — Vyp. 8 (3). — S. 206–216.

5. Kotova S. S. Kompetencii samoorganizacii uchebno-professional'noj dejatel'nosti studentov [Competences of self-organization of students' learning and professional activity] / S. S. Kotova, O. N. Shahmatova // *Obrazovanie i nauka : izv. URO RAO* — 2008. — № 2 (14). — S. 44–53.

6. Pedagogicheskij slovar' [Pedagogical dictionary] : ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij / [V. I. Zagvjazinskij, A. F. Zakirova, T. A. Strokova i dr.] pod. red. V. I. Zagvjazinskogo, A. F. Zakirovoj. — M. : Izd. centr «Akademija», 2008.— 352 s.

7. Popova O. V. Osobystisno-diyal'nisnyy pidkhid [Personality and activity approach] / O. V. Popova, A. V. Huba // *Naukovi pidkhody do pedahohichnykh doslidzhen' : kolektivna monohrafiya / Za zah. red. dokt. ped. nauk, prof., chl.-kor. NAPN Ukrayiny V. I. Lozovoyi.* — Kh. : Vyd-vo Virovets' A. P. «Apostrof», 2012. — S. 216–245.

8. Temerivs'ka T. H. Riznorivnevyy pidkhid do samostiynoyi piznaval'noyi diyal'nosti studentiv u medychnomu uchylyshchi [Multi-level approach to independent learning activity of students in medical college] / T. H. Temerivs'ka // *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya : Pedahohika ta psykholohiya.* — Vinnytsya. — 2002. — Vyp. 7.— S. 183–186.

9. Teslenko M. M. Vnutrishni ta zovnishni faktory formuvannya piznaval'noyi samostiynosti studentiv yaki navchayut'sya u VNZ [Internal and external factors of cognitive independence of students who study at higher education establishments] / M. M. Teslenko // *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu.* — Chernihiv, 2012. — S. 146–150.— (Seriya: «Pedahohichni nauky»).

10. Ustinova Ja. O. Formirovanie umenij samoorganizacii i samokontrolja uchebnoj dejatel'nosti u studentov vuzov [Formation of abilities of self-organization and self-control of educational activity of high schools students] : diss. ...kand. ped. nauk : 13.00.08 / Ustinova Ja. O. — Cheljabinsk, 2000. — 191 s.

11. Faleeva L. V. Formirovanie u budushhih menedzherov professional'noj sposobnosti k samoorganizacii [Formation of professional ability for self-organization at the future managers] / L. V. Faleeva. — *Vestnik VjatGGU.* — № 1. — 2009. — S. 116–126.

УДК 371.14

**МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ У СИСТЕМІ НАУКОВО-
МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ КОЛЕДЖУ**

В. В. Деміденко

*Державний вищий навчальний заклад «Куп'янський
автотранспортний коледж» (Куп'янськ, Харківська область, Україна)
E-mail: demidenko_victor@mail.ru*

**TEACHERS PROFESSIONAL-PEDAGOGICAL COMPETENCE
DEVELOPMENT MODEL IN THE COLLEGE SCIENTIFIC
AND METHODOLOGICAL WORK SYSTEM**

V. V. Demidenko

*State Higher Educational Institution "Kupiansk Motor Transport College"
(Kupiansk, Kharkiv region, Ukraine)*

Схарактеризовано сучасний стан наукової розробки проблеми розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів, вказано на необхідність вдосконалення системи неперервної педагогічної освіти для досягнення відповідності сучасним вимогам. Розроблено й обґрунтовано модель розвитку професійної компетентності викладачів у системі науково-методичної роботи коледжу, яка складається зі взаємопов'язаних блоків: нормативно-цільового (містить цільову складову, нормативно-правове та наукове забезпечення); організаційно-змістового, що передбачає послідовні етапи (підготовчий, основний, результуючий) розвитку складників професійно-педагогічної компетентності викладачів (ціннісно-етичного, когнітивного, функціонального, індивідуально-психологічного); діагностичного, який виявляє успішність функціонування розробленої моделі, базується на визначених критеріях

(мотиваційний, змістовий, особистісний) і показниках розвиненості професійно-педагогічних знань, умінь і навичок та професійно значущих особистісних якостей за рівнями – початковий, достатній, високий.

Ключові слова: компетентність, професійно-педагогічна компетентність, викладач, модель, розвиток, науково-методична робота, коледж, складник, етап.

Постановка проблеми. Сучасні процеси модернізації системи освіти України відбуваються в контексті переходу до повномасштабної реалізації ідеї освіти впродовж життя. Зазначене вимагає інтенсивної перебудови системи неперервної педагогічної освіти, адже саме педагогічні кадри покликані виховувати в молодого покоління здатність і готовність до пожиттєвого навчання, самоосвіти й самовдосконалення.

У зв'язку з цим постає проблема вдосконалення професійно-педагогічної компетентності викладацького корпусу всіх без винятку навчальних закладів, зокрема в системі післядипломної освіти, невід'ємним складником якої є науково-методична робота, здійснювана на базі навчальних закладів у міжкурсний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Питання професійно-педагогічної компетентності вчителя й викладача досліджувалися в різних аспектах. Так, у працях С. Вітвицької, М. Жалдака, В. Лозової, Н. Никандрова та інших дослідників розробляються вимоги до загальної педагогічної підготовки майбутніх освітян. Зміст педагогічної освіти досліджується у працях А. Бойко, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Лугового, П. Підласого та ін. Умови формування особистості вчителя й викладача, його професійної та педагогічної культури досліджувалися В. Гриньовою, В. Євдокимовим, Н. Кузьміною, А. Марковою, І. Прокопенком, С. Сисоевою, В. Сластьоніним та ін.

Різноманітні проблеми післядипломної педагогічної освіти розкриваються в дослідженнях М. Боритка, Н. Клокар, В. Маслова, В. Олійника, Н. Протасової, Т. Сорочан та ін. Зокрема, створення умов для забезпечення професійного зростання педагогів досліджується в працях М. Берулави, Є. Бондаревської, Н. Ваганової, І. Кобзенко, Г. Корнетова, В. Семиченко, В. Серикова та ін.

Утім, проблема розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів коледжу в процесі післядипломної освіти, зокрема в науково-

методичній роботі навчального закладу, не знайшла досі вичерпного теоретичного аналізу та практико-методичного розв'язання.

Мета статті полягає в обґрунтуванні моделі розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів у системі науково-методичної роботи коледжу.

Виклад основного матеріалу. В основу нашого дослідження покладено визначення професійно-педагогічної компетентності як інтегративного особистісного утворення на засадах теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей та досвіду, що зумовлюють готовність викладача до виконання професійно-педагогічної діяльності та забезпечують високий рівень її самоорганізації [5, с. 6].

Отже, *метою* створюваної нами моделі є розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів коледжу як інтегративного особистісного утворення. Досягнення означеної мети в процесі науково-методичної роботи навчального закладу має базуватися на низці нормативних документів, що регламентують освітню діяльність і всі аспекти функціонування освітньої установи. До таких відносимо: Конституцію України, Закони України «Про вищу освіту», «Про освіту», Концепцію розвитку неперервної педагогічної освіти, проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років, галузеву Концепцію розвитку неперервної педагогічної освіти, Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності тощо.

Наукове забезпечення, теоретико-методологічний фундамент створюваної моделі утворює низка наукових підходів: загальнонаукових (системний) та конкретно наукових (гуманістичний, аксіологічний, компетентнісний, середовищний, особистісно-орієнтований, особистісно-діяльнісний тощо). При цьому:

системний підхід забезпечує цілісність моделі розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів, структурні та функціональні зв'язки її складників;

гуманістичний підхід ставить у центр всієї діяльності людину як унікальну особу зі своїми індивідуальними особливостями й потребами та дозволяє створювати умови для щонайповнішого розвитку особистості, у тому числі в професійно-педагогічній сфері;

аксіологічний підхід спрямовує на дослідження ціннісно-мотиваційної основи професійно-педагогічної діяльності викладачів коледжу;

компетентнісний підхід закладає теоретичне підґрунтя розробки моделі розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів, дозволяє визначити суть, структуру, педагогічні умови формування досліджуваної компетентності тощо;

середовищний підхід створює умови для проектування стимулювального професійно-педагогічного середовища навчального закладу, що має сприяти розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів;

особистісно-орієнтований підхід орієнтує на вироблення в кожного викладача суб'єктної позиції по відношенню до свого особистісно-професійного вдосконалення, розвитку своєї професійно-педагогічної компетентності;

особистісно-діяльнісний підхід наголошує на важливості активності особистості в процесі професійного самовдосконалення, адже будь-які особистісні зрушення можливі лише за умови активної діяльності індивіда.

Перелічені мета, нормативна база, наукові підходи утворюють *нормативно-цільовий блок* моделі розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів у системі науково-методичної роботи коледжу [див. рис. 1].

Наведене вище визначення професійно-педагогічної компетентності дає підстави для виокремлення її структурних складників. Узагальнюючи наявні напрацювання щодо структури компетентності [1; 6; 7 та ін.], вважаємо доцільним виокремити чотири структурні складники досліджуваного феномену: ціннісно-етичний (ціннісне ставлення як мотив здійснюваної професійно-педагогічної діяльності, гуманне ставлення до учнів, колег, прийняття й дотримання етичних норм педагогічної професії тощо), когнітивний (знаннява основа педагогічної діяльності), функціональний (професійно-педагогічні вміння, навички, досвід), індивідуально-психологічний (професійно значущі особистісні якості, здатність до рефлексії власної педагогічної діяльності, здатність до професійного самовдосконалення тощо).

Кожен із зазначених структурних складників, як і компетентність у цілому, проходить у своєму становленні й розвитку низку взаємопов'язаних етапів. У контексті науково-методичної роботи коледжу, де не всі викладачі мають базову педагогічну освіту, маємо підстави виокремити підготовчий, основний та результуючий етапи.

З певною часткою умовності можна визначити зміст роботи на кожному з цих етапів:

на *підготовчому* має відбуватися діагностика сформованості складників професійно-педагогічної компетентності кожного викладача і на цій основі – проектування індивідуальної програми професійно-педагогічного самовдосконалення; розвиток мотивації викладачів до вдосконалення своєї професійно-педагогічної компетентності, актуалізація в них професійних та загальнолюдських гуманістичних цінностей;

на *основному* етапі формується (удосконалюється) система професійно-педагогічних знань, умінь, навичок, цілеспрямовано збагачується педагогічний досвід, зміцнюється рефлексивна педагогічна позиція викладачів;

результуючий етап підсумовує процес реалізації моделі розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів і надає інформацію для корекції (за необхідності). Одним з важливих завдань результуючого етапу є розвиток умінь викладачів здійснювати рефлексію професійної поведінки.

Наведена характеристика етапів не означає, що якийсь з них сприяє розвитку лише одного чи двох складників професійно-педагогічної компетентності викладачів. Удосконалення всіх складників відбувається неперервно, хоча, можливо, й не абсолютно рівномірно.

Реалізація змісту кожного з етапів розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів у системі науково-методичної роботи коледжу буде ефективною за умови створення й дотримання низки педагогічних умов.

Оскільки професійно-педагогічна компетентність – суто індивідуальне особистісне утворення, зміст роботи має бути теж суто індивідуальним для кожного викладача з урахуванням його освіти, досвіду, індивідуальних особливостей, уподобань, стилю педагогічної діяльності тощо. Отже, першою педагогічною умовою вважаємо *розробку й реалізацію індивідуальних програм* розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів.

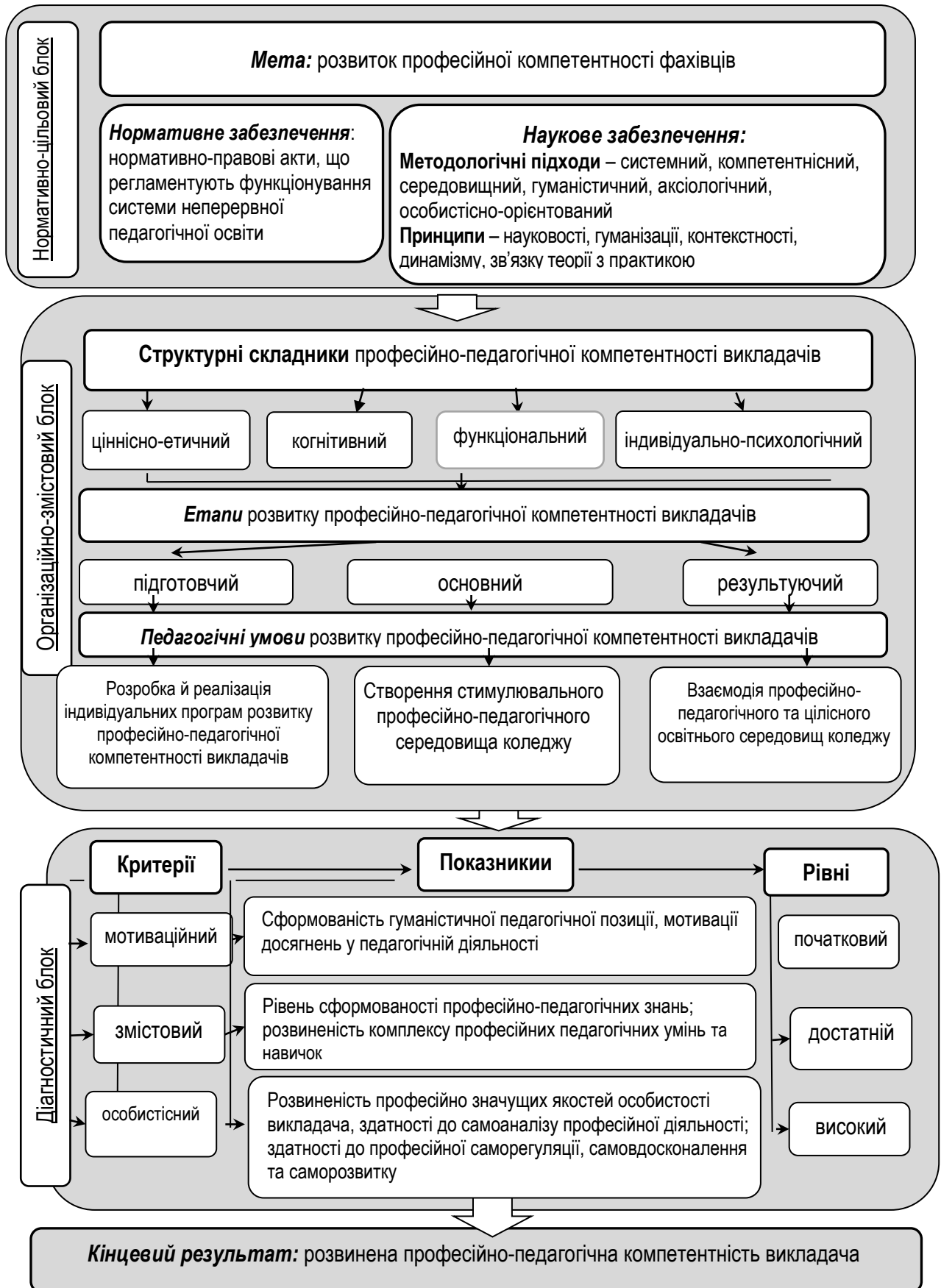

Рис. 1. Модель розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів у системі науково-методичної роботи коледжу

Другою умовою вважаємо *створення стимулювального професійно-педагогічного середовища* навчального закладу.

У контексті нашого дослідження освітнє середовище коледжу ми розуміємо як простір взаємодії різноманітних підсистем, утворених учасниками освітньо-виховного процесу: адміністрація – педагогічний колектив, педагогічний колектив – студентський колектив, педагогічний колектив – викладач, викладач – викладач, викладач – студентська група, викладач – студент, студентська група – студент, студент – батьки, викладач – батьки студента тощо.

Вивчення особливостей взаємовідносин, що складаються між учасниками освітньо-виховного процесу, структурними підрозділами, об'єднаннями викладачів уможливило висунення припущення про співіснування та взаємодію в коледжі двох середовищ:

- цілісного освітнього середовища, утвореного взаємозв'язками та взаємодією всіх перелічених вище учасників освітньо-виховного процесу;
- внутрішнього професійно-педагогічного середовища, утвореного взаємозв'язками та взаємодією адміністрації, структурних підрозділів та педагогічного колективу.

Аналіз нормативної документації, що регламентує функціонування професійного коледжу, дав змогу виокремити у внутрішньому професійно-педагогічному середовищі коледжу також низку структурних підсистем, безпосередньо дотичних до розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів. До таких нами віднесено навчальний і навчально-виробничий відділи, а також методичні об'єднання викладачів [4].

Третьою педагогічною умовою вважаємо *тісну співпрацю професійно-педагогічного та цілісного освітнього середовища* навчального закладу. Особливо це стосується результуючого етапу розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів.

У процесі розробки системи моніторингу процесу розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів ми виходили насамперед з тих позицій, що досліджувана компетентність є запорукою якості професійної діяльності педагогів, яка, у свою чергу, виступає як здатність задовольняти потреби основних споживачів освітніх послуг. Тож до оцінювання професійно-педагогічної компетентності викладачів нами були залучені, поряд з адміністрацією та педагогічним колективом коледжу, студенти та їх батьки.

Було розроблено систему критеріїв оцінювання рівня розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів представниками кожної з цих груп учасників освітньо-виховного процесу коледжу [2].

Так, оцінюванню представниками адміністрації підлягають: рівень теоретичної підготовки з дисципліни; рівень практичної підготовки з дисципліни; результативність роботи (участь студентів у олімпіадах, конкурсах та інших заходах, які відбулися у міжтестастійний період); наявність власних методик викладання, педагогічних технологій, методичних розробок тощо; участь у поширенні інноваційного педагогічного досвіду (організація і проведення семінарів, конференцій, педагогічних читань, публікацій, видань тощо); рівень відкритих занять, заходів, які проводив викладач в міжтестастійний період; внесок у створення (поповнення) матеріально-технічної бази коледжу (кабінету); допомога колегам по роботі; рівень виконавчої дисципліни; рівень загальної культури.

Члени предметних комісій та інші колеги по роботі оцінюють: наукове обґрунтування досвіду роботи, застосування педагогічних інновацій та технологій; розробку та видання методичних рекомендацій, посібників, підручників у міжтестастійний період; поширення і впровадження інноваційного педагогічного досвіду; надання практичної допомоги колегам по роботі, молодим викладачам; участь у семінарах, педагогічних читаннях, конференціях тощо; ефективність та результативність роботи в предметній комісії; рівень виконавчої дисципліни; ефективність роботи з батьками студентів; авторитет серед студентів; внесок у створення (поповнення) матеріально-технічної бази коледжу (кабінету); наявність моральних якостей (порядність, чесність та ін.); рівень загальної культури.

Студенти залучаються до оцінювання: вміння викладача стимулювати пізнавальний інтерес на заняттях; вміння викладача цікаво організувати роботу гуртка, секції, факультативу; глибини знань, які дає викладач з дисципліни; ерудиції викладача; свідомості дисципліни на заняттях; об'єктивності оцінювання навчальних досягнень студентів; вимогливості викладача по відношенню до себе; справедливості педагога по відношенню до інших людей; психологічного клімату на заняттях; авторитету педагога в студентському середовищі.

Батьки студентів оцінюють: ступінь своєї задоволеності рівнем розвитку пізнавального інтересу студента по відношенню до навчального

предмета, який веде викладач; вплив викладача на становлення особистості їхньої дитини; зацікавленість студента в роботі секції, гуртка, факультативу, які веде викладач; об'єктивність та уважність ставлення викладача до їхньої дитини; уважність та демократичність викладача по відношенню до них як до батьків студента; рівень загальної культури викладача [3].

Перелічені структурні складники професійно-педагогічної компетентності, етапи та педагогічні умови її розвитку утворюють *організаційно-змістовий блок* проєктованої моделі.

Задіяні на підготовчому та результуючому етапах діагностичні методики, прийоми оцінювання, розроблені критерії, показники та рівні сформованості складників утворюють *діагностичний блок* спроектованої нами моделі розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів у системі науково-методичної роботи коледжу.

Висновки. Неперервність особистісно-професійного розвитку, зокрема розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів коледжу має забезпечуватися цілеспрямованістю та системністю науково-методичної роботи, здійснюваної в міжкатестатійний період. Нами розроблено й схарактеризовано модель розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів у системі науково-методичної роботи коледжу, яка надасть можливість вирішувати комплекс завдань неперервного професійного вдосконалення педагогів. **Перспективи подальших розвідок** пов'язані з експериментальною перевіркою запропонованої моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойчук Ю. Д. Компетентнісний підхід як основа модернізації сучасної освіти / Бойчук Ю. Д. // Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти : наук. метод. журн. — Чернівці : Черемош, 2013. — Вип. 13. — С. 130-135.

2. Деміденко В. В. Оцінювання професійної компетентності викладачів автотранспортного коледжу / Деміденко В. В. // Науково-практичні аспекти психології та педагогіки : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, Україна, 13–14 липня 2012 року). — Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2012. — С. 49–52.

3. Деміденко В. В. Розробка програми розвитку професійно-педагогічної компетентності в системі післядипломної освіти / В. В. Деміденко // Засоби

навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В. І. Євдокимова і проф. О. М. Микитюка. — Вип. 43. — Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. — С. 68–81.

4. Деміденко В. В. Середовищний підхід до розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів коледжу / В. В. Деміденко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В. І. Євдокимова і проф. О. М. Микитюка. — Вип. 42. — Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. — С. 51-59.

5. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / Карпова Лариса Георгіївна — Харків, 2004. — 21 с.

6. Рогов Е. И. Роль установки в формировании компетенций магистров образования [Электронный ресурс] / Рогов Е. И. — Режим доступа : http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Pedagogica/63545.doc.htm.

7. Юр'єва К. А. Компетенція, компетентність, міжкультурна компетентність учителя: сутність і зміст / К. А. Юр'єва, О. М. Тіщенко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В. І. Євдокимова і проф. О. М. Микитюка. — Вип. 42. — Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. — С. 169-182.

Деміденко В. В. Модель развития профессионально-педагогической компетентности преподавателей в системе научно-методической работы колледжа. Охарактеризовано сучасне становище наукової розробки проблеми розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів, вказано на необхідність удосконалення системи неперервного педагогічного освіти для досягнення відповідності сучасним вимогам. Розроблена і обґрунтована модель розвитку професійної компетентності викладачів в системі науково-методичної роботи коледжу, яка складається з взаємопов'язаних блоків: нормативно-цільового (містить цільову складову частину, нормативно-правове і наукове забезпечення); організаційно-вмістове, передбачає послідовні етапи (підготовчий, основний, результативний) розвитку компонентів професійно-педагогічної компетентності викладачів (ціннісно-етичного, когнітивного, функціонального, індивідуально-психологічного); діагностичного, який виявляє успішність функціонування розробленої моделі, базується на визначених критеріях (мотиваційний, вмістове, особистісний) і показателях розвитку професійно-педагогічних

знаний, уменій и навyków и професіонально значимых личностных качеств по уровням – начальный, достаточный, высокий.

Ключевые слова: компетентность, профессионально-педагогическая компетентность, преподаватель, модель, развитие, научно-методическая работа, колледж, компонент, этап.

Demidenko V. V. Teachers professional-pedagogical competence development model in the college scientific and methodical work system. The article has reviewed the contemporary state of scientific development of professional pedagogical competence of teachers; the necessity to improve the system of continuous pedagogical education to successfully meet the latest requirements has been indicated. The model of teachers' competence growth in the system of scientific methodical work of the college has been elaborated and proved, the system consists of interdependent blocks: standard-purpose (contains purpose component, legal and regulatory and scientific provision); organizational-content, that foresees successive stages (preparatory, main, resulting) of development (value-ethical, cognitive, functional, individual-psychological); diagnostic which indicates successfulness of the developed model functioning, it is grounded on specified criteria (motivational, content, personal) and on indices of professional pedagogical knowledge maturity, abilities and skills as well as professionally meaningful personal characteristics according to the levels – elementary, satisfactory, high.

Key words: competence, professional-pedagogical competence, teacher, model, development, scientific-methodical work, college, component, stage

REFERENCES

1. Boychuk Yu. D. Kompetentnisnyj pidhid jak osnova modernizacii' suchasnoi' osvity. [Competence approach as a basis for the modernization of modern education] / Boychuk Yu. D. // *Osvitniy prostir. Hlobal'ni, rehional'ni ta informatsiyni aspekty: nauk. metod. zhurn.* — Chernivtsi : Cheremosh, 2013. — Vyp. 13. — S. 130-135.

2. Demidenko V. V. Otsinyuvannya profesiynoyi kompetentnosti vykladachiv avtotransportnoho koledzhu / Demidenko V. V. // *Naukovo-praktychni aspekty psykholohiyi ta pedahohiky : materialy nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, Ukrayina, 13–14 lypnya 2012 roku).* — Kharkiv : Skhidnoukrayins'ka orhanizatsiya «Tsentr pedahohichnykh doslidzhen'», 2012. — S. 49–52.

3. Demidenko V. V. Rozrobka prohramy rozvytku profesiyno-pedahohichnoyi kompetentnosti v systemi pislyadyplomnoyi osvity / V. V. Demidenko // *Zasoby navchal'noyi ta naukovo-doslidnoyi roboty : zb. nauk. prats' / za zah. red. prof.*

V. I. Yevdokymova i prof. O. M. Mykytyuka. — Vyp. 43. — Kharkiv : KhNPU imeni H. S. Skovorody, 2014. — S. 68–81.

4. Demidenko V. V. Seredovyščnyj pidchid do rozvytku profesijno-pedahohičnoï kompetentnosti vykladačiv koledžu / V. V. Demidenko // Zasoby navčal'noï ta naukovo-doslidnoï roboty : zb. nauk. prac' / za zah. red. prof. V.I. Jevdokymova i prof. O.M. Mykytjuka. — Vyp. 42. — Kharkiv : KhNPU imeni H. S. Skovorody, 2014. — S. 51-59.

5. Karpova L. H. Formuvannja profesijnoï kompetentnosti včytelja zahal'noosvitn'oï školy : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 «teorija i metodyka profesijnoï osvity» / Karpova Larysa Heorhiïvna — Kharkiv, 2004. — 21 s.

6. Rohov E. Y. Rol' ustanovky v formyrovannii kompetentsiiy mahistrov obrazovaniya [Elektronnyi resurs] / Rohov E. Y. — Rezhym dostupa : http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Pedagogica/63545.doc.htm.

7. Yuryeva K. A. Kompetencija, kompetentnist', mižkul'turna kompetentnist' učytelja: sutnist' i zmist / K. A. Yuryeva, O. M. Tiščenko // Zasoby navčal'noï ta naukovo-doslidnoï roboty : zb. nauk. prac' / za zah. red. prof. V. I. Jevdokymova i prof. O. M. Mykytjuka. — Vyp. 42. — Kharkiv : KhNPU imeni H. S. Skovorody, 2014. — S. 169-182.

УДК 37.011.31

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Г. І. Дідук-Ступ'як

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, Україна)*

E-mail: diduk_stupyak@ukr.net

LEARNING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE WITHIN THE FRAMEWORK OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

G. I. Diduk-Stupyak

*Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine)*

Статтю присвячено проблемі формування міжкультурної комунікації студентів-іноземців у процесі вивчення української як іномови. Обґрунтовано теоретичні та прагматичні засади методики міжкультурної комунікації для носіїв чужої мови у чотирьох видах мовленнєвої діяльності. Визначено лінгводидактичні положення вивчення української мови як іноземної із використанням авторської технології інтеракції різнотипових підходів, що сприяє ефективному розвитку крос-культурної компетентності студентів-іноземців. Охарактеризовано головні складові інноваційної технології роботи з іншомовною аудиторією; вказано систему завдань і вправ, спрямованих на оволодіння лінгвістичної, соціокультурної та прагматичної компетентностей. Виокремлено лінгводидактичні проблеми компаративної методики, на якій базується авторська технологія ЛТІРП із використанням автентичних текстів. Розглянуто традиційні та новітні форми, методи й прийоми навчання студентів-іноземців у процесі формування крос-культурної компетентності.

Ключові слова: міжкультурна комунікація; крос-культурна компетентність; українська мова як іноземна; іншомовна аудиторія; авторська

технологія інтеракції різнотипових підходів; інноваційні та традиційні форми, методи й прийоми; теоретичні та прагматичні засади методики міжкультурної комунікації; автентичні тексти.

Постановка проблеми. Нині Україна знана і вже відома міжнародній спільноті. З кожним роком до нас прибуває все більше студентів-іноземців з метою здобуття фахової освіти. Відповідно, зростає роль української мови у світі. Варто зауважити, що у сучасній лінгводидактиці все частіше звертають увагу на міжкультурну або крос-культурну комунікацію і пов'язують її безпосередньо із опануванням іноземною мовою у взаємозв'язку із культурою.

Методика її навчання побудована на головних засадах формування крос-культурної компетентності, яка оперує формулою «мова через культуру і культура через мову». Це актуалізує проблему крос-культурної підготовки студентів-іноземців, що зумовлена станом і тенденціями еміграційних процесів, які створюють полікультурне суспільство у світі в цілому та в Україні зокрема. У багатьох країнах в університетах відкрилися нові спеціальності: перекладач української мови, вчитель української мови і літератури. Але, що найважливіше, в Україну прибуває все більше чужоземної молоді, яка вивчає українську мову і на професійному, і на побутовому рівнях.

З огляду на це *метою статті* є висвітлення загальних рис методики формування міжкультурної комунікації в іншомовній аудиторії у процесі вивчення української мови із використанням технології інтеракції різнотипових підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі міжкультурної комунікації або крос-культурного навчання приділяли увагу вчені Ф. Бацевич, А. Бердичевський, В. Загороднова (Дороз), Л. Кибирева, Е. Колларова, Є. Малькова, А. Залевська, В. Красних, Ж.-Ф. Ліотар, К. Оберг, Л. Паламар, С. Тер-Мінасова та ін. У їхніх наукових розвідках крос-культурність розглядається як методологічна передумова розвитку гуманітарних наук у полікультурному світі, як гарант толерантного спілкування людей різних національностей, як основа антропоцентризму.

У наукових розвідках [3, с. 12] вказується на те, що крос-культурність сприяє точному розумінню проблеми культурної ідентичності певної людської спільноти, що описується в ході історичного процесу крос-культурної взаємодії (інтеракції) та взаємозбагачення, який можливий унаслідок динаміки постійних крос-культурних зв'язків,

зокрема в процесі подолання пріоритету власних традицій, що проявляється на всіх рівнях взаємодії людей у сучасному суспільстві.

Ще у 60-х роках ХХ ст. американський учений К. Оберг з'ясував, що входження індивіда в нову культуру супроводжується неприємним відчуттям відмінності між його рідною і чужою культурами та мовами. У результаті цього виникає плутанина в орієнтації певних цінностей, нерозуміння соціальної та особистісної ідентичності. Учений назвав це «культурним шоком», який з'являється у людини у процесі вивчення іноземної мови [10, с. 182–188].

Відповідно, працюючи зі студентами-носіями іншої мови, іншої віри, іншого світосприйняття, культури, не можна не враховувати національної моделі психолінгвістичних особливостей, специфіки етносоціального світосприйняття, яка вже закладена у студентів-іноземців. Звідси випливає думка, що полімовність – це діалог світоглядів, різних систем сприйняття й освоєння світу, який представники різних націй (мов і культур) бачать крізь призму своїх мов і культур. Є. Яковлева з цього приводу висловила міркування, що при вивченні мов слід обов'язково враховувати мовну картину світу, в якій «... зафіксовані у мові специфічні для певного мовного колективу схеми сприйняття дійсності» [8, с. 47].

К. Юр'єва вважає, що «належність міжкультурної компетентності до категорії ключових підтверджується широтою спектру ситуацій її застосування, а також різноманіттям завдань, що вирішуються за її допомогою» [7, с. 176].

О. Горчакова услід за У. Гудінкустом запропонувала модель крос-культурної компетентності з трьома головними складниками: мотиваційними факторами, факторами знань і факторами навичок [1, с. 23]. Мотиваційні фактори включають у себе потреби учасників комунікативної взаємодії, взаємний потяг, соціальні зв'язки, уявлення про себе і відкритість для сприйняття нової інформації. Фактори знань утворюються загальною інформаційною мережею, уявленням про різні погляди, знання альтернативних взаємозв'язків та знання подібного і відмінного. До факторів навичок відносять здатності проявляти емпатію, бути толерантними до чужого, адаптувати комунікацію, створюючи приємні обставини контакту, змінювати поведінку у процесі спілкування, враховуючи чужі умови культури.

Таким чином, фундаментом крос-культурної компетентності є положення лінгвокультурології і сама теорія міжкультурної комунікації. Із

основ лінгвокультурології взято взаємозв'язок мови та культури із орієнтацією на мовну картину світу одного етносу, у той час як теорія міжкультурної комунікації забезпечує взаємодію різних етнічних культур в умовах полікультурного світу, що є важливим для опанування іноземною мовою. Наслідуючи відомих учених Е. Холла, Г. Єлізарову, В. Дороз у визначенні понять «крос-культурна комунікація», «міжкультурна комунікація», «інтеркультурний», схилиємося до думки, що крос-культурна і міжкультурна комунікація є взаємозамінними поняттями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лінгводидактика як сучасна наука теж розглядає коло проблем, які стосуються планетарного суспільства, звертаючись до національних, міжкультурних, загальнолюдських цінностей. Крос-культурність сприяє пошуку розумного компромісу, взаємоповаги і толерантності членів полікультурного товариства, допомагає у формуванні крос-культурної компетентності студентів-іноземців у процесі вивчення української як іномови.

Науковці В. Вінницька, К. Голобородько, Г. Макарова, З. Мацюк, Л. Паламар, Б. Сокіл, Н. Станкевич, О. Тіщенко, О. Тростинська, Н. Ушакова, А. Чистяков, К. Юр'єва та інші виокремили питання нової мовної політики як основу міжкультурного спілкування у вітчизняній лінгводидактиці. Їхні наукові розвідки вказують на толерантне і дбайливе ставлення до мовного плюралізму, надання необхідної допомоги іноземним студентам в опануванні українською мовою і культурою. У процесі розв'язання означених вище питань виникає багато проблем дидактико-методичного спрямування. Наш досвід роботи з іноземними студентами дозволив виявити серйозні об'єктивні проблеми вивчення української як іномови та формування в них крос-культурної компетентності. Перш за все, це обмеженість у навчально-методичних посібниках, підручниках, середній рівень апробації технології навчання української мови як іноземної із врахуванням специфіки мови і культури студентів-іноземців, ігнорування питань інтерференції; наслідування в основному постулатів методики навчання російської мови як іноземної; маловикористовувана диференціація навчального матеріалу.

Усе це було взято нами до уваги при розробці власної методики навчання української мови як іноземної із опорою на авторську технологію інтеракції різнотипових підходів, що базується на комунікативно-діяльнісному, особистісно орієнтованому, дискурсно-текстоцентричному,

компетентнісному, соціокультурному підходах і сприяє ефективному розвитку крос-культурної компетентності студентів-іноземців.

Т. Грушевицька, В. Попков, О. Садохін, Н. Крилова, Ю. Тен [2; 4; 5] вважають, що крос-культурна (міжкультурна) комунікація передбачає високорозвинуту здатність до мобілізації системи знань і вмінь, необхідних для декодування і адекватної інтерпретації смислу мовленнєвої та екстралінгвістичної поведінки представників різних культур, що полягає в орієнтуванні у соціокультурному контексті конкретної комунікативної комунікації. Відповідно до висловленого ми виділили у структурі крос-культурної (міжкультурної) компетентності такі субкомпетенції, що, у свою чергу, лежать в основі компонентів авторської лінгвометодичної технології інтеракції різнотипових підходів (ЛТІРП), як: **соціолінгвістичну компетенцію** (відбір, використання і розуміння іноземними студентами мовних граматичних категорій і форм у залежності від дискурсу спілкування); **соціопсихологічну компетенцію** (розрізнення соціокультурних психотипів і володіння ними за певних обставин комунікації (побутової, професійної тощо)); **соціокультурну компетенцію** (врахування національно-специфічних тенденцій, умов життя, автохтонних елементів культури народу, мова якого вивчається).

Наш досвід роботи з іноземними студентами довів істинність тези сучасної лінгводидактики, що крос-культурна (міжкультурна) компетентність у сьогодиншньому світі та інформаційному суспільстві стає такою ж соціальною необхідністю, як загальна освіта, комп'ютерна грамотність, необхідність знання хоча би однієї іноземної мови.

На базі описаного зупинимося детальніше на авторській лінгвометодичній технології різнотипових підходів (ЛТІРП) до вивчення української мови як іноземної.

Охарактеризуємо кожен підхід окремо:

а) особистісно орієнтований, в основі якого лежать інтерактивні методи, ігрові форми навчальної взаємодії з притаманною для гри свободою, змагальністю, які є засадничими складовими компаративної методики, що актуалізує проблему самореалізації особистості і дозволяє їй у деякій мірі реалізувати свої потенції, створюючи власний світ, особливий простір, програючи в ньому свої і чужі моделі реальності через імітацію життєвої ситуації, яка дозволяє апробувати цю цінність у дії і у спілкуванні з іншими людьми, у зіставленні з іншими загальнолюдськими цінностями;

б) комунікативно-діяльнісний, базисом якого є створення штучного мовного середовища, моделювання ситуацій, які б спонукали суб'єкт навчання здійснювати комунікативні акти, і який виступає як спосіб презентації у зв'язному висловлюванні студентами власних лексичних і граматичних доповнень, дедуктивних і індуктивних міркувань, різножанрових описів, оповідей, парадоксальних фактів, фантазій, які не мають однозначного тлумачення; критична рефлексія, яка дозволяє звертатись до смислотворчості студента-іноземця замість механічного заучування (при цьому бажаним є момент з'ясування суб'єктом своїх розумінь щодо виучуваних граматичних явищ, що забезпечує розвиток критичного мислення у процесі використання компаративної методики);

в) дискурсно-текстоцентричний, що допомагає студентам-іноземцям опанувати граматичні категорії, явища безпосередньо у зв'язних текстах різних типів і стилів за різних обставин мовлення (дискурсів). Як показує практика, цей аспект дозволяє ознайомити представників іншої спільноти на матеріалі свого чи чужого висловлювання із значенням мовних одиниць, з правилами і особливостями їх використання у власному мовленні; у процесі роботи з автентичними текстами формуються лінгвістична, комунікативна і крос-культурна компетентності іномовців, розвивається їх чуттєво-емоційна сфера, зростає духовність;

г) компетентнісний, ядром якого є здатність іноземних студентів накопичувати, адекватно застосовувати здобуті знання на практиці залежно від навчальної та життєвої потреби; це метафоричне використання навчально-виховного матеріалу як механізму активізації синкретичного емотивного цілісного охоплення ситуації в єдності асоціативних, когнітивних та логічних зв'язків для актуалізації мисленнєво-мовленнєвих можливостей особистості;

д) соціокультурний (лінгвокультурологічний) підхід, фундаментальними особливостями якого визнається взаємодія особистості зі світом культури, в якому відбувається осмислення, перегляд своїх цінностей, пошук шляхів саморозвитку, самовдосконалення, самовиховання; у процесі якого активно розвивається українська етноестетична рефлексивна функція мислення іномовної особистості. Мовна й концептуальна картини світу створені людиною і становлять основу її ментальності, аксіологічної (оцінної) за своєю природою, оскільки оцінювання є складником людського пізнання й людської природи

загалом. Лінгвокультурологи номінують одиниці мови різних рівнів на позначення предметів і явищ реального світу крізь призму ментальної свідомості, що і враховано нами.

Основою національно зумовленої інтерпретації світу, що впливає на мислення, свідомість і світосприйняття мовців певної національної спільноти, є лінгвокультуреми, концепти або константи, що разом утворюють концептуальну картину світу і становлять етнічне колоритне тло, яке й опановують у ході навчання української мови студенти-іноземці. Власне, ці мовні засоби і формують їхню крос-культурну компетентність у процесі читання творів українських письменників і поетів, під час слухання аудіотекстів, котрі сприяють збагаченню словникового запасу носіїв іншої мови і культури, розвитку їхніх креативно-творчих здібностей.

Усі ці підходи поєднуються у розробленій нами лінгвометодичній технології інтеракції різнотипових підходів до навчання української як іномови, що базується на інтерактивному та креативно-дослідному навчанні.

Для розвитку крос-культурної компетентності студентів-іноземців пропонуємо поєднати елементи всіх указаних підходів і здійснювати це за допомогою спеціальної системи завдань і вправ (мовленнєвих, ситуативних, мовно-ситуативних, комбінованих тощо), спрямованих на оволодіння лінгвістичної й прагматичної компетентностей. Важливу роль при цьому відіграє текст, який є основним дидактичним засобом розроблених комплексних вправ і завдань.

Нині активно впроваджується компаративна методика, яка лежить в осерді авторської технології ЛТІРП. Основними постулатами компаративної методики є:

- необхідність усвідомленого засвоєння мовних явищ у порівнянні з рідною мовою на основі автентичних (автохтонних) текстів і способів їхнього використання у мовленні;
- зіставне вивчення мовленнєвих явищ, що передбачає порівняння подібних і контрастних мовленнєвих фактів двох мов з метою подолання негативної інтерференції;
- використання на занятті чотирьох видів мовленнєвої діяльності (слухання, читання, письма і говоріння) у взаємозв'язку;
- опора на активні форми, методи й прийоми навчання із залученням технічних засобів.

На зміну традиційним методам навчання іноземних студентів лише за допомогою книг, вивчення граматики елементарними прийомами

аналізу, синтезу й повторення та використання однотипних вправ прийшли інноваційні форми, методи й прийоми, інтерактивні методи, комп'ютерні та мультимедійні технічні засоби, які засновані на порівнянні, контрасті, зіставленні мов під час вивчення крізь призму культури, із урахуванням правил етикету, знання невербальних форм вираження (міміки, жестів) тощо. Наприклад, нами на заняттях з іноземними студентами використовувалися такі інтерактивні методи, як «Закінчи речення», «Заверши фразу», «Вилучи зайве», прийоми «Хвилина розмови», «Зміни співбесідника», метод симуляції, метод рольової гри, метод «Презентуй себе» та інші.

Тісний зв'язок і взаємозалежність викладання української мови як іноземної і міжкультурної комунікації очевидні. Мова повинна вивчатися в нерозривній єдності зі світом і культурою народів, які розмовляють цими мовами. Навчитися спілкуватися (усно і письмово), навчитися створювати, а не тільки розуміти іноземну мову – це важке завдання, ускладнене ще й тим, що спілкування – не просто вербальний процес. Нині викладання української мови в іншомовній аудиторії сприймається саме як засіб повсякденного спілкування з носіями іншої культури, а наявний для вивчення лінгвістичний матеріал засвоюється на основі автентичних текстів.

Наголосимо на тому, що, крім зіставлень слів, проведення семантико-граматичних аналогій, використовуємо у нашій технології метод смислового бачення, метод символічного бачення, метод конструювання понять. На прикладі ситуативно-мовної вправи покажемо можливості формування міжкультурної (крос-культурної) компетентності у студентів-іноземців. Попередньо нами була проведена словникова робота щодо роз'яснення значення символічних слів і словосполучень. Після цього виконуємо письмово вправу.

Вправа. Прочитайте тексти. Запишіть їх, добираючи із довідки необхідні за змістом дієслова, вживаючи їх у правильному часі. Поясніть значення цих слів. Використовуючи тлумачний словник, з'ясуйте поняття лінгвокультурем «солярний», «символіка», «обрядовий», «калач», «вишивка», «предки», «тотем», «священний».

Текст 1

Багата солярна символіка ... в обрядовій їжі та в багатьох речах, які ... нас. Так, хліб, паляниця, калач, корж, весільний коровай такі самі круглі, як Сонце. У вишивках, килимах, різьбленні по дереву, українській

кераміці часто ... символи Сонця – коло, рівнобічний хрест, розетка, восьмикутна зірка, свастика (сварга), концентричні кола, спіраль, ромашка і т.п. (В. Цимбалюк)

Довідка: зберегти, зустрічати, оточити.

Текст 2

Шанували наші предки і птахів-тотемів. А їх було чимало, і всі вони щось символізували. Їх ..., ..., вважали священними птицями. Так, лебідь і голуб ... символами вірного і чистого кохання, сокіл і орел – символами мужнього юнака, ворон – символом суму і лиха, зозуля – символом самотності.

З усіх птахів найбільш шанованими в Україні є півень і лелека, які є охоронцями домашнього вогнища. Згадаймо народні перекази про півня, який тричі співає вночі, а на світанку ніби розгонить перед сходом сонця нечисту силу, або про лелеку, який колись, за легендою, нібито був людиною, яку покарав Бог за непослух, примусивши її збирати по болотах, полях, річках тих плазунів, що повипускав із мішка. Тепер лелеки ... людські оселі, поселяючись біля них. (В. Цимбалюк)

Довідка: бути, обожнювати, шанувувати, символізувати, стерегти.

Після виконання цієї вправи пропонується **комунікативний практикум** для закріплення значення вивчених слів та словосполучень на тему ментальної символіки українців.

Наприклад, уявіть, що ви повернулися на рідну землю і розповідаєте своїм родичам і друзям про ментальну символіку українців. Складіть уявний діалог (трилог, полілог) спілкування з членами своєї родини про спільні і відмінні риси національних символів вашого та українського народів.

Аналізуючи значення дієслів, виконуючи попередньо словникову роботу, такі творчі ситуативно-мовні вправи та комунікативний практикум, доходимо висновку, що через мовний матеріал з яскраво-вираженою національною символікою формується новий світогляд студента-іноземця, тому що мовні символи є оберегом національного коду, власної пам'яті кожного народу. Для українців мовним знаком культури будуть рядки колискової, що її співала ненька у дитинстві, колядки, щедрівки та веснянки як обрядові пісні, поезії Т. Шевченка, Л. Українки, І. Франка, Ліни Костенко та інших. Маємо враховувати, що для іномовців ознайомлення з цими словами-символами носить (особливо на початку) в основному естетичний та, у деякій мірі, емоційний характер. Але необхідно поступово розвивати міжкультурну (крос-культурну)

компетентність через завдання такого типу. Уява студентів, які засвоювали україномовну лексику в умовах навчального середовища із використанням елементів компаративної методики, активізується значно частіше, ніж при застосуванні традиційної методики. Це зумовлено ще й тим, що опанування українською лексикою і граматику відбувається крізь призму зіставлення, порівняння традицій, розуміння явищ природи тощо. В опорі на можливість уяви студентів-іноземців нами пропонувалися ситуації проблемно-побутового, соціального, навчально-наукового характеру, які для їхньої ментальності були новими і не мали конкретної аналогії у попередньому реальному житті.

Максимальний розвиток міжкультурної комунікації, на нашу думку, є головним, перспективним і нелегким завданням. Для його вирішення слід освоїти і нові методи викладання української як іномови, що спрямовані на використання усіх чотирьох видів володіння мовою. Досвід вказує на важливість застосування попередньо вказаних підходів у взаємодії. Як засвідчила практика, авторська технологія ЛТІРП сприяє ефективному формуванню крос-культурної компетентності у процесі навчання української мови як іноземної. Для цього нами пропонуються тематично дібрані автентичні тексти, що відповідають як сучасним реаліям (ілюструють сьогоднішній україномовний дискурс), так і особливостям історичної минувшини; розповідають про діяльність і життя відомих представників науки, освіти, культури. Відбір такого предметного змісту зумовлений рівнем знань і загальним кругозором студентів-іноземців із урахуванням характеру тематики і культурного компонента, що сприяє розвитку їх критичного та порівняльного мислення. Вважаємо, що у майбутньому це допоможе їм конструктивно спілкуватися українською мовою, продуктивно вирішуючи професійні та побутові проблеми і, відповідно, досягти успіху у міжкультурному спілкуванні.

Висновки. Отже, міжкультурна комунікація є адекватною соціальною взаємодією двох або більше учасників комунікативного акту – представників різних лінгвоетнокультур, що усвідомлюють свою «інакшість», «чужорідність». У процесі навчання української мови як іноземної студент розширює свою індивідуальну картину світу за рахунок прилучення до мовної картини світу носіїв цієї мови, до їх духовної спадщини, національно-специфічних способів досягнення міжкультурного взаєморозуміння [9, с. 47]. При цьому у свідомості студента синтезуються знання як про специфіку рідної культури, культури різних мов, так і про

спільність культури і комунікації. Саме завдяки критичному осмисленню чужого способу життя і здійснюється процес збагачення картини світу, а це слугує запорукою успішного оволодіння студентами українською мовою як іноземною.

Перспективи подальших розвідок. Уважаємо за необхідне в наступних дослідженнях розкрити ефективні форми самостійної роботи студентів-іноземців у процесі формування міжкультурної комунікації при вивченні української як іномови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горчакова О. А. Кросс-культурный менеджмент в образовании : Тексты лекций. — Одесса : Фаворит, 2013. — 114 с.
2. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации : учебник для вузов / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 352 с.
3. Дороз В. Кросс-культурне навчання української мови як дидактична система / В. Дороз // Українська мова і література в школі. — 2009. — № 1. — С. 12–17.
4. Крылова Н. Б. Культурология образования / Н. Б. Крылова. — М. : Народное образование, 2000. — 272 с.
5. Тен Ю. П. Культурная и межкультурная коммуникация : учебник / Ю. П. Тен. — Ростов-на-Дону : Феникс, 2007. — 328 с.
6. Цимбалюк В. І. Мова як генетичний код народу : навчальний посібник для факультативних занять / В. І. Цимбалюк. — Тернопіль : Мандрівець, 2009. — 176 с.
7. Юр'єва К. А. Компетенція, компетентність, міжкультурна компетентність учителя : сутність і зміст / К. А. Юр'єва, О. М. Тіщенко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : Збірник наукових праць. — 2014. — № 42. — С. 169—182.
8. Яковлева Е. С. К описанию русской языковой картины мира / Е. С. Яковлева // Русский язык за рубежом. — 1996. — № 1-2-3. — С. 47–56.
9. Coste D. Delaclassébilingue a l'educationplurilingue / D. Coste // Lefrancaisdanslemonde, mai-juin 2006, n.º345 [consultele 27 fevrier 2008]. — Disponiblesurlesite : <http://www.fdlm.org/fle/article/345/bilingue.php>.
10. Oberg K. Culture shock : adjustment do new cultural environments / K. Oberg // Practical Anthropology. — 1960. — № 7. — P. 177–182.

**Дидук-Ступяк Г. И. Изучение украинского языка как иностранного
сквозь призму межкультурной коммуникации**

Статья посвящена проблеме формирования межкультурной коммуникации студентов-иностранцев в процессе изучения украинского как инопозыка. Обоснованы теоретические и прагматические основы методики межкультурной коммуникации для носителей чужого языка в четырех видах речевой деятельности. Определены лингводидактические положения изучения украинского языка как иностранного с использованием авторской технологии интеракции разнотипных подходов, способствует эффективному развитию кросс-культурной компетентности студентов-иностранцев. Охарактеризованы главные составляющие инновационной технологии работы с инопозычной аудиторией; указано систему заданий и упражнений, направленных на овладение лингвистической, социокультурной и прагматической компетенций. Выделены лингвометодические проблемы компаративной методики, на которой базируется авторская технология ЛТИРП с использованием аутентичных текстов. Рассмотрены традиционные и новейшие формы, методы и приемы обучения студентов-иностранцев в процессе формирования кросс-культурной компетентности.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, кросс-культурная компетентность; украинский язык как иностранный; инопозычная аудитория; авторская технология интеракции разнотипных подходов; инновационные и традиционные формы, методы и приемы; теоретические и прагматические основы методики межкультурной коммуникации; аутентичные тексты.

Diduk-Stupyak G. I. Learning Ukrainian as a foreign language within the framework of cross-cultural communication. The article is devoted to the problem of formation of cross-cultural communication of foreign students in the process of learning Ukrainian as a foreign language. Theoretical and pragmatic ways of intercultural communication methods for foreign language speakers in four types of speech activity have been substantiated. There have been determined linguistic and didactic principles of learning the Ukrainian language as a foreign language using proprietary technology of interaction of different approaches that promotes the development of effective cross-cultural competence of foreign students. The main components of the innovative technology of work with foreign language audience have been characterized; a system of tasks and exercises aimed at mastering linguistic, socio-cultural and pragmatic competences has been set. There have been determined linguistic and methodical problems of comparative methodology, which proprietary technology LTIRP with the usage of authentic texts is based on. Traditional and new forms, methods and techniques of teaching foreign students in the process of formation of cross-cultural competence have been considered.

Key words: cross-cultural communication; Ukrainian as a foreign language; foreign language audience; proprietary technology of interaction of different approaches; innovative and traditional forms, methods and techniques; theoretical and pragmatic principles of intercultural communication techniques; authentic texts.

REFERENCES

1. Gorchakova O. A. *Kross-kulturnyi menedzhment v obrazovanii* [Cross-cultural management in education]: Teksty lektsiy. — Odessa : Favorit, 2013. — 114 s.
2. Grushevitskaia T. G. *Osnovy mezhkulturnoy kommunikatsii* [Fundamentals of Cross-cultural Communication] : uchebnik dlia vuzov / T. G. Grushevitskaia, V. D. Popkov, A. P. Sadokhin. — M. : IUNITI-DANA, 2003. — 234 s.
3. Doroz V. *Kros-kulturne navchannia ukraiinskoi movy yak dydaktychna systema* [Cross-cultural teaching of the Ukrainian language as a didactic system] / Viktoriia Doroz // *Ukraiinska mova i literatura v shkoli*. — 2009. — № 1. — S. 12 – 17.
4. Krylova N. B. *Kulturologiia obrazovaniia* [Cultural education] / N. B. Krylova. — M. : Narodnoe obrazovanie, 2000. — 272 s.
5. Ten Yu. P. *Kulturnaia i mezhkulturnaia komunikatsiya* [Cultural and Cross-cultural Communication] : uchebnik / Yu. P. Ten. — Rostov-na-Donu : Feniks, 2007. — 328 s.
6. Tsymbaliuk V. I. *Mova yak henetychnyi kod narodu : navchalnyi posibnyk dlia fakultatyvnykh zaniat* [Language as the genetic code of the people: a manual for extracurricular activities] / V. I. Tsymbaliuk. — Ternopil : Mandrivets, 2009. — 176 s.
7. Yuryeva K. A. *Kompetentsiia, kompetentnist, mizhkulturna kompetentnist uchtelia: sutnist i zmist* [The sphere of competence, competence, teacher's cross-cultural competence: the essence and content] / K. A. Yuryeva, O. M. Tishchenko // *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty : Zbirnyk naukovykh prats*. — 2014. — № 42. — S. 169–182.
8. Yakovleva E. Y. *K opisaniiu russkoi yazykovoy kartiny mira* [The description of the Russian language picture of the world] / E. Y. Yakovlev // *Russkiy yazyk za rubezhom*. — 1996. — № 1–3. — S. 47–56.
9. Coste D. *Delaclassébilingue a l'éducationplurilingue* / D. Coste // *Lefrancaisdanslemonde*, mai-juin 2006, n.°345 [consultele 27 fevrier 2008]. — Disponiblesurlesite : <http://www.fdlm.org/fle/article/345/bilingue.php>.
10. Oberg K. *Culture shock : adjustment do new cultural environments* / K. Oberg // *Practical Anthropology*. — 1960. — № 7. — P. 177–182.

**МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ
УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ З «ОСНОВ ЗДОРОВ'Я»**

О. С. Дождьева

*Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна
(м.Харків, Україна)*

E-mail: manonchik1991@gmail.com

**METHODS OF EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS EVALUATION
OF SECONDARY SCHOOL PUPILS FOR THE SUBJECT
«BASICS OF HEALTH»**

O. S. Dozhdova

V. N. Karazin Kharkiv national university (Kharkiv, Ukraine)

Стаття присвячена проблемі оцінювання навчальних досягнень учнів з предмету «Основ здоров'я». Розглянуто особливості організації розробленої автором методики оцінювання навчальних досягнень з «Основ здоров'я». В її основі лежить положення про рівні засвоєння інформації за Б. Блумом. Стисло охарактеризовано компоненти методики оцінювання. На підставі проведеного тестування робиться висновок про недостатній рівень практичного застосування учнями середньої школи знань, отриманих на уроках з предмету «Основи здоров'я». Аналіз ціннісно-мотиваційної сфери засвідчив зменшення зацікавленості предметом в останніх класах основної школи, порівняно з молодшими класами. Визначено, що представлена методика забезпечує зворотній зв'язок у процесі викладання навчального предмету «Основи здоров'я».

Ключові слова: навчання, здоров'я, оцінювання, тестування, учні, школа, знання.

Постановка проблеми. Оцінювання та контроль здобутих знань, умінь та навичок здавна є невід'ємною частиною педагогічного процесу у всіх навчальних закладах. Багато науковців, діячів освіти розглядали це питання, збирали дані, будували гіпотези, аби якнайкраще зрозуміти, які саме уявлення мають учні про навчальний матеріал, а також як дидактико-методичні інновації відображаються на навчальних досягненнях учнів. Удосконалення методики оцінювання зумовлені переважно переносом акценту з вимірювання обсягу набутих учнем знань на визначення рівня сформованості вмінь і навичок, компетентностей, потребою у диференційованому оцінюванні навчальних досягнень кожного учня.

Система загальної середньої освіти України передбачає 11-річне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах [4]. Державним стандартом базової і повної середньої освіти передбачено викладання різноманітних навчальних дисциплін, у процесі засвоєння яких учні оволодівають систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво, забезпечується їхній інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності [3]. Навчальною дисципліною, що має за мету набуття учнями знань, умінь та навичок у сфері здоров'язбереження, є «Основи здоров'я». Саме оцінюванню навчальних досягнень з вище згаданого предмета і присвячено цю статтю.

Соціолог Керол Г. Вайс вважає, що оцінювання – це систематизований аналіз дій, результатів, які порівнюють із попередньо встановленими планами, програмами та стандартами з метою вдосконалення організації всієї системи, що підлягає оцінюванню [15].

Мета статті – розкрити сутність методики оцінювання навчальних досягнень (МОНД) учнів основної школи з предмету «Основи здоров'я». До завдань статі слід віднести такі: 1) обґрунтувати МОНД; 2) висвітлити організаційні питання реалізації МОНД; 3) розкрити можливості та сфери її застосування.

Виклад основного матеріалу статті. Ефективне оцінювання, доцільність його форм та методів є частиною якісної освіти, інструментом системи керування якістю навчання. Більш того, від дієвості оцінювання, його ефективності залежить успішність вирішення педагогічних задач. Саме тому проблемі контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів присвячена чимала кількість робіт (В. Аванесов, О. Авраменко, О. Андрійчук, Ю. Бабанський, І. Булах, В. Звонніков, Ю. Ковальчук,

Н. Тализіна, М. Челишкова та ін.). Звісно, педагогічна думка в галузі оцінювання навчальних досягнень учнів не стоїть на місці. Чимала кількість педагогів-науковців, освітян-практиків, методистів [9; 11–13] розробляли нові підходи до оцінювання. У всіх цих дослідженнях був зроблений наголос на тому, що кожна оцінювальна процедура має чітко відповідати певним принципам, виконувати окреслені функції, вирішувати завдання, а також відповідати меті, що ставилась перед оцінюванням. І до того ж мінімізувати суб'єктивний вплив учителя на результат оцінювання, щоб зробити контроль навчальних досягнень об'єктивним. Безумовно, для керуванням навчально-пізнавальною діяльністю учнів потрібне незалежне, неупереджене оцінювання, засноване на сучасних педагогічних вимірюваннях учнівської обізнаності з певного предмету. Саме це й зумовлює постійне вдосконалення процедур оцінювання навчальних досягнень учнів.

Шкільний предмет «Основи здоров'я» спрямований на формування культури здоров'я учнів, мотивацію до здорового способу життя та набуття високого рівня валеологічних знань [6]. Валеологічні знання – це комплекс знань про здоров'я людини і всі чинники впливу на нього – біологічні, екологічні, соціальні тощо; норми, навички здорового способу життя (ЗСЖ) та їх трансформація у переконання, інші регулятори практичної валеологічної свідомості і стереотипи поведінки.

Традиційно, виділяють такі методи оцінювання навчальних досягнень учнів [2]:

- 1) усне опитування учнів;
- 2) письмова перевірка знань;
- 3) співбесіда;
- 4) практичні завдання;
- 5) тестування.

Кожен із цих методів має певний властивий йому ступінь суб'єктивізму, що шкодить визначенню реального рівня знань кожного учня. Тим не менш, найбільш неупередженим називають метод тестування, оскільки він передбачає наявність зафіксованого переліку питань та майже завжди чітко встановлені варіанти відповіді (за винятком тестів відкритої форми). Тому для забезпечення незалежності результатів та об'єктивності методика оцінювання навчальних досягнень учнів основної школи, що представлена у статті, застосовує тестову перевірку знань.

Засоби навчальної та науково-дослідної роботи

Розробка тестових завдань з основ здоров'я базувалась на навчальній програмі для кожного з досліджуваних класів (5–9 класи) основної школи, а також на основі таксономії когнітивних цілей навчання Б. Блума [10; 14]. Науковцем було виділено 6 рівнів засвоєння інформації: знання (відтворення), розуміння, застосування, аналіз, синтез і оцінка (оцінювання), що відображають поетапність та рівневу організацію засвоєння навчального матеріалу. Враховуючи ці відомості, було побудовано тести (тести-сходинки) для учнів основної школи (від 10–11 до 15–16 років) з предмету «Основи здоров'я», що мають чотири рівні у відповідності до основ побудови методики (Таблиця 1).

Таблиця 1

Рівень	Інформація
I рівень	відповідає першому рівню засвоєння інформації за Б. Блумом – відтворення знання (мультивибір відповіді на тест закритого типу)
II рівень	відповідає другому рівню засвоєння знань у таксономії Б. Блума – розуміння (тести на поєднання понять за замістом)
III рівень	відповідає третьому та четвертому рівням засвоєння інформації за Б. Блумом – застосування й аналіз (тести на визначення послідовності дій, алгоритм розв'язання практичних проблем)
IV рівень	відповідає п'ятому та шостому рівням таксономії Б. Блума – синтез та оцінка (ситуаційні задачі)

Відповіді учнів на тестові завдання перевіряють на збіг із правильними або еталонними варіантами, після чого вираховується коефіцієнт правильної відповіді – відношення кількості наданих правильних відповідей до кількості еталонних відповідей. Далі для кожного рівня необхідно знайти коефіцієнт засвоєння знань [1], що відповідає процентному відношенню числа правильних відповідей до кількості запропонованих. Таким чином можна буде наблизитись до визначення реального обсягу знань учнів з предмету «Основи здоров'я».

Важливий компонент МОНД – ціннісно-мотиваційний, реалізація якого базується на тесті кольорових метафор, розробленого психологом А. Еткіндом [7; 8]. В основі тесту лежить кольороасоціативний

експеримент, що передбачає визначення ставлення до певних понять через кольорові асоціації, що тісно пов'язані з емоційними переживаннями кожної людини. Метод кольороасоціативного тестування відрізняється від інших специфічним способом визначення реакції на кольорові стимули. Стимульним матеріалом, за якими відбувається тестування, є набір кольорів М. Люшера [5]. Досліджуваному пропонують співвіднести такі поняття як «моя мати», «мій батько», «який я насправді», «моє майбутнє», «страх», «любов», «радість» та ще низку понять, що відповідає його віку та статусу, із вісьмома кольорами: чорний, фіолетовий, сірий, зелений, червоний, жовтий, синій, коричневий. Після співвіднесення понять і кольорів пропонується розташувати ці кольори в порядку суб'єктивної привабливості. Автором виконана модифікація тесту: було додано специфічні для предмета «Основи здоров'я» поняття «здоров'язбереження», «безпека», «урок основ здоров'я», розширено фракцію шкідливих звичок тощо.

До експерименту з перевірки розробленої методики оцінювання навчальних досягнень з основ здоров'я було залучено 210 учнів основної школи (всі вони є учнями харківських загальноосвітніх навчальних закладів). У ході дослідження за допомогою МОНД вдалося виявити, що III та IV рівнів засвоєння навчального матеріалу з основ здоров'я досягла недостатня кількість учнів, а це у свою чергу свідчить про їхню недостатню здатність до свідомого використання отриманих знань, аналізу й оцінювання ситуацій, де необхідно застосувати набуті знання й уміння здоров'язбережувальної діяльності тощо. На цій основі можна зробити припущення, що на уроках мало уваги приділяється розв'язанню творчих завдань та виконання практичних вправ. Саме виконання подібних завдань давало зниження загальних балів за тестом знань (приблизно на 3–4 бали) у середньому в порівнянні з реальними оцінками в класних журналах відповідних класів.

Результати оцінювання ціннісно-мотиваційного ставлення до вивчення предмета «Основи здоров'я» розкривають певну закономірність: чим старші учасники експериментальної групи, тим частіше ставлення до таких понять як «здоров'язбереження», «безпека», «урок основ здоров'я», «вчитель з основ здоров'я» погіршується (переміщується з перших позицій на п'яту–шосту та в деяких класах – на восьму з восьми можливих). Однак, разом із цим, поняття «моє здоров'я» у всіх класах посідає перше–друге місце, а «хвороба» посідає останні місця. Блок шкідливих звичок розміщений за підрахунком

середніх даних на п'ятому–шостому місцях та асоціюється з чорним кольором, що означає підсвідоме негативне сприйняття шкідливих звичок більшістю учасників експериментальної групи.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Пошук нових методик оцінювання навчальних досягнень зумовлений зміною підходів до контролю навчальних досягнень школярів, його інтегрованого та диференційованого характеру. Розроблена методика оцінювання навчальних досягнень являє собою чотирирівневе тестування знань учнів з основ здоров'я, а також аналіз ціннісно-мотиваційного ставлення до вивчення цього предмету. У ході роботи було виявлено такі переваги даної методики: 1) ґрунтовний підхід до оцінки теоретичної підготовленості учнів, сформованості в них здоров'язбережувальних знань, мотиваційної та емоційної сфер навчання; 2) диференційований підхід до оцінювання – розподіл завдань за рівнями засвоєння знань, що необхідні при їх виконанні; 3) мінімізація суб'єктивного фактору впливу на оцінювання знань; 4) легкість у використанні. Розроблена методика виконує функцію зворотного зв'язку в навчальному процесі з опанування предмету «Основи здоров'я» і допоможе сформувати здоров'язбережувальні вміння школярів на високому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю. К. Бабанский. — М. : Педагогика, 1982. — 192 с.
2. Булах І. Є. Метод контролю та оцінювання рівня знань / І. Є. Булах // Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України / за заг. ред. В. Зубка. — К. : Видавничий дім «КМ Academia», 1997. — С. 169–186.
3. Державний стандарт базової і середньої загальної освіти [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Про затвердження Державного стандарту початкової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392. — Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/derj-stand.html>
4. Про загальну середню освіту: Закон України від 13.05.1999 р. № 651-XIV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 28. — ст. 230. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
5. Соломин И. Л. Современные методы психологической экспресс-диагностики и профессионального консультирования / И. Л. Соломин. — СПб. : Речь, 2006. — 279 с.

6. Удовенко М. А. Формування цілісного мислення в процесі вивчення шкільного предмету «Основи здоров'я» як наукова проблема / М. А. Удовенко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць; за заг. ред. проф. В.І.Євдокимова і проф. О.М.Микитюка. — Харків :ХНПУ імені Г.С.Сквороди, 2014. — Вип. 39. — С. 176–182.

7. Эткинд А. М. Цветовой тест отношений / А. М. Эткинд // Общая психодиагностика / под. ред. А. А. Бодалёва, В. В. Столина. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987. — С. 221–227.

8. Эткинд А. М. Цветовой тест отношений и его применение в исследовании больных неврозами / А. М. Эткинд // Социально-психологические исследования в психоневрологии. — Л. : НИПНИ им. В. М. Бехтерева, 1980. — С. 110–114.

9. Andrews G. Workshop Evaluation: Old Myths and New Wisdom / G. Andrews // New Directions for Adult and Continuing Education. — 1997. — vol.76. — pp. 71–85.

10. A taxonomy for learning, teaching, and assessing: a revision of Bloom's Taxonomy of educational objectives / L. Anderson, D. Krathwohl, P. Airasian and others. — New York : Addison Wesley Longman Inc, 2001. — 264 p.

11. Bissell A. A New Method for Assessing Critical Thinking in the Classroom / A. Bissell, P. Lemons // BioScience. — 2006. — vol.56(1). — p. 66.

12. Ebert-May D. Disciplinary Research Strategies for Assessment of Learning / D. Ebert-May, J. Batzli, H. Lim // BioScience, 2003. — vol. 53(12). — pp. 12–21.

13. Enhancing Student Learning through Effective Formative Feedback / C. Juwah, D. Macfarlane-Dick, B. Matthew and others. — New York, United Kingdom : Higher Education Academy Generic Centre, 2004. — p. 44.

14. Taxonomy of educational objective: the classification of educational goals volumes 1 and 2: cognitive domain/ affective domain / B. S. Bloom, M. D. Englehart, E. J. Furst and others. — London : Longman, 1970. — 208 p.

15. Weiss C. Evaluation: methods for studying programs and policies / C. Weiss — NJ : Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1983. — 665 p.

Дождёва Е. С. Методика оценивания учебных достижений учеников основной школы по «Основам здоровья». Статья посвящена проблеме оценивания знаний учащихся по предмету «Основы здоровья». Рассмотрены особенности организации разработанной автором методики оценивания учебных достижений по «Основам здоровья». В её основе лежит положение об уровнях усвоения информации по Б. Блуму. Кратко охарактеризованы компоненты методики оценивания. На основании проведенного тестирования делается вывод о недостаточном уровне практического применения учащимися основной школы

знаний, полученных на уроках по предмету «Основы здоровья». Анализ ценностно-мотивационной сферы засвидетельствовал уменьшение заинтересованности предметом в последних классах основной школы, по сравнению с младшими классами. Определено, что представленная методика обеспечивает обратную связь в процессе преподавания учебного предмета «Основы здоровья».

Ключевые слова: обучение, здоровье, оценивание, тестирование, ученики, школа, знания.

Dozhdova O. S. Methods of educational achievements evaluation of secondary school pupils for the subject «basics of health». The article discloses some problems of knowledge assessment of such subject as health basics and questions about formation, preservation, strengthening and developing of pupils' health. It is reported that school curriculum has undergone qualitative changes and complemented considerable amount of material which students need to learn. A mention should be made there is an urgent problem of the invention of a unified system or methodology of students' knowledge assessment that would include such assessments as intellectual, operational, active and value-motivational. It is described some questions about levels of assimilation the information. It is analyzed a special test by the author which there was an education analysis of students' of Kharkiv schools as for questions of learning the basics of health and healthy lifestyle on the correct conclusions. It deals with the method of assessment of student achievement is a four-level testing of students' knowledge of basics of health, as well as analysis of value-motivational sphere of studying this subject. Attention is drawn to such a method that performs the function of backward reply of educational process and will help to form pupils' health preserving skills at high level from such subject as basics of health.

Keywords: education, health, evaluation, testing, students, school, knowledge.

REFERENCES

1. Babanskyj Ju. K. Problemy povyshenya efektyvnosti pedagogicheskyyh yssledovanyj [Problems of increasing the effectiveness of teaching research] / Ju. K. Babanskyj. — M. : Pedagogyka, 1982. — 192 s.

2. Bulakh I. Ye. Metod kontrolyu ta otsynuyannya rivnya znan [Method of assessment of knowledge] / I. Ye. Bulakh // Suchasni systemy vyshchoyi osvity. — K. : Vydavnychy dim «KM Academia», 1997. — S. 169–186.

3. Derzhavnyy standart bazovoyi i seredn'oyi zahal'noyi osvity [The State Standard of general secondary education] [Elektronnyy resurs] / Kabinet Ministriv Ukrayiny // Pro zatverdzhennya Derzhavnoho standartu pochatkovoyi seredn'oyi osvity : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 23.11.2011 № 1392. — Rezhym dostupu : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/derj-stand.html>

4. Pro zahal'nu serednyu osvitu [On General Secondary Education] : Zakon Ukrainy vid 13.05.1999 r. # 651-XIV [Elektronnyy resurs] // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. — 1999. — # 28. — st. 230. — Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>

5. Solomin I. L. Sovremennye metody psichologicheskoy jekspress-dagnostiki i professional'nogo konsul'tirovaniya [Modern methods of psychological rapid diagnosis and professional consultation] / I. L. Solomin. — SPb/ : Rech', 2006. — 279 s.

6. Udovenko M. A. Formuvannya tsilisnogo myslennya v protsesi vyvchennya shkil'nogo predmetu «Osnovy zdorov'ya» yak naukova problema / M. A. Udovenko [Methodology of formation primary school students' health-competence in the process of «health basics» studies] // Zasoby navchal'noyi ta naukovo-doslidnoyi roboty : zb. nauk. prats'; za zah. red. prof. V. I. Yevdokymova i prof. O. M. Mykytyuka. — Kharkiv : KhNPU im. H. S. Skvorody, 2014. — Vyp. 39. — S. 176–182.

7. Etkind A. M. Cvetovoj test otnoshenij [Color test of relations] / A. M. Etkind // Obshhaja psichodiagnostika / pod. red. A. A. Bodaljova, V. V. Stolina. — M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1987. — S. 221–227.

8. Etkind A. M. Cvetovoj test otnoshenij i ego primenenie v issledovanii bol'nyh nevrozami [Color test of relations and its application in the study of patients with neuroses] / A. M. Etkind // Social'no-psichologicheskie issledovanija v psichonevrologii. — L. : NIPNI im. V. M. Behtereva, 1980. — S. 110–114.

9. Andrews G. Workshop Evaluation: Old Myths and New Wisdom / G. Andrews // New Directions for Adult and Continuing Education. — 1997. — vol.76. — pp. 71–85.

10. A taxonomy for learning, teaching, and assessing: a revision of Bloom's Taxonomy of educational objectives / L. Anderson, D. Krathwohl, P. Airasian and others. — New York : Addison Wesley Longman Inc, 2001. — 264 p.

11. Bissell A. A New Method for Assessing Critical Thinking in the Classroom / A. Bissell, P. Lemons // BioScience. — 2006. — vol.56(1). — p. 66.

12. Ebert-May D. Disciplinary Research Strategies for Assessment of Learning / D. Ebert-May, J. Batzli, H. Lim // BioScience, 2003. — vol.53(12). — pp. 12–21.

13. Enhancing Student Learning through Effective Formative Feedback / C. Juwah, D. Macfarlane-Dick, B. Matthew and others. — New York, United Kingdom : Higher Education Academy Generic Centre, 2004. — p. 44.

14. Taxonomy of educational objective: the classification of educational goals volumes 1 and 2: cognitive domain/ affective domain / B. S. Bloom, M. D. Englehart, E. J. Furst and others. — London : Longman, 1970. — 208 p.

15. Weiss C. Evaluation: methods for studying programs and policies / C. Weiss — NJ : Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1983. — 665 p.

УДК 378.311

COMPONENTS OF PUBLIC RELATIONS COMPETENCY OF FUTURE MANAGERS

S. O. Morhunova

*Kharkiv National Automobile and Highway University,
(Kharkiv Ukraine)*

E-mail: morgan.sa@mail.ru

КОМПОНЕНТИ PR-КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

С. О. Моргунова

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет
(Харків, Україна)*

The essence of the notion «PR-competence» as a part of the competence of a future manager is identified in the article. Taking into account the notions of PR (relations with community) and professional competency, the author provides her own definition of PR-competency as an integral complex of the professional and behavioral qualities of personality, as a benchmark of major psychological and PR-concepts, as an index of human capacity to effectively use contemporary psychological and PR-technologies that enable a specialist to implement their knowledge into practice. The researcher states that PR-competency will be especially important for future managers because the range of the professional tasks of a specialist in this field includes the control of an enterprise image, the promotion of products at the market, relations with customers and mass media, the creation of the right image of enterprise and its internal corporate medium. On the basis of analysis of scientific approaches to the concept of PR-competence and its content, the unit of the core competencies, which includes two clusters: a group of key (common) and a group of special (professional) competencies, a combination of which consists the PR-competence of a future manager.

Key words: public relations, competency-related approach, competency, competence, PR-competency.

Problem statement. The current process of the modernization of the higher education in Ukraine, its integration into the European educational space and orientation towards economic systems of the developed countries of the world puts new requirements in terms of professional activities to train future managers. In the modern world public relations are an important component of any company. They contribute to the solution of a wide range of issues, first of all, to establish and support communication, to understand each other, to provide cooperation between a company and the general public. So, inclusion to the content of the educational process the of component that will contribute to the formation of personality, who is able to competently perform management activity, establish mutually beneficial relations between the institution and the public is topical. This component should be PR-competency of a future manager.

At present, the higher education system of Ukraine witnesses a stable tendency to introduce a competency-based approach to form and organize an educational process. Educational results and priorities are shifting from achievement of concrete knowledge and skills towards having a constellation of competencies – universal (basic, key) and special (professional, subject-based). Therefore, the issue of the formation of the competence of future specialists is the most topical problem in modern professional higher education.

The aim of the paper is to clarify the concept of PR competency and define the components of PR competency of future managers.

Modern pedagogical science defines competency as general capacity and readiness of personality to carry out activity that is based on expertise, which is acquired through training and oriented to independent participation of personality in training and a cognitive process [1, p. 41]. Expertise is aimed at successful entering of personality into professional activity [3, p. 23].

Competency is a set of professional knowledge and skills as well as the modes of professional activities where the core contains activity-oriented capacities – a set of action modes. According to researchers (V. Biluk, M. Golovan, O. Ponetun, O. Timets etc.), competency includes a set of personal interconnected capacities (knowledge, skills, activity modes) that are specified in relation to a certain list of academic subjects and processes where the capacities are necessary for qualitative seminal activity in relation to the academic subjects and processes [1, p. 46].

Some investigators consider the concept of competency a little narrower and derivative of the concept of competence. For example, A. Miheyenko considers the competency as a socially relevant educational result of the

implementation of competences, and N. Volkova – as a general ability that is based on knowledge, experience, values and abilities acquired through training [5, p. 88].

We absolutely agree with the national scientists K. Yuryeva and O. Tishchenko who claim that the concept of competency reflects the content of a certain kind of activity, while competence is a set of personality qualities necessary for the implementation of this content [8, p. 175] and together with O. Sadohin, consider the competence as a set of expertise and skills that allow the subject to effectively deal with problems and implement necessary actions in any field of activity, but the competency is a set of objective conditions that determine the possibilities and limits of the realization of personality competence [8, p. 175]

A professionally competent specialist is able to efficiently perform professional activity in accordance with social requirements for the profession and demonstrate appropriate personal qualities that are based on relevant knowledge, skills, emotions, motivation, commitment, moral and ethical values and experience, use knowledge for solving practical problems in accordance with their competency. Competencies guarantee productive implementation of professional activities and are the ability of a human to put into practice their competence.

As of a modern manager, the field of their professional activity is social-economic behavior of a human being. So, a manager's capacity to perform their duties means to skillfully run the company, to control behavior of people and establish links between the company and the community. It is possible to do so when a manager has certain communicative skills and public relations competency.

Modern science actively uses the concept of public relations (PR). Most researchers define PR as practical or professional activity (S. Black, E. Bernas, R. Harlow, D. Doty, V. Moiseev, G. Pocheptsov etc.). This approach means that PR is specific professional activity that is aimed at mutual understanding and well-wishing relationships between social agents, who can be personalities, groups of people, society in general as well as various organizations and industrial companies [9, p. 45]. To illustrate the approach, one more definition belongs to S. Black, English sociologist, who states that PR is art and science to analyse tendencies, the prophecy of consequences, the providing of recommendations to the authorities of company and the performance of programs and actions to benefit both the company and community [9, p. 15].

Therefore, according to researchers, PR is practical or professional activity of people who are involved into implementation of friendly relationships with community and provide recommendations to various organizations.

According to some researchers (F. Hesslow, T. Hunt, J. Grunig, V. Korolko, O. Tihomirova etc.), PR is communication between a company and its social environment or a form of the organization of communication. PR means understanding through knowledge. The protagonists of the approach define the gist of the concept of PR as «analysis, structure and control of communication flows of an institution (including a company) as well as the solution of the tasks of the communication management of society in general» [4, p. 14].

The PR phenomenon, which is defined by American Foundation for Public Relations Research and Education, is of interest for our research. The result of its analysis is a synthesised definition that embraces conceptual and operational aspects of relations with community: “Public relations is a special function of control that is aimed at the establishing and support of mutual relations, understanding, recognition and cooperation between the organization and its community; control of problem solutions or arguments; investigating the public opinion and providing feedback to help authorities; determining and emphasizing responsibility of authorities to contribute to social interests; effective changing in accordance with the demands of the times; timely notification to predict development tendencies; using scientific methods, which are based on ethical standards of communication as the basic tools”. [10, p. 36].

Taking into account the definitions of PR, professional competency, we state it that PR competency is an integral characteristic of the personality-based, professional and behavioural capacities of individual, an indicator of main psychological and PR concepts, a capacity to effectively use modern psychological and PR technologies that enable the specialist to guarantee their self-actualisation in profession to its maximum extent.

At present, PR activity is carried out in all the spheres of social life. The major aim of the PR activity of a company is to create an external and internal social-political-psychological medium that contributes to company's success, guarantees proper behaviour of the medium to benefit the company. Therefore, the PR activity of company can be divided into several areas that gravitate to various social groups (communities) or a proper objective (image of company, crisis negotiation, and turnover).

Requirements to professional competence can be presented as a professional profile of a future specialist, i.e. a certain set of professional competencies that guarantee maturation of a personality in general relying on intellectual, personal, emotional and social development.

The key national scholars-specialists in PR [6, p. 115] specify some major functions to guarantee good relationship with the public: to study the public opinion; to establish and promote two-way communication (company – community); to prevent conflicts; to promote and advertise goods and services; to create and support a positive image of company, goods, services as well as a corporate culture within the company.

The idea of V. Maslova, V. Siniaev and I. Siniaeva [7, p. 215] deserves a scrupulous look. Their proposal is to consider the system of a PR services market as in the formula:

$$SPR = f(C; O; A; I; R; G),$$

where C is communication that allows to rapidly establish real contacts between people, companies and organizations;

O – community as a relatively stable group of people who establish various contacts in various conditions of social life, mass consciousness, moral values and interests;

A – analysis that is built upon system research when using various forms and methods to estimate interaction environment to approve reasonable managerial decisions in order to establish the public opinion and successfully put PR strategies into practice;

I – image (a created image of company that corresponds to its mission, results and social significance);

R – company's reputation that is created at the expense of active participation in significant community's events of a social nature, popularity in a society, speeches in mass media;

G – harmony (major background for the subjects of market to interact to reach an agreement and collaborate in the course of business).

According to S. Black, the founder of the PR theory, PR business successfully employs people having certain personality-based and professional qualities. The most important ones, in the opinion of the researcher, are common sense, natural interest, capacities of good speaking and writing, flexibility, endurance, purposefulness, attention to insignificant matters, good upbringing and education [7, p.11].

The scholar F. Buari, a competent French authority in the field of PR, using an acmeology approach, includes a range of interconnected subsystems into the system of the components of PR competency, namely, personality professionalism, activity professionalism, normative regulation of activity and behavior, a productive self-concept [2, p. 112].

Each subsystem has its structural components (blocks) that are interconnected. So, the system of professional activity is a well-balanced combination of high professional competence, professional skills at the level of professional mastery as well as acmeological invariants of professionalism, which are special skills. According to F. Buari, professional competence is a system of knowledge that constantly increases and allows an expert to effectively perform their duties. It is what an expert has to know to work good [2, p. 114]. Professional skills are a major regulative component of an activity professionalism subsystem. The content of the skills is stipulated by professional duties of a PR expert, that's, what he must be capable to do [2, p. 115], by a place, functions and status in the system. An important thing here is that the skills are flexible, they allow to solve professional tasks in any situation, constantly increase, be advanced and based on a creative approach. For example, a PR expert is able to establish communication with people, make a good impression on them, implement various forms of business communication, persuade and influence them, make a dispute, use modern computer technologies, do some kinds of journalistic work (make press releases, reports etc.), analyze the data of sociological and psychological research etc.

The subsystem of personality professionalism, according to F. Buari, contains description and major requirements for various personality characteristics and qualities of the subject of labor that determine high efficiency of professional activity. The subsystem includes several interconnected substructures: personality capacities (intellectual, communicative, organizational, general managerial, psychological), professional qualities (good memory, trained attention, imagination, emotional stability, will, industriousness), professional and personality-based qualities (self-discipline, initiative, responsibility, discipline), creativity, a need for professional achievements [2, p. 118].

The subsystem of the norms of activity and behavior is the norms and rules that are a strong ethical regulator of behavior.

The subsystem of a productive self-image can be considered as the reflection of self [2, p. 120]. Adequate imagination of self – self-image – allows

us to formulate real and dynamic personality-based and professional standards, development and self-development programs, to build a harmonious and productive system of professional interaction and relationships. The basis of self-concept includes self-imagination at present time (I am), ideal self (I want to be), dynamic self (the way that changes will go), fantastic self (I would have been if...). Their harmonious integration is the basis for progressive development of expert.

On the basis of the analysis of scientific approaches to the definition of the concept of PR-competency and its content, we offer module of core competencies that in totality make the PR-competency of a future manager. In our opinion, this module of competencies will contain two clusters: key (common) and special (professional) competencies.

The cluster of key (common) competencies includes:

Having analyzed scientific approaches to the definition of the concept of PR competence and its meaning, we propose our model of PR competence. We believe that this cluster has to include the following major competencies, which are in the block of general cultural and professional competencies:

- the ability for cognitive activity, self-development and self-education;
- the ability to produce new ideas, innovative solutions and the ways of solving problem situations, to demonstrate creativity;
- skills to analyze and estimate social significant phenomena, events and processes;
- the ability to use informational and communicative technologies in professional activity;
- the ability to realize plans and be responsible for results of actions;
- capacity and readiness to conduct a dialogue on the basis of the values of a democratic society;
- skills to understand content, gist, major ideas, social significance of own activity, to aspire to improve this understanding through the use of knowledge in own practical activity;

The cluster of special (professional) competencies includes:

- use of major ways and means of information interaction; skills to logically, substantially and clearly build spoken and written language; capacity to effectively communicate, make speeches, negotiate, write business correspondence, use e-mail;
- knowledge and skills to adapt the best foreign and national PR practice to own professional activity;

- the ability to analyze, design and communicate with a person, in a group and an organization; ability to speak clearly, briefly, persuasively selecting appropriate style and content for a certain group;
- the ability to represent a company and present official information when interacting with the public, companies, state authorities and mass media;
- capacity to avoid and settle conflict situations when interacting with the public, companies, state authorities and mass media;
- the ability to find information to approve decisions when having a feedback in professional activity;
- capacity to understand major regularities and use basic technologies to form the public opinion;
- use of main technologies to establish and promote the image of company, to support a corporate culture of organization.

Conclusions. The gist of the concept of PR competence is clarified. It is an integral characteristic of personality-based, professional and behavioral qualities. PR competency is the knowledge of main PR concepts and ability to efficiently use modern PR technologies. We have determined main general cultural and professional competencies of a future manager.

We believe that the formation of the PR competency as a set of personality-based and professional resources that guarantee a possibility to efficiently solve professional tasks by an expert in the future will become a constituent of the training of a future manager.

BIBLIOGRAPHY

1. Білик В. В. Компетенції і компетентності як нові освітні конструкти / В.В. Білик // Педагогічний дискурс. — Випуск 7. — 2010. — С. 41-46.
2. Буари Ф. А. Паблік рилейшнз или стратегия доверия / Филипп А. Буари. — М. : Имидж-Контакт; Инфра-М, 2001. — 178 с.
3. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці / І. Гушлевська // Шлях освіти. — 2004. — №3. — С. 22–24.
4. Королько В. Г. Паблік рилейшнз. Наукові основи, методика, практика / В. Г. Королько. — К. : Видавничий дім «Скарби», 2001. — 400 с.
5. Міхеєнко О. І. Професійна підготовка майбутніх фахівців зі здоров'я людини до застосування здоров'язміцнювальних технологій у контексті компетентнісного підходу / О. І. Міхеєнко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В. І. Євдокимова і проф. О. М. Микитюка. — 2014. — Вип.42.— С. 85–97.

6. Почепцов Г. Г. Паблік рилейшнз / Г. Г. Почепцов. — К. : Знання, 2000. — 280 с.

7. Синяева И. М. Сфера PR в маркетинге / И. М. Синяева, В. М. Маслова, В. В. Синяев. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 383 с.

8. Юр'єва К. А. Компетенція, компетентність, міжкультурна компетентність учителя: сутність і зміст / К. А. Юр'єва, О. М. Тіщенко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць /за заг. ред. проф. В. І. Євдокімова і проф. О. М. Микитюка; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. — 2014. — Вип.42. — С. 169–182.

9. Black S. The essentials of public relations // S. Black. — London : Kogan Page. — 1993. — 216 p.

10. Harlow R. F. Building a Public Relations Definition / R. F. Harlow // Public Relations Review. — 1976. — Winter. — Vol. 2. — № 4. — P. 36-44.

Моргунова С. О. Компоненти PR-компетенції майбутніх менеджерів.

У статті визначено суть PR-компетенції як складової професійної компетентності майбутнього менеджера. Виходячи з тлумачення понять «PR» («зв'язки з громадськістю»), «професійна компетенція», автор дає своє визначення PR-компетенції як інтегральної сукупності особистісних, професійних і поведінкових якостей особистості, показника знання основних психологічних і PR-концепцій, показника вміння ефективно використовувати сучасні психологічні та PR-технології, що дозволяють фахівцю максимально реалізуватися в професії. Автор зазначає, що особливо значущою наявність PR-компетенції є для майбутніх менеджерів, оскільки до кола професійних завдань сучасного фахівця цього напряму входить управління репутацією організації, просування її продукту на ринку, здійснення зв'язків зі споживачами та ЗМІ, формування позитивного іміджу організації та її внутрішнього корпоративного середовища. На основі проведеного аналізу наукових підходів до визначення поняття PR-компетенції та її змісту запропоновано блок основних компетенцій, що містить два кластера: групу ключових (загальних) та групу спеціальних (фахових) компетенцій, поєднання яких складає PR-компетенцію майбутнього менеджера.

Ключові слова: паблік рилейшнз, компетентнісний підхід, компетенція, компетентність, PR-компетенція.

Моргунова С. А. Компоненты PR-компетенции будущих менеджеров.

В статье определяется суть PR-компетенции как составляющей профессиональной компетентности будущего менеджера. Исходя из толкования понятий «PR» («связи с общественностью»), «профессиональная компетенция», автор дает свое определение PR-компетенции как интегральной совокупности личностных, профессиональных и поведенческих качеств личности, показателя знания основных психологических и PR-концепций, показателя умения эффективно использовать современные психологические и PR-технологии, позволяющие специалисту максимально реализоваться в профессии. Автор отмечает, что особенно значимой наличие PR-компетенции является для будущих менеджеров, поскольку в круг профессиональных задач современного специалиста этого направления входит управление репутацией организации, продвижения ее продукта на рынке, осуществление связей с потребителями и СМИ, формирования положительного имиджа организации и ее внутренней корпоративной среды. На основе проведенного анализа научных подходов к определению понятия PR-компетенции и ее содержания предложено блок основных компетенций, включающий два кластера: группу ключевых (общих) и группу специальных компетенций, сочетание которых составляет PR-компетенцию будущего менеджера.

Ключевые слова: публик рилейшнз, компетентностный подход, компетенция, компетентность, PR-компетенция.

REFERENCES

1. Bilyk V. V. Kompetentsiyi i kompetentnosti yak novi osvitni konstrukty [Competences of competence as new educational constructs] / V. V. Bilyk // Pedahohichnyy dyskurs. — Vypusk 7. — 2010. — S. 41–46.
2. Buari F. A. Pablik rileyshnz ili strategija doverija [Public relations or strategy Trust] / Filipp A. Buari. — M. : Imidzh-Kontakt; Infra-M, 2001. — 178 s.
3. Hushlevs'ka I. Ponyattya kompetentnosti u vitchyznyaniy ta zarubizhniy pedahohitsi [Concept of competence of domestic and foreign pedagogics] / I. Hushlevs'ka // Shlyakh osvity. — 2014. — № 3. — S. 22–24.
4. Korol'ko V. H. Pablyk rileyshnz. Naukovi osnovy, metodyka, praktyka [Public Relations. Scientific bases, technique, practice] / V. H. Korol'ko. — K. : Vydavnychyu dim “Skarby”, 2001. — 400 s.
5. Mikheyenko O. I. Profesiyna pidhotovka maybutnikh fakhivtsiv zi zdorov"ya lyudyny do zastosuvannya zdorov"yazmitsnyuval'nykh tekhnolohiy u konteksti kompetentnisnoho pidkhodu [Professional training of future specialists in the field of human health towards the of health improving technologies in the context of a competence approach] / O. I. Mikheyenko // Zasoby navchal'noyi ta naukovo-

doslidnoyi roboty : zb. nauk. prats' / za zah. red. prof. V. I. Yevdokymova i prof. O. M. Mykytyuka. — Vyp. 42. — Kharkiv : KhNPU imeni H. S. Skovorody, 2014. — S. 85–97.

6. Pocheptsov H. H. Pablyk ryleyshnz. [Public Relations] / H. H. Pocheptsov. — K. : Znannya, 2000. — 280 c.

7. Sinjaeva I. M. Sfera PR v marketinge [The sphere of PR in marketing] / I. M. Sinjaeva, V. M. Maslova, V. V. Sinjaev. — M. : JuNITI-DANA, 2007. — 383 s.

8. Yuryeva K. A. Kompetentsiya, kompetentnist', mizhkul'turna kompetentnist' uchytelya: sutnist' i zmist [The sphere of competence, competence, teacher's inter-cultural competence: essence and content] / K. A. Yuryeva, O. M. Tishchenko // Zasoby navchal'noyi ta naukovo-doslidnoyi roboty : zb. nauk. prats' / za zah. red. prof. V. I. Yevdokymova i prof. O. M. Mykytyuka — Vyp. 42. — Kharkiv : KhNPU imeni H. S. Skovorody, 2014. — S. 169–182.

9. Black S. The essentials of public relations // S. Black. — London : Kogan Page. — 1993. — 216 p.

10. Harlow Rex F. Building a Public Relations Definition / R. F. Harlow // Public Relations Review. — 1976, Winter. — Vol. 2. — № 4. — P. 36–44.

**УЧИТЕЛЬ У ТРАДИЦІЙНОМУ КИТАЙСЬКОМУ
СУСПІЛЬСТВІ ОЧИМА ІНОЗЕМЦІВ**

Чжан Лун

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди (Харків, Україна)
E-mail: 44547479@qq.com*

**TEACHER IN TRADITIONAL CHINESE SOCIETY THROUGH
THE EYES OF FOREIGNERS**

Zhang Long

*H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine)*

З'ясовано, що перші звіти європейських мандрівників, дипломатів, місіонерів про соціальне життя й побут китайців, датовані ХІХ – початком ХХ століття, пізніше – роботи радянських дослідників не уникнули певних спотворень у відображенні особливостей системи освіти й постаті вчителя в традиційному Китаї, зумовлених істотними відмінностями європейського і східного (китайського) менталітету, світогляду, ідеології. Винятком є роботи китаєзнавця М. Бічуріна, який детально та з явною симпатією описав, зокрема, систему екзаменаційного відбору та підготовки вчителів у столичному Педагогічному інституті. Ключовою цінністю європейської цивілізації є людина, її особистість та індивідуальність. Традиційна ж китайська ідеологія проголошує пріоритет громадських інтересів перед особистими. Тому головною метою освіти є формування у кожного учня розуміння і прийняття ієрархічності світоустрою на всіх рівнях, виховання віри в непорушність сакрального знання як основи стабільності цього світоустрою. Учитель, у свою чергу, виступає носієм, зберігачем і транслятором молодому поколінню цього сакрального

знання, сконцентрованого в класичних джерелах. На цих етико-філософських засадах будувалася підготовка вчителів у перших педагогічних навчальних закладах, що з'явилися у Китаї в ХІХ столітті.

Ключові слова: Китай, учитель, особистість, підготовка, іспити, менталітет, традиційне суспільство

Постановка проблеми. Китайська Народна Республіка переживає нині стадію «злету». Ця стадія суспільно-політичного розвитку передбачає орієнтацію держави на високі темпи економічного зростання, реалізацію масштабних проектів, які вимагають значних вкладень і витрат. У зв'язку з загостренням міжнародної конкуренції перед країною постала гостра проблема підготовки для різних областей економіки, промисловості, сільського господарства висококваліфікованих спеціалістів, здатних до навчання упродовж життя. Якісна підготовка таких професіоналів, які відповідають мінливим вимогам часу, можлива лише за наявності корпусу компетентних викладачів та системи ефективної підготовки педагогічних кадрів.

Для розбудови сучасної системи неперервної педагогічної освіти необхідним виявляється глибоке вивчення історичних витоків практики відтворення учительських кадрів у традиційному Китаї. Разом із тим, важливо враховувати неупереджений «погляд збоку», аби об'єктивно оцінити як прогресивні здобутки, так і похибки історичного досвіду для його творчого використання в сучасних умовах.

Аналіз досліджень і публікацій. У публікаціях радянського періоду окремі питання, пов'язані з функціонуванням системи освіти в Китаї, висвітлювалися у збірнику статей «Школа і освіта в Народному Китаї», книгах В. Овчинникова, статтях Є. Коновалова і Є. Селіванова, на сторінках журналів «Педагогіка», «Проблеми Далекого Сходу», «Це – КНР» тощо. Розвитку педагогічної думки і шкільної практики в перші десятиліття існування Китайської Народної Республіки присвячені роботи В. Клепікова, Куо Шао-тан (А. Кримова), Е. Моносзона та ін. Цінні свідчення знаходимо у спогадах членів делегації радянських педагогів М. Борткевич, Е. Моносзона та інших, хто відвідав КНР у 1956 р.

У помежів'ї ХХ–ХХІ століть інтерес до соціально-політичного, соціально-економічного, культурного життя Китаю значно активізувався. З'явилися численні дослідження різних аспектів функціонування й розвитку системи освіти КНР, зокрема підготовки педагогічних кадрів,

виконані не тільки китайськими, але й українськими науковцями (Н. Джгун, Л. Калашник, Н. Котельнікова, В. Лунячек, О. Михайличенко, Д. Перепадя, С. Харченко, Шацька О., Шпарик О., О. Шрестха та ін.). Утім, питання відтворення педагогічних кадрів у традиційному Китаї досі залишаються не достатньо дослідженими.

Метою статті є аналіз перших звітів європейських мандрівників, дипломатів, місіонерів, датованих ХІХ – початком ХХ століття, а також праць радянських дослідників, у яких розкривається бачення іноземцями особистості й ролі вчителя, його підготовки в традиційному Китаї.

Виклад основного матеріалу. Китайська Народна Республіка успадкувала систему освіти з багатющою, такою що сягає своїм корінням у старовину, історією й оригінальними традиціями. Однією з відмітних рис цієї системи, як, утім, і всього менталітету китайського народу, є культ освіченості й освіти, повага до Вчителя і сприйняття його як соціальної фігури, рівної за значимістю правителю.

Таке шанобливе ставлення до вчителя зумовило своєрідність структури і організаційних засад функціонування системи відтворення педагогічних кадрів. Безумовно, система підготовки вчителів для навчальних закладів різних рівнів за багато століть своєї еволюції зазнала безліч трансформацій, пов'язаних зі складними колізіями історії китайського суспільства.

У контексті нашого дослідження значний інтерес являють різні джерела, що містять відомості, які стосуються підготовки вчительських кадрів у Китаї. Одним з найцінніших у цьому відношенні джерел можемо назвати нотатки російського китаєзнавця М. Бічурина «Статистичний опис Китайської імперії» [4], складені під час перебування автора в Китаї у першій чверті ХІХ ст., які висвітлюють різні сторони політичного устрою, соціальної системи, культури і побуту країни. Серед іншого перу М. Бічурина належать роботи «Китай у громадянському і моральному стані» [3], «Погляд на освіту в Китаї» [1] і «Зауваження на статтю Г. Менцова „Про стан початкового навчання в Китаї”» [2], що містять замітки етнографа про ставлення китайців до освіти й педагогів, а також відомості про столичний Педагогічний інститут, метою функціонування якого було «приготування вчителів для училищ» [3, с. 236–244].

Особлива цінність робіт М. Бічурина зумовлена також тим, що сучасна історико-педагогічна наука в КНР веде відлік існування системи педагогічної освіти в Китаї від моменту створення в 1897 р. Наньянського

Педагогічного інституту в Шанхаї. Як наслідок, більшість китайських дослідників (Ду Яньян [7], Лю Цзе [14], Чжан Ланьсін, Фан Сяодун [13] та ін.) стверджують, що розвиток вищої педагогічної освіти в країні налічує трохи більше ста років. Принаймні, нам не вдалося знайти в сучасних китайських джерелах згадок про навчальний заклад, так докладно описаний у працях російського китаєзнавця М. Бічурина.

Документи, які належать його перу, унікальні через те, що презентують етнографічно об'єктивний і неупереджений «погляд людини з боку», вільні від свідомого чи несвідомого ідеологічного спотворення й прикрашання на догоду владі і водночас висвітлюють деталі, що могли вислизнути від уваги дослідника-китайця як такі, що самі собою зрозумілі.

Зараховані до педагогічного інституту студенти поділялися на шість класів (зал), кожен з яких мав свою власну назву. Студенти або перебували на повному державному утриманні («казенні»), або вчилися за власний кошт («своєкоштні»). У кожному класі були представлені і ті, й інші – по 25 осіб «казенних» і по 20 «своєкоштних» студентів. Повний штат вихованців Педагогічного інституту становив 270 осіб. У разі, якщо в одному з класів відкривалася вакансія (звільнялося місце, наприклад, в результаті відрахування ледачого студента), вона могла бути заповнена за результатами щомісячних випробувань у губерніях. Переможці таких випробувань могли зайняти вакантне місце.

Адміністративна структура педагогічного інституту передбачала наявність головних посадових осіб: «головноуправляючого», двох ректорів і трьох інспекторів, які «завідують освітою вчителів» [3, с. 236].

До структури Інституту входили такі підрозділи: 1) «правління з наглядової частини», 2) «правління з навчальної частини», 3) «правління письмових справ», 4) бібліотека, 5) казначейство.

Наглядний відділ займався зарахуванням і «визначенням» студентів. Два чиновника цього відділу вели відповідне діловодство: зарахування до інституту було можливо лише за умови пред'явлення спеціального свідоцтва «за печаткою місцевого начальства або одноземця, який служить у столиці». Мова, вочевидь, іде про рекомендаційні листи-характеристики. Ті ж чиновники вели облік руху контингенту студентів і організовували їх розселення. «Казеннокоштні» студенти розміщувалися безпосередньо при Інституті, «інші» могли проживати в приватних будинках «не далі 30 лі» від свого навчального закладу.

Ще однією важливою функцією «правління з наглядової частини» був контроль за навчальною дисципліною – «спостереження за вправлінням вихованців», у термінології М. Бічурина. Всі випадки порушення дисципліни фіксувалися наглядчачами в спеціальній книзі. Розроблена система санкцій мала сприяти вихованню дисциплінованості майбутніх учителів. Так, автор зазначає, що пропуск без поважної причини одного заняття «казеннокоштным» студентом призводив до позбавлення казенного утримання. Менш серйозні порушення навчальної дисципліни з боку «казеннокоштных» студентів (наприклад, невиконання заданої вчителем вправи і два «проступки» протягом місяця) спричиняли тимчасове позбавлення утримання. Санкції застосовувалися і до «своєкоштных» вихованців. Так, «хто двічі прогуляє і тричі буде помічений у проступках, у того віднімається за місяць». Найсерйознішим покаранням було виключення з Інституту. Воно застосовувалося в разі неодноразового порушення навчального режиму.

Крім того, «правління з наглядової частини» вело облік «термінового часу, що передбачалося різним розрядам студентів для закінчення навчання в Інституті», тобто стежило за своєчасністю виконання навчальних планів.

Нарешті, останньою функцією даного підрозділу Педагогічного інституту був нагляд за «вправами вчителів казенних училищ у Пекіні». Мова в даному випадку йде про підвищення кваліфікації вчительських кадрів у столиці і контроль за професійним рівнем підготовки вчителів державних навчальних закладів. Такі перевірки проводилися через кожні три місяці, а їх результати («як старанність, так і недбальство») скрупульозно фіксувалися. Ці облікові записи згодом служили підставою для вирішення питань про можливість «призначення педагогів на інші посади» [3, с. 240].

«Правління з навчальної частини» очолювалося двома професорами словесності, до обов'язків яких входило «пояснення класичних книг» і оцінювання результатів «вправ» (навчальної діяльності) студентів. «Правління письмових справ» виконувало функції канцелярії. До його завдань входило «ведення письмових справ», нагляд за писарями і служителями, а також зберігання жертвних судин, що використовуються в ритуальній практиці в храмі вчителя.

На окрему увагу заслуговують фонди бібліотеки Педагогічного інституту, огляд яких дозволить розширити уявлення про інформаційну

базу і зміст навчання, а також про напрями самостійної роботи студентів. У фондах бібліотеки переважали твори імператорів правлячої маньчжурської династії, а також твори, видані спеціальним урядовим органом – Наказом учених – упродовж 1644–1817 рр. (на момент перебування М. Бічурина в Китаї). Таким чином, у процесі отримання освіти майбутніх вчителів орієнтували, насамперед, на офіційні джерела, що відбивали потреби правлячої політичної еліти Китаю. Разом з тим, у фондах бібліотеки педагогічного інституту були представлені і літературні пам'ятки інших епох, головним чином «на честь учителя Кун-цзи і чотирьох рівних йому святих».

Нарешті, останній, п'ятий структурний підрозділ Педагогічного інституту – казначейство – виконувало також дуже важливі функції фінансового забезпечення навчального процесу, що передбачало «завідування прийомом і витратою суми, що призначається на утримання, нагороди і посібники вихованцям» [3, с. 242].

Бюджет Педагогічного інституту становила сума в розмірі 5000 лян срібла, яка щорічно виділялася на утримання студентів з державної скарбниці. У неї не входили витрати на платню викладачам. Для цих потреб були передбачені спеціальні фонди Палати фінансів, тоді як витрати на ремонт приміщень, наприклад, брало на себе спеціальне урядове відомство – Будівельна палата. Таким чином, підготовка майбутніх учителів цілком фінансувалося державою, і відмінності між «казеннокоштними» й «своєкоштними» студентами зводилися лише до розмірів і статей сум, що виділялися на їх утримання зі спеціального стипендіального фонду для задоволення елементарних потреб студентів Інституту в харчуванні, житлі та інших потреб.

М. Бічурин наводить статистичні дані по стипендіях для студентів. Із загальної спеціально зазначеної суми стипендіального фонду кожен «казеннокоштний» студент отримував строго певні суми «на стіл» (2,5 ляна на рік), «на дров'яне вугілля» (у холодні місяці по 0,5 ляна). Крім того, кожен «своєкоштний» студент отримував щомісяця по 0,5 ляна срібла «на вбрання» [3, с. 242].

Практикувалися й інші форми матеріальної підтримки студентства. Наприклад, якщо студенту педагогічного інституту через смерть батьків необхідно було вирушити на батьківщину або сам він помер від хвороби, то видавалася грошова допомога, «залежно від відстані». Розміри таких «дорожніх» допомог були значними - від 4 до 10 лян, а родичі померлого

від хвороби студента отримували 12 лян срібла. Студенти, які скористалися такою допомогою, мали надати звіти про витрачені суми.

Навчальний процес у педагогічному інституті здійснювався під суворим контролем професорів «правління з навчальної частини», яким підпорядковувалися викладачі (старші і молодші вчителі). Головним завданням професорів було двічі на місяць (1 і 13 числа) збирати всіх студентів Інституту для читання їм «пояснень» на класичні книги, видані урядом, і правомірного їх коментування. При цьому М. Бічурин вважає, що «пояснення на ці книги, що застосовуються до моральності і управління, важливіше самих книг» [4]. Після читання книг професори давали вихованцям завдання завчити «пояснення на пам'ять», а також вказували їм текст із класичних книг «для створення пояснення» і «політичне завдання» [3, с. 240].

Сучасного читача не має бентежити той факт, що основу змісту освіти в педагогічному інституті склали Чотирикнижжя і П'ятикнижжя. За свідченням М. Бічурина, вивчення історії та географії Китаю, правознавства та релігії було інтегровано до змісту класичних джерел і відбувалося опосередковано, без окремого викладання цих наук. Крім того, значну частину змісту освіти становили музика і релігійні обряди, оскільки вчитель був соціальною фігурою, що прирівнюється до чиновника, на якого часто покладалися і жрецькі функції [4].

На наступному етапі професори «правління з навчальної частини» перевіряли виконання завдань. Процедура контролю за результатами навчання була дуже суворою і здійснювалася в чітко визначені терміни, порушення яких студентами тягло за собою застосування до них дисциплінарних санкцій. За свідченням М. Бічурина, в педагогічному інституті був установлений своєрідний ритм навчального процесу. Двічі на місяць (1 і 15 числа) до «правління з навчальної частини» надавалися спеціальні облікові списки, в яких щодня фіксувалося, «що вивчено було на урок» [4].

За свідченням М. Бічурина, проміжні щомісячні випробування проводилися строго в 15-й день кожного місяця. Таке випробування організовував перший ректор або інспектор Інституту. Випробування з китайської словесності передбачали твір на задану тему в прозі і у віршах. Їх результати оцінювалися колегією в складі всіх ректорів і інспекторів інституту. Певну специфіку мали випробування з маньчжурської та монгольської мов. Студенти мали продемонструвати навички перекладу, а

результати їх випробувань розглядалися ректором і інспектором з маньчжурів.

Таким чином, у процесі навчання в Педагогічному інституті формувався насамперед контингент педагогічних кадрів, задіяних в основному в повітових училищах. Це був найбільш престижний варіант працевлаштування, про що говорить той факт, що таких вчителів у всіх китайських провінціях налічувалося трохи більше 3 тисяч [4, с. 104].

Ще одним досить змістовним, але водночас неоднозначним джерелом, що дозволяє оцінити роль учителя в китайському суспільстві XIX ст. з точки зору європейця, є записки англійського місіонера Д. Макгована. Автор приділяє чимало уваги характеристиці соціальної ролі освіти, опису організації шкільного навчання та оцінці професійних якостей представників учительства.

Перш за все, ним високо оцінюється престиж освіти як такої. Д. Макгован зазначає, що «повага до освіти й усвідомлення її користі однаково притаманні всім класам китайського суспільства» [9, с. 66]. З точки зору автора, таке ставлення пояснюється, передусім, тим, що, на думку китайців, саме освіта здатна «відкрити дорогу до всіх посад і почестей». Д. Макгован на основі власних багаторічних спостережень прийшов до висновку, що багатство і влада в Китаї не дають такої поваги, яку здатна забезпечити наявність наукового ступеня. Тому «з відомою часткою справедливості можна сказати, що кожен школяр носить свою долю в своєму ранці, бо від його успіхів у навчанні залежить вся його подальша доля» [Там само].

Зрозуміло, культ освіти, що склався в традиційному китайському суспільстві, найбезпосереднішим чином відбивався і на ставленні населення до професії і особистості вчителя. За свідченням Д. Макгована, будь-яке село будь-що прагнуло обзавестися власним учителем. Причому для влаштування школи не було потрібно санкції або втручання влади. Уряд Китаю не ставив перед собою завдання організації початкової освіти. Ці питання вирішувалися населенням на місцях на свій розсуд – силами старійшин або «шанованих жителів». Особи, здатні виконувати функції вчителів, завжди могли знайтися серед місцевого населення, і, як правило, саме «місцевим кадрам» віддавали перевагу односельці. Найважливішою вимогою до вчителя були його «моральні та наукові чесноти». Якщо якості претендента задовольняли запити місцевого співтовариства, з ним укладався річний договір, і школа переходила на цей термін в його

володіння. Цікаво, що такий контракт не міг бути розірваний з ініціативи населення, хоча і допускав відмову від роботи з боку вчителя.

Таким чином, педагогічна професія була надзвичайно затребуваною, престижною і шанованою в традиційному Китаї. Будь-яка неповага до вчителя вважалася тяжким проступком. Як доказ Д. Макгован наводить той факт, що «в очах населення всякий крок проти вчителя рівносильний образі праху Конфуція» [9, с. 69].

Робить Д. Макгован і спробу намалювати соціальний портрет пересічного педагога в Китаї. Він наводить опис навчального процесу в китайській сільській школі і зображує вчителя як суворого наставника, що не проявляє до своїх учнів будь-якого емоційного ставлення. За спостереженнями Д. Макгована, в основі навчання лежать дисципліна, суворе дотримання правил, заучування матеріалу і його механічне відтворення. Учитель же «є необмеженим господарем у своїй школі, і всяке стороннє втручання в справу викладання вважається неприпустимим» [9, с. 69].

Безумовно, на оцінку Д. Макгованом навчального процесу та професійних якостей китайських учителів значною мірою вплинули почерпнуті ним з європейської культурної традиції уявлення про сутність і зміст освіти. Як людина, вихована в дусі поваги до інтелекту й широкої ерудиції, Д. Макгован оцінює професійні якості педагогів Китаю вкрай негативно. Дозволимо собі навести його досить розлогу і небезпристрасну характеристику китайських учителів: «З нашої європейської точки зору, важко уявити собі більш неосвічених ... людей, ніж вони. У науковому відношенні це абсолютно нерозвинені люди, не кажучи вже про те, що вони не мають найелементарніших знань навіть з таких предметів, як арифметика, географія або історія. Єдине, в чому вони сильні, це стародавні китайські книги, написані понад два тисячоліття тому. Вони знають їх буквально напам'ять і, крім того, пам'ятають усі коментарі до них. Вивчення цих книг, правда, розвинуло їх розум, але цей розвиток, з нашої точки зору, страшенно односторонній. Знаючи уздовж і впоперек Чотирикнижжя і П'ятикнижжя, вони водночас не знають найпростіших речей, які у нас відомі кожному школяреві» [9, с. 75].

Свого часу проти подібних широко розповсюджених необґрунтованих негативних оцінок змісту і якості освіти в традиційному Китаї активно виступав М. Бічурин. У своїх «Зауваженнях на статтю Г. Менцова „Про стан початкового навчання в Китаї”» він полемізує з

автором, який вважає, що «китайці зле знають свою історію і географію, а математику ще менше». Зі знанням справи М. Бічурин заявляє: «Освіта юнацтва в Китаї полягає у вивченні класичних книг, а зміст цих книг більшою частиною полягає в історичному викладі державного управління: через це вітчизняна історія пов'язана з основною частиною освіти, а з історією пов'язане пізнання географії своєї держави» [2].

Утім, М. Бічурин жодним чином не схильний ідеалізувати освітню парадигму традиційного Китаю. У цитованій статті він, зокрема, зазначає, що, наприклад, знання повного курсу математики потрібно тільки від випускників Астрономічного інституту. Водночас, «китайців дуже справедливо можна дорікнути тільки в тому, що вони абсолютно не знають та й знати не хочуть, що знаходиться і що відбувається за межами їх батьківщини. Але треба знати, що головною причиною цьому є Державний Закон охороняти народ від згубного впливу іноземних думок щодо державного управління» [2].

Тут ми маємо справу з наочним прикладом міжкультурних відмінностей, у даному випадку – відмінностей європейського і східного (китайського) менталітету, світогляду, ідеології. Ключовою цінністю європейської цивілізації є людина, її особистість і індивідуальність. Традиційна ж китайська ідеологія проголошує примат громадських інтересів перед особистими. І головною метою освіти є формування в кожного учня розуміння й прийняття ієрархічності світоустрою на всіх рівнях, виховання віри в непорушність сакрального знання як основи стійкості цього світоустрою. Учитель же, у свою чергу, є носієм, зберігачем і транслятором молодим поколінням цього сакрального знання, сконцентрованого в класичних джерелах.

Названі цивілізаційні відмінності, з одного боку, і гіпертрофія властивого радянській педагогічній історіографії класового підходу, з іншого, – зумовили переважно негативні оцінки спадщини китайської традиційної педагогіки і радянськими вченими. Так, О. Джуринський, характеризуючи розвиток китайської школи в епоху правління династії Цин, пише, що Китай в цей період «ніби заснув, охоплений летаргічним сном» [5, с. 120].

Негативні оцінки щодо педагогічної спадщини багатьох століть, які передували приходу до влади Комуністичної партії Китаю і створенню Китайської Народної Республіки, характерні для більшості досліджень радянського періоду. Так, В. Сідіхменов у своїй праці акцентує увагу на

методах навчання в школі, заснованих на зазубрюванні матеріалу та дисципліні. Цей підхід протиставляється автором якомусь «загальноприйнятому способу навчання, який передбачає використання простих і доступних методів», серед яких дослідником згадуються «веселі історії» і «розповіді з життя дітей» [12, с. 411].

Далі В. Сідіхменов однозначно в негативному ключі оцінює й імператорські іспити, в яких багато радянських авторів убачали прагнення влади обмежити проникнення до складу освіченої еліти вихідців з соціальних низів, чому сприяли жорсткі формальні вимоги до випробувань, а також нібито корумпованість чиновників, які їх проводили.

М. Бічурин, навпаки, описує серйозні заходи, що перешкоджали всякому упередженому, несправедливому оцінюванню екзаменаційних робіт. На наш погляд, ці заходи дуже схожі з сучасними організаційними заходами при проведенні зовнішнього незалежного тестування випускників загальноосвітніх навчальних закладів України: здійснювалася попередня реєстрація осіб, направлених для проходження іспитів; проводився ретельний відбір і попередня підготовка осіб, які будуть перевіряти екзаменаційні роботи; екзаменаційні завдання були суворо засекречені; до приміщень, де проводився іспит, не можна було проносити сторонні предмети; під час іспиту претендентам заборонялося спілкування з «зовнішнім світом» і між собою; особи, які перевіряють роботи, не знали імен авторів; об'єктивність оцінок перевірялася уповноваженою комісією; причетні до проведення іспитів чиновники, викриті в підробці або несправедливому оцінюванні робіт, піддавалися суворому покаранню тощо [1].

В. Сідіхменов називає систему конфуціанської освіти «кастовою», а її основною соціальною функцією – захист інтересів «феодалної верхівки», перешкодження змінам встановленого порядку, протидію прогресу.

Відповідно, представники цієї «кастової» системи освіти і вченого стану удостоюються не менше невтішних характеристик. В. Сідіхменов вказує на «претензійну зарозумілість» учених мужів, що маскувалася «навмисною ввічливістю» і «перебільшеною церемонністю» [12, с. 433]. У зв'язку з цим виглядає цілком закономірним висновок автора про те, що сформована в традиційному Китаї «схоластична ... система освіти робила практично неможливим поширення сучасних знань серед народних мас»

[12, с. 439]. Наслідком подібних оцінок природно ставало ігнорування педагогічних ідей та освітньої практики названого періоду.

Висновки. На жаль, перші звіти європейських мандрівників, дипломатів, місіонерів та інших дослідників (Д. Макгован та інші) про соціальне життя й побут китайців, датовані ХІХ – початком ХХ століття, пізніше – роботи радянських дослідників (В. Клепиков [8], Е. Моносзон [10], В. Сідіхменов [12] та інші), не уникнули певних спотворень у відображенні особливостей китайської системи освіти, зумовлених істотними відмінностями європейського і східного (китайського) менталітету, світогляду, ідеології. Винятком є, вочевидь, лише роботи китаєзнавця М. Бічурина, який детально та з явною симпатією описав, зокрема, систему екзаменаційного відбору та підготовки вчителів у столичному Педагогічному інституті.

Ключовою цінністю європейської цивілізації є людина, її особистість і індивідуальність. Традиційна ж китайська ідеологія, як свідчать дослідження М. Вебера, Л. Васильєва, Н. Матулки [6], Л. Переломова [11] та інших, проголошує пріоритет громадських інтересів перед особистими. Тому головною метою освіти є формування у кожного учня розуміння і прийняття ієрархічності світоустрою на всіх рівнях, виховання віри в непорушність сакрального знання як основи стабільності цього світоустрою (Л. Євменчікова, М. Жердій, Д. Кондратенко та інші [6]). Учитель, у свою чергу, виступає носієм, зберігачем і транслятором молодому поколінню цього сакрального знання, сконцентрованого в класичних джерелах (О. Азарова, А. Ярова та інші [6]). На цих етико-філософських засадах будувалася підготовка вчителів у перших педагогічних навчальних закладах, що з'явилися в Китаї у ХІХ столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бичурин Н. Взгляд на просвещение в Китае / Н. Бичурин // Журналь министерства народного просвещения. — 1838. — № V (Май) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://az.lib.ru/editors/b/bichurin_i/text_0080oldorfo.shtml
2. Бичурин Н. Замѣчания на статью Г. Менцова: «О состоянии первоначальнаго обучения въ Китаѣ» [Электронный ресурс] / Н. Бичурин. — Режим доступа : http://az.lib.ru/b/bichurin_i/text_0120oldorfo.shtml
3. Бичурин Н. Я. Китай в гражданском и нравственном состоянии / Н. Я. Бичурин. — М. : Восточный дом, 2002. — 432 с.

4. Бичурин Н. Я. Статистическое описание Китайской империи: В 2 ч. / Н. Я. Бичурин. — М. : Восточный дом, 2002. — 463 с.
5. Джурицкий А. История образования и воспитания в Китае / А. Джурицкий // Педагогика. — 2003. — №5. — С. 108–110.
6. Духовність, мораль, етика традиційних суспільств Далекого Сходу / Упоряд. В. Ф. Резаненко. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — 295 с.
7. Ду Яньян. Развитие высшего педагогического образования в Китае : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. / Ду Яньян. — Санкт-Петербург, 2004. — 160 с.
8. Клепиков В. З. Школа в Китае в конце XIX – первой половине XX века / В. З. Клепиков. — М. : Наука. Главная Редакция восточной литературы, 1968. — 98 с.
9. Макгован Д. Китайцы и их цивилизация : Жизнь и нравы старого Китая / Пер. с англ. И. Коростовец. — Смоленск : Русич, 2003. — 496 с.
10. Монозон Э. Педагогическая наука в Китайской Народной Республике / Э. Монозон // Школа и просвещение в народном Китае : сб. ст. — М. : [Б.и.], 1957. — С. 43–47.
11. Переломов Л. С. Конфуций: «Лунь юй» /Л. С. Переломов; исслед., пер. с кит., коммент. // Факсим. текст «Лунь юя» с коммент. Чжу Си. — М. : Восточная литература, 1998. — 600 с.
12. Сидихменов В. Я. Китай: страницы прошлого / В. Я. Сидихменов. — Смоленск : Русич, 2003. — 464 с.
13. Чжан Ланьсин. Китай / Чжан Ланьсин, Фан Сяодун // Педагогика народов мира : История и современность / [К. Салимова, Н. Додде, З. Тажуризина и др.]. — М. : Педагогическое общ-во России, 2001. — С. 193–234.
14. 柳捷.高师教育百年回眸 Погляд на столітню історію вищої педагогічної освіти / [китайською мовою] / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gbook.com.ch/lj/007.htm>.

Чжан Лун. Учитель в традиционном китайском обществе глазами иностранцев. Выяснено, что первые отчеты европейских путешественников, дипломатов, миссионеров о социальной жизни и быте китайцев, датированные XIX – началом XX века, позже – работы советских исследователей не избежали искажений в отражении особенностей системы образования и фигуры учителя в традиционном Китае, обусловленных различиями европейского и восточного (китайского) менталитета, мировоззрения, идеологии. Исключением являются работы китаеведа Н. Бичурина, который подробно и с симпатией описал систему

экзаменационного отбора и подготовки учителей в столичном Педагогическом институте. Ключевой ценностью европейской цивилизации является человек, его личность и индивидуальность. Традиционная же китайская идеология провозглашает приоритет общественных интересов перед личными. Главной целью образования является формирование у каждого ученика понимания и принятия иерархичности мироустройства на всех уровнях. Учитель, в свою очередь, выступает носителем, хранителем и транслятором молодому поколению этого сакрального знания, сконцентрированного в классических источниках. На этих этико-философских основах строилась подготовка учителей в первых педагогических учебных заведениях, появившихся в Китае в XIX веке.

Ключевые слова: учитель, личность, подготовка, экзамены, менталитет, традиционное общество.

Zhang Long. Teacher in traditional Chinese society through the eyes of foreigners. It has been determined that first reports from European travellers, diplomats, missionaries about social life and way of housekeeping of the Chinese, dating back from XIX-XX centuries, later – works of Soviet researchers, couldn't avoid certain distortions while describing peculiarities of the educational system and the place of a teacher in traditional China, conditioned by considerable differences between European and Oriental (Chinese) mentality, the outlook on the world, ideology. The works by sinologist M. Bichurin come as an exception, who in details and with sheer sympathy described, in particular, the system of examinational selection and preparation of teachers in the capital's Pedagogical University. The key value of European civilization is a person, their individuality and personality. Traditional Chinese ideology states the priority of public interests to personal. That is why the main aim of education is formation of understanding and acceptance of hierarchal world order in every student. A teacher, in his turn, acts for young generations as a bearer, keeper and translator of this sacral knowledge, concentrated in classical sources. At these ethical-philosophical fundamentals there was based teachers' training in the first pedagogical institutions, which appeared in China in the XIX century.

Key words: China, teacher, personality, training, examinations, mentality, traditional society

REFERENCES

1. Bichurin N. Vzgl'yad na prosveschenie v Kitae [A look at education in China] / N. Bichurin // Zhurnal ministerstva narodnogo prosvescheniya. — 1838. — № V (May) [Elektronnyiy resurs]. — Rezhim dostupa : http://az.lib.ru/editors/b/bichurin_i/text_0080oldorfo.shtml

2. Bichurin N. Zamechaniya na statyu G. Mentsova: «O sostoyanii pervonachalnago obucheniya v Kitae» [Remarks on the article by H. Mentsov: “The state of initial training in China”] [Elektronnyy resurs] / N. Bichurin. — Rezhim dostupa : http://az.lib.ru/b/bichurin_i/text_0120oldorfo.shtml
3. Bichurin N. Ya. Kitay v grazhdanskom i npravstvennom sostoyanii [China's civil and moral state] / N. Ya. Bichurin. — M. : Vostochnyy dom, 2002. — 432 s.
4. Bichurin N. Ya. Statisticheskoe opisanie Kitayskoy imperii [Statistical description of the Chinese Empire] : v 2 ch. / N. Ya. Bichurin. — M. : Vostochnyy dom, 2002. — 463 s.
5. Dzhurinskiy A. Istoriya obrazovaniya i vospitaniya v Kitae [The history of education and training in China] / A. Dzhurinskiy // Pedagogika. — 2003. — № 5. — S. 108–110.
6. Dukhovnist', moral', etyka tradytsiynykh suspil'stv Dalekoho Skhodu [The spiritual, moral, ethics of the Far East traditional societies] / Uporyad. V. F. Rezanenko. — K. : Vyd. dim «Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya», 2007. — 295 s.
7. Du Yanyan. Razvitie vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya v Kitae [Development of the higher pedagogical education in China] : dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. / Du Yanyan. — Sankt-Peterburg, 2004. — 160 s.
8. Klepikov V. Z. Shkola v Kitae v kontse XIX – pervoy polovine XX veka [School in China at the end of XIX – the first half of the twentieth century] / V. Z. Klepikov. — M. : Nauka. Glavnaya Redaktsiya vostochnoy literatury, 1968. — 98 s.
9. Makgovan D. Kitaytsy i ih tsivilizatsiya : Zhizn i nrayvi starogo Kitaya [The Chinese and their civilization: Life and customs of the old China] / Per. s angl. I. Korostovets. — Smolensk : Rusich, 2003. — 496 s.
10. Monoszon E. Pedagogicheskaya nauka v Kitayskoy Narodnoy Respublike [Pedagogical science in the People's Republic of China] / E. Monoszon // Shkola i prosveschenie v narodnom Kitae : sb. st. — M. : [B.i.], 1957. — S. 43–47.
11. Perelomov L. S. Konfutsiy: «Lun yuy» [Confucius: “Lun Yu”] / L. S. Perelomov; issled., per. s kit., komment. // Faksim. tekst «Lun yuya» s komment. Chzhu Si. — M. : Vostochnaya literatura, 1998. — 600 s.
12. Sidihmenov V. Ya. Kitay: stranitsyi proshlogo [China: last page]/ V. Ya. Sidihmenov. — Smolensk : Rusich, 2003. — 464 s.
13. Chzhan Lansin. Kitay [China] / Chzhan Lansin, Fan Syaodun // Pedagogika narodov mira : Istoriya i sovremennost / [K. Salimova, N. Dodde, Z. Tazhurizina i dr.]. — M. : Pedagogicheskoe obsch-vo Rossii, 2001. — S. 193–234.
14. 柳捷.高师教育百年回眸 Pohlyad na stolitnyu istoriyu vyshchoyi pedahohichnoyi osvity [A look at a century of higher pedagogical education] / [kityays'koyu movoyu] / [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.gbook.com.ch/lj/007.htm>.

УДК [378.147.016:159.9]:34(477)

**СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ УКРАЇНИ**

С. О. Шевцов

*Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр при
ГУМВС України в Харківській області (Харків, Україна)*

E-mail: Sh.s.a@ukr.net

**THE ESSENCE AND THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL-
PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF LAW ENFORCEMENT
OFFICIALS OF UKRAINE**

S. A. Shevtsov

*Research Centre of Forensic Expertise in the Interior Ministry
of Ukraine in Kharkiv region (Kharkiv, Ukraine)*

На основі аналізу нормативно-правової бази та наукової літератури розкрито суть і схарактеризовано структуру професійно-психологічної компетентності співробітника правоохоронних органів. Значущими компонентами такої компетентності є: 1) Підструктура знаньева: система психологічних знань, що включає відомості з області психології особистості, індивідуальних відмінностей, психодіагностики, міжособистісних відносин, конфліктології. 2) Підструктура психологічних умінь і навичок, що включає: аналітико-психологічні, тактико-психологічні, техніко-психологічні вміння й навички. 3) Підструктура психологічно важливих для діяльності співробітника правоохоронної системи особистісних якостей, що передбачає високий рівень розвитку когнітивної сфери, нервово-психічну стійкість, високий рівень професійної

адаптації, розвинені комунікативні та організаторські здібності.

4) Підструктура аутокомпетентності, що охоплює такі якості, як рефлексивність, емпатійність, володіння механізмами психічної саморегуляції, контролювання своєї соціальної поведінки, навички постановки цілей і мотивації своєї діяльності, прагнення до професійного зростання, прийоми самодіагностики, самокорекції, саморозвитку, способи і прийоми психологічної підтримки.

Ключові слова: компетентність, психологія, співробітник правоохоронних органів, структура, діяльність, уміння.

Постановка проблеми. Правоохоронна діяльність – це державна діяльність, яка здійснюється спеціально уповноваженими органами з метою охорони права шляхом застосування юридичних заходів впливу із суворим дотриманням встановленого законом порядку. Сьогодні вимагає не лише неухильного дотримання законності в процесі правової діяльності, але й удосконалення професійно-психологічної підготовки, конче необхідної будь-яким працівникам правоохоронної сфери в ході виконання ними службових обов'язків.

Сучасному правоохоронцю будь-якого напрямку діяльності необхідно досконало володіти системою професійно-психологічних знань про діяльність, психологічні закономірності поведінки особистості, груп і професійних колективів у сфері правопорядку, набути певних професійно значущих якостей. Саме ці питання нині потребують ґрунтовного дослідження, адже в умовах докорінної перебудови системи державотворення змінюється стиль службової діяльності фахівців-правоохоронців.

Мета статті – розкрити суть і схарактеризувати структуру професійно-психологічної компетентності працівників правоохоронних органів України.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що перелік правоохоронних органів України достатньо широкий, це: органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Підвищення рівня професійної компетентності правоохоронця сприяє підвищенню ефективності його діяльності в цілому. Професійна діяльність визначається як рід трудової діяльності людини, успішність якої забезпечується володінням комплексом спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, отриманих у результаті спеціальної підготовки і досвіду роботи.

Для розуміння сутності професійної компетентності працівника правоохоронних органів необхідно з'ясувати підгрунтя виокремлення та складові цього феномена. Але насамперед слід визначитися з ключовим поняттям компетентності.

У сучасному науковому дискурсі співіснують два поняття – компетентність і компетенція. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає компетенцію як 1) добру обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи [1, с. 560]. При цьому, як зазначають К. Юр'єва та О. Тіщенко, поняття «компетенція» відбиває зміст певного виду діяльності, тоді як «компетентність» — сукупність якостей особистості, необхідних для реалізації цього змісту [9, с. 175].

У процесі аналізу наукової літератури встановлено існування як широкого, так і більш вузького тлумачення поняття «компетентність». У широкому розумінні компетентність в основному визначається як ступінь зрілості людини, яка передбачає певний рівень психічного розвитку особистості (навченість і вихованість) та дозволяє індивіду успішно функціонувати в суспільстві. У вузькому сенсі компетентність розглядається як діяльнісна характеристика, тобто ступінь включеності людини в діяльність, що передбачає ціннісне ставлення до останньої.

Компетентна у певній галузі людина має певні знання та здатності, які дозволяють їй обґрунтовано судити про цю галузь й ефективно діяти в ній. Але не можна протиставляти компетентність знанням або вмінням. Поняття «компетентність» є ширшим, ніж поняття «знання» або «вміння», воно містить їх у собі.

Компетентна людина має не тільки розуміти сутність проблеми, але й уміти практично її вирішувати. Компетентний спеціаліст залежно від конкретних умов може застосувати певний метод розв'язання проблеми. На основі цих тверджень виведено «формулу компетентності», яка має такий вигляд: компетентність = мобільність знань + гнучкість методу + критичність мислення [7, с. 6].

Отже, компетентність можна визначити як адекватну орієнтацію людини в різних галузях її діяльності: роботі, навчанні, культурі, політиці, здоров'ї, довіллі, освіті. Така широка оцінка дозволяє визначити професійну компетентність як адекватну реакцію, безпосередньо спрямовану на професійну діяльність.

Важливим складником професійної компетентності співробітників правоохоронної системи є психологічна компетентність, що допомагає грамотно вирішувати професійні завдання. Психологічна компетентність правоохоронця формується в діяльності, служить умовою її ефективного виконання і є її результатом. Тому маємо всі підстави говорити про цілісну професійно-психологічну компетентність працівників правоохоронних органів України. Розглянемо її структуру.

Першим компонентом у структурі професійно-психологічної компетентності співробітника органів внутрішніх справ є підструктура знаннєва, яка включає спеціальні професійно-психологічні знання, адаптовані до здійснюваної співробітником правоохоронної діяльності. Сукупність професійно-психологічних знань, необхідних співробітникам, маючи загальну основу (знання основ юридичної психології), разом з тим конкретизується з урахуванням специфіки здійснюваної даним співробітником, групою правоохоронної діяльності. Формування таких знань – одне із завдань професійно-психологічної підготовки співробітників.

Другим компонентом у структурі професійно-психологічної компетентності співробітника правоохоронної системи є професійно-психологічні вміння та навички, серед яких виділяють три групи: а) аналітико-психологічні уміння, б) тактико-психологічні навички та вміння і в) техніко-психологічні навички та вміння.

Під аналітико-психологічними вміннями О. М. Столяренко розуміє інтелектуальні дії, засновані на професійно-психологічних знаннях [8]. Вони включають вміння співробітника побачити психологічний аспект в юридичних ситуаціях і діях, виділити, зрозуміти, правильно оцінити його, психологічно обґрунтовано прийняти рішення і намітити спосіб його реалізації. До таких відносяться вміння психологічно аналізувати професійну ситуацію, здійснювати психологічний аналіз кримінальних подій, листів, заяв і скарг громадян, показань свідків, психологічно аналізувати й оцінювати оперативну обстановку тощо.

Тактико-психологічні уміння і навички – це навички та вміння співробітників виконувати тактичні дії, вирішувати конкретні психологічні завдання. Такі дії не мають самостійного значення і виступають як допоміжні, такі що обслуговують вирішення юридичних, оперативно-службових та експертно-службових завдань, підвищуючи їх ефективність. До числа таких дій відносяться: вміння скласти психологічний портрет осіб і груп, що являють професійний інтерес; вміння та навички психологічно грамотного ведення професійного спостереження і психологічного спостереження; вміння створювати сприятливі психологічні умови для здійснення професійних дій; вміння психологічно грамотно готувати і здійснювати професійне спілкування; вміння та навички встановлення психологічного контакту і довірчих відносин; вміння попереджати і долати конфлікти у взаєминах; вміння здійснювати правомірний психологічний вплив; вміння і навички користуватися психологічними прийомами професійного мислення тощо.

До третьої групи психологічних умінь і навичок співробітників правоохоронних органів відносяться техніко-психологічні навички та вміння – це добре освоєні співробітником способи використання психологічних засобів у правоохоронній діяльності: мовних, немовних і поведінкових.

Навички грамотного використання мовних і немовних засобів у діяльності працівників правоохоронних органів проявляються у володінні методами передачі інформації, переконання, постановки і варіювання розумових завдань.

Уміння виявити відповідність (або невідповідність) між мовним і немовним спілкуванням є важливою передумовою точності оцінки інформації, одержуваної від співрозмовника. Зокрема, спостереження дозволяє виділити ряд невербальних реакцій людини, що свідчать про її нещирість.

До сучасних прийомів діагностики брехні відноситься також застосування спеціального технічного пристрою – поліграфа (детектора брехні). Поліграфічне тестування будується на основі встановленої закономірності: значущі подразники (наприклад, слова, що мають відношення до опису місця злочину) викликають помітне емоційне напруження, яке виражається в певних фізіологічних реакціях організму людини. Ці реакції поліграф фіксує і дозволяє зробити висновок про причетність людини до якої-небудь події, а також про наявність у неї

інформації, яку особа намагається приховати. Використання даного прийому вимагає не тільки знайомства співробітника з пристроєм і принципом дії поліграфа, але й проходження спеціального курсу навчання роботи з поліграфом, який передбачає оволодіння психологічними знаннями й уміннями.

Третім компонентом у структурі психологічної компетентності правоохоронців є система професійно розвинених особистісних якостей, що дозволяють виконувати професійні обов'язки на високому рівні і долати труднощі служби без шкоди для психологічного здоров'я.

Особливе місце в діяльності працівників правоохоронних органів посідає емоційна стійкість як одна з провідних якостей їхньої професійної придатності. У психологічній літературі емоційна стійкість розглядається як психічне утворення, що характеризується багаторівневістю, багатокомпонентністю і поліфункціональністю і охоплює емоційні, вольові, інтелектуальні та мотиваційні компоненти.

Виділяють специфічні риси психофізіологічної стійкості: а) емоційну реактивність; б) стійкість до ризику і небезпеки; в) стійкість до нервово-психічних перевантажень, перенапруження, потрясінь; г) психофізіологічну витривалість.

Професійно важлива пізнавальна активність правоохоронця як складник його психологічної компетентності забезпечується такими якостями особистості: розвинений інтелект, широкий кругозір, ерудиція; гнучке, творче мислення, розумова працездатність, кмітливність; аналітичний склад розуму, прогностичні здібності, вміння виділяти головне; активність, рухливість психічних пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, продуктивного мислення, уваги); розвинена уява, інтуїція, здатність до абстрагування, рефлексії.

Навпаки, низька розумова працездатність, знижені пізнавальна активність, інтелект, нерозвинена уява, слабка пам'ять – якості, несумісні з ефективністю професійної праці, і вони оцінюються як прогностично несприятливі.

Четвертим компонентом у структурі психологічної компетентності працівника правоохоронних органів можна вважати підструктуру аутопсихологічної компетентності. Здійснення ефективної взаємодії у професійній діяльності фахівця правоохоронної системи неможливо без розвинених здібностей точно і повно оцінювати себе, володіти навичками рефлексивної самооцінки. Під рефлексією в соціальній психології

розуміється усвідомлення діючим індивідом того, як він сприймається партнерами по спілкуванню. Рефлексія – це не просто знання чи розуміння суб'єктом самого себе, а й з'ясування того, як інші знають і розуміють його особистісні особливості, емоційні реакції і когнітивні уявлення.

Зокрема, правоохоронцю необхідно мати розвинену рольову рефлексію – вміння оцінити власну рольову поведінку з боку, з точки зору і сприйняття інших людей.

Крім цього, ефективність праці правоохоронця багато в чому залежить також і від мотиваційної сфери його особистості: якою мірою в ній домінують соціально значущі мотиви, потреба в досягненні успіхів у роботі, у завоюванні професійного престижу, авторитету і поваги серед співробітників, а також громадян, чії законні права та інтереси йому доводиться захищати.

Нарешті, аутопсихологічна компетентність передбачає можливість створення правоохоронцем індивідуальної системи способів і прийомів психологічної підтримки, необхідних йому для збереження цілісності особистості та психологічного здоров'я з урахуванням екстремального характеру діяльності. Сюди відносяться вміння приведення себе в нормальний психічний стан під час психологічно насичених або екстремальних ситуацій діяльності, індивідуальні прийоми аутотренінгу, підвищення свого бойового настрою перед відповідальними заходами тощо.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє запропонувати структуру професійно-психологічної компетентності співробітника правоохоронних органів. Значущими компонентами такої компетентності є:

1. Підструктура знаннєва: система психологічних знань, що включає відомості з області психології особистості, індивідуальних відмінностей, психодіагностики, міжособистісних відносин, конфліктології.

2. Підструктура психологічних умінь і навичок, що включає:

- аналітико-психологічні уміння;
- тактико-психологічні навички та вміння;
- техніко-психологічні навички та вміння.

3. Підструктура психологічно важливих для діяльності співробітника правоохоронної системи особистісних якостей, що передбачає високий рівень розвитку когнітивної сфери, нервово-психічну стійкість, високий рівень професійної адаптації, розвинені комунікативні та організаторські здібності.

4. Підструктура аутокомпетентності, що охоплює такі якості, як рефлексивність, емпатійність, володіння механізмами психічної саморегуляції, контролювання своєї соціальної поведінки, навички постановки цілей і мотивації своєї діяльності, прагнення до професійного зростання, прийоми самодіагностики, самокорекції, саморозвитку, способи і прийоми психологічної підтримки.

Перспективи подальших досліджень. Позначені в літературі і спостережувані на практиці випадки непрофесійного з точки зору психології поведінки співробітників приводять до висновку про необхідність розробки технології формування професійно-психологічної компетентності працівників правоохоронних органів України в процесі професійної підготовки та вдосконалення – в системі неперервної, у тому числі післядипломної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. — 1736 с.
2. Возможности использования специальных знаний при расследовании дорожно-транспортных происшествий : производственно-практ. пособие / сост. С. А. Шевцов. — Х. : СПД-ФО Чальцев О.В., 2005. — 308 с.
3. Плаксин А. Н. Психологическая компетентность как фактор повышения профессионализма сотрудников правоохранительных органов / Плаксин Александр Николаевич // Вестник КГУ им. А.Н. Некрасова : Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика. — 2014. — № 2. — С. 101–103.
4. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>
5. Чошанов М. А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения : метод. пособие / М. А. Чошанов. — М. : Народное образование, 1996. — 160 с.
6. Шевцов С. О. Аналіз сучасного стану підготовки експертів-автотехніків та можливості вдосконалення системи їхньої підготовки / С. О. Шевцов // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць. — Вип. №52. — Запоріжжя : Запорізький класичний приватний ун-т, 2008. — С. 369–376.

7. Шевцов С. О. З досвіду підготовки експертів у Росії та Європі / С.О. Шевцов // Компетенція вчителя в полікультурному просторі : зб. наук. праць. — Харків : Стиль-Іздат, 2007. — С. 188–201.

8. Энциклопедия юридической психологии / под общ. ред. проф. А. М. Столяренко. — М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2003. — 607 с.

9. Юр'єва К. А. Компетенція, компетентність, міжкультурна компетентність учителя: сутність і зміст / К. А. Юр'єва, О. М. Тищенко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В.І. Євдокимова і проф. О.М. Микитюка. — Вип. 42. — Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2014. — С. 169–182.

Шевцов С. А. Сущность и структура профессионально-психологической компетентности работников правоохранительных органов Украины. На основе анализа нормативно-правовой базы и научной литературы раскрыта сущность и охарактеризована структура профессионально-психологической компетентности сотрудника правоохранительных органов. Значимыми компонентами такой компетентности являются: 1) Подструктура знаниевая: система психологических знаний, включающая сведения из области психологии личности, индивидуальных особенностей, психодиагностики, межличностных отношений, конфликтологии. 2) Подструктура психологических умений и навыков, которая включает: аналитико-психологические, тактико-психологические, технико-психологические умения и навыки. 3) Подструктура психологическим важным для деятельности сотрудника правоохранительной системы личностных качеств, предполагающая высокий уровень развития когнитивной сферы, нервно-психическую стойкость, высокий уровень профессиональной адаптации, развитые коммуникативные и организаторские способности. 4) Подструктура аутокомпетентности, охватывающая такие качества, как рефлексивность, эмпатийность, владение механизмами психической саморегуляции, контролирования своего социального поведения, навыки постановки целей и мотивации своей деятельности, стремление к профессиональному росту, приёмы самодиагностики, самокоррекции, саморазвития, способы и приёмы психологической поддержки.

Ключевые слова: компетентность, психология, сотрудник правоохранительных органов, структура, деятельность, умения.

Shevtsov S. A. The essence and the structure of professional-psychological competence of law enforcement officials of Ukraine. Grounding on the analysis of the regulatory and legal framework and scientific literature the essence and the structure of professional-psychological competence of law enforcement officials have been revealed and described. The meaningful components of such competence are: 1) the knowledge substructure: the system of psychological knowledge, including the information from the sphere of psychology of personality, individual peculiarities, psychodynamics, interpersonal relations, conflict resolution studies. 2) Substructure of psychological abilities and skills, which includes: analytical-psychological, tactic-psychological, technic- psychological skills and abilities. 3) Substructure of personal qualities psychologically important for the activity of a law enforcement official, which foresee a high level of development of the cognitive sphere, neuropsychic fortitude, a high level of professional adaptation, developed communicative and organizational skills. 4) Substructure of autocompetence, that encompasses the following qualities as reflexivity, empathy, mastery of psychological self-regulation mechanisms, the control of own social behavior, aim-setting and motivation-setting skills for personal activity, pursuance of professional growth, techniques of self-diagnostics, self-correction, self-development, skills and techniques of psychological support.

Key words: competence, psychology, law enforcement official, structure, activity, skills

REFERENCES

1. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Great Dictionary of Modern Ukrainian] (z dod., dopov. ta CD) / uklad. i holov. red. V. T. Busel. — K. : Irpin' : VTF «Perun», 2009. — 1736 s.
2. Vozmozhnosti ispolzovaniya spetsialnyih znaniy pri rassledovanii dorozhno-transportnyih proisshestviy [The possibility of using expertise in the investigation of road accidents] : proizvodstvenno-prakt. posobie / sost. S. A. Shevtsov. — X. : SPD-FO Chaltsev O. V., 2005. — 308 s.
3. Plaksin A. N. Psihologicheskaya kompetentnost kak faktor povyisheniya professionalizma sotrudnikov pravoohranitelnyih organov [Psychological competence as a factor in increasing the professionalism of law enforcement personnel] / Plaksin Aleksandr Nikolaevich // Vestnik KGU im. A. N. Nekrasova : Pedagogika. Psihologiya. Sotsialnaya rabota. Yuvenologiya. Sotsiokinetika. — 2014. — № 2. — S. 101–103.

4. Pro derzhavnyy zakhyst pratsivnykiv sudu ta pravookhoronnykh orhaniv [On State Protection of court employees and law enforcement] : Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 № 3781-XII [Elektronnyy resurs] / Verkhovna Rada Ukrainy. — Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>

5. Choshanov M. A. Gibkaya tehnologiya problemno-modulnogo obucheniya [Flexible technology problem-modular training] : metod. posobie / M. A. Choshanov. — M. : Narodnoe obrazovanie, 1996. — 160 s.

6. Shevtsov S. O. Analiz suchasnoho stanu pidhotovky ekspertiv-avtotekhnikiv ta mozhyvosti vdoskonalennya systemy yikhnoyi pidhotovky [Analysis of the current condition of expert automotive training opportunities and improvement of their training] / S. O. Shevtsov // Pedagogika i psikhologiya formuvannya tvorchoyi osobystosti: problemy i poshuky : zb. nauk. prats'. — Vyp. № 52. — Zaporizhzhya : Zaporiz'kyy klasychnyy pryvatnyy un-t, 2008. — S. 369–376.

7. Shevtsov S. O. Z dosvidu pidhotovky ekspertiv u Rosiyi ta Yevropi [The experience of training experts in Russia and Europe] / S. O. Shevtsov // Kompetentsiya vchytelya v polikul'turnomu prostori : zb. nauk. prats'. — Kharkiv : Styl'-Izdat, 2007. — S. 188–201.

8. Entsiklopediya yuridicheskoy psihologii [Encyclopedia of legal psychology] / pod obsch. red. prof. A. M. Stolyarenko. — M. : YuNITI-DANA: Zakon i pravo, 2003. — 607 s.

9. Yuryeva K. A. Kompetentsiya, kompetentnist', mizhkul'turna kompetentnist' uchytelya: sutnist' i zmist [The sphere of competence, competence, teacher's inter-cultural competence: essence and content] / K. A. Yuryeva, O. M. Tishchenko // Zasoby navchal'noyi ta naukovy-doslidnoyi roboty : zb. nauk. prats' / za zah. red. prof. V. I. Yevdokymova i prof. O. M. Mykytyuka. — Vyp. 42. — Kharkiv : KhNPU imeni H. S. Skovorody, 2014. — S. 169–182.

НАШІ АВТОРИ

Астахова Марія Сергіївна – старший викладач, Комунальний вищий навчальний заклад «Харківська академія неперервної освіти»
Харків, Україна

Astakhova Maria – senior lecturer, The Communal Higher Educational Establishment “Kharkiv Academy of lifelong learning”

Kharkiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-5162-5831>

E-mail: *mariaastahova@rambler.ru*

Без’язичний Борис Іванович — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри циклічних видів спорту та спортивних ігор Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Харків, Україна

Beziazychnyy Boris — Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Kharkiv, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0003-4294-3966>

E-mail: *bezyazychnyy58@mail.ru*

Благун Наталія Михайлівна — доктор педагогічних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, Україна

Blahun Nataliia — Doctor of Education, professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Ivano-Frankivsk, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0002-9133-2638>

E-mail: *blagun@email.ua*

Богдановська Людмила Петрівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри історії України, країнознавства та туризмознавства, Київський національний лінгвістичний університет
Київ, Україна

Bogdanovska Liudmyla – Candidate of Pedagogic Sciences, senior lecturer, Kyiv National Linguistic University

Kyiv, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0003-1408-9627>

E-mail: *mila318@ukr.net*

Грицай Сергій Михайлович – кандидат педагогічних наук, проректор з наукової роботи, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти Суми, Україна

Gritsai Serhiy – Candidate of Pedagogic Sciences, Pro-rector for Research, Sumy In-Service Teacher Training Institute
Sumy, Ukraine
<http://orcid.org/0000-0001-5575-8597>
E-mail: gritsai.sergei@yandex.ua

Гук Інна Павлівна – методист, Медичний коледж Харківського національного медичного університету
Харків, Україна

Huk Inna – specialists in teaching methods, Medical College of Kharkiv National Medical University
Kharkiv, Ukraine
<http://orcid.org/0000-0001-9484-4914>
E-mail: hukinna@ukr.net

Деміденко Віктор Володимирович — директор Державного вищого навчального закладу «Куп'янський автотранспортний коледж»
Куп'янськ, Харківська область, Україна

Demidenko Viktor – principal of the State Higher Educational Establishment “Kupiansk Motor Transport College”
Kupiansk, Kharkiv region, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-8002-1183>
E-mail: demidenko_victor@mail.ru

Дідук-Ступ'як Галина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна

Diduk-Stupyak Galyna – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor of the Ukrainian language and methods of teaching Department, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University
Ternopil, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-0918-7719>
E-mail: diduk_stupyak@ukr.net

Дождьова Олена Станіславівна – аспірант, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Харків, Україна

Dozhdova Olena – postgraduate student, V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, Ukraine
<http://orcid.org/0000-0003-1133-0980>
E-mail: manonchik1991@gmail.com

Моргунова Станіслава Олександрівна – викладач, Харківський національний автомобільно-дорожній університет
Харків, Україна

Morhunova Stanislava – lecturer, Kharkiv National Automobile and Highway University
Kharkiv, Ukraine
<http://0000-0001-7277-7618>
E-mail: *morgan.ns@mail.ru*

Чжан Лун — аспірант Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
Харків, Україна

Zhang Long — postgraduate student, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-3811-5367>
E-mail: *44547479@qq.com*

Шевцов Сергій Олександрович – кандидат педагогічних наук, заступник начальника Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при ГУМВС України в Харківській області
Харків, Україна

Shevtsov Serhiy – Candidate of Pedagogic Sciences, Deputy Head of Research Centre of Forensic Expertise in the Interior Ministry of Ukraine in Kharkiv region
Kharkiv, Ukraine
E-mail: *Sh.s.a@ukr.net*

**ЗАСОБИ НАВЧАЛЬНОЇ
ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ**

Збірник наукових праць

Випуск 44

Відповідальний за випуск К. А. Юр'єва

Засновник:

Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
Україна, 61002, м. Харків, вул. Артема, 29

Свідоцтво про державну реєстрацію:
КВ № 15539-4011ПР від 17.07.2009 р.

Підписано до друку 15.01.2015. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура **Times New Roman**. Друк ризографічний.
Умов. друк. арк. **...**. Наклад 300 прим. Замов. № **...**

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В. В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис № 2480000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79в, к. 137, тел. (057) 778-60-34
e-mail: bookfabrik@rambler.ru

Україна, 61002, Харків
вул. Артема, 29

У збірнику представлено результати наукових досліджень та методичні розробки викладачів вищих навчальних закладів, докторантів, аспірантів, освітян України та Китайської Народної Республіки.

Розглядаються питання теорії і методики професійної освіти (Б. Без'язичний, С. Грицай, С. Моргунова, С. Шевцов), зокрема післядипломної (В. Деміденко), а також управління навчальними закладами (Н. Благун).

Досліджується історія зарубіжної професійної педагогічної освіти (Чжан Лун, КНР), а також новітні тенденції розвитку освітянської справи (Л. Богдановська).

Значна увага приділяється вивченню компетентнісних засад сучасної освіти (М. Астахова, В. Деміденко, С. Моргунова).

Представлено досвід навчальних закладів різних рівнів: основної школи (О. Дождьева), професійних коледжів (І. Гук, В. Деміденко), вишів (Г. Дідук-Ступ'як).

The collection of works represents results of scientific research works and methodical works of higher education institution professors, doctoral students, post graduate students, educators from Ukraine and the People's Republic of China.

Problems of theory and methodology of professional education are being considered (B. Bezyazychnyy, S. Grytsay, S. Morhunova, S. Shevtsov), in particular: post graduate studies (V. Demidenko), along with higher education institutes management (N. Blahun).

The history of foreign professional pedagogical education is reviewed (Zhang Long, China), including innovational tendencies in the field of education (L. Bogdanovs'ka).

Considerable attention is devoted to the research of competence grounds of the contemporary education (M. Astakhova, V. Demidenko, S. Morhunova).

The experience of educational institutions of different levels has been provided: general school (O. Dozhdova), professional colleges (I. Huk, V. Demidenko), and higher educational institutions (G. Diduk-Stupyak).